

Å danne en mosaikk:

**Integrasjonsprosessen blant kristne eritreisk-norske kvinner
med flyktningbakgrunn i Norge**

Av

Randi Liv Johansen Strand

Masteravhandling i Interkulturelle studier

NLA Høgskolen, Bergen.

Høsten 2017

Sammendrag

Denne masteravhandlingen fokuserer på integrasjonsprosessen blant eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn i Norge, og hva deres kristne tro betyr for integreringen. Dette gjøres ved hjelp av en kvalitativ forskningsundersøkelse. Deltagende observasjon og dybdeintervju av 12 eritreisk-norske kvinner, som har bodd i Norge fem år eller mer, utgjør de viktigste empiriske dataene. Hovedteorien som benyttes er The Human Development and Capability Approach, som er en utviklingsteori med mennesket i sentrum.

Masteravhandlingen gir en presentasjon av folk og samfunn i Eritrea, og analyserer informantenes erfaringer etter migrasjonen til Norge, fra de kommer til asylmottak, og videre til bosetting, deltagelse i integrasjonsprogrammet, utdanning, arbeid med mer. Deretter diskuteres sammenhengen mellom religion og integrering som en to-veis påvirkning: om møte med det norske samfunnet har påvirket informantenes tro – og i tilfelle på hvilken måte, og om deltakelse i trossamfunn fører til segregering eller fremmer integrering.

Analysen avdekker at flere områder på systemnivå kan fremme eller eventuelt hemme en god integrasjonsprosess. Dette gjelder spesielt i den første tiden etter migrasjonen når man er ukjent med forholdene i det nye samfunnet og avhengig av det offentlige hjelpeapparatet. Det framkom i intervjuene at informantene så det som sitt ansvar å bli integrert gjennom å lære seg norsk språk og forstå norsk kultur. Dette er avgjørende for den videre veien inn i samfunnet, utdanning og arbeid.

Den kristne troen betyr mye for informantene. Flere av dem har skiftet kristen trosretning etter at de migrerte, og det synes som deres religiøse liv og tro er blitt styrket etter en tid i Norge. Mye tyder på at et fellesskap der både det åndelige og det sosiale behovet blir ivaretatt, kan fremme integrasjonsprosessen. Informantene utvider mer og mer sine kapabiliteter (mulighetsbetingelser) og fungeringsevner. De tar også i økende grad aktørskap når de streber etter sine egne mål i livet som kan gi mer livskvalitet, frihet og velvære.

Spørsmål vedrørende masteravhandlingen kan rettes til:

Randi L. J. Strand

randilj@online.no

Abstract

This master's thesis focuses on the process of integration among Eritrean-Norwegian women, who have come as refugees to Norway, and the part played by their Christian faith in their integration. This is done using a qualitative research survey. The most important empirical data is based on participating observation and in-depth interviews of twelve Eritrean-Norwegian women, who have lived in Norway for five or more years. The main theory used is The Human Development and Capability Approach which is a developmental theory in which the individual is central.

This thesis gives a presentation of people and society in Eritrea and analyses the experiences of the informants after their migration to Norway - from their arrival at a refugee asylum to their taking up residence, participation in the integration programme, education, work and more. The connection between religion and integration as a two-way influence is then discussed: if the meeting with the Norwegian society has influenced the beliefs of the informants - and if so, in what ways, and if participation in a Christian denomination has led to segregation or integration.

The analysis reveals that a number of areas in the public system can promote, or perhaps hinder, a good process of integration. This applies particularly in the early period after migration when one is unfamiliar with conditions in the new society and is dependent upon the public support system. It became evident in the interviews that the informants saw it as their responsibility to be integrated by learning the Norwegian language and understanding Norwegian culture. This is decisive for their further progress into society, education and work.

Their Christian faith had great importance for the informants. A number have changed their Christian denomination after their migration and feel that their religious life and faith have been strengthened after a time in Norway. There is much that indicates that a fellowship, where both the spiritual and the social needs are met, can promote the process of integration.

The informants develop more and more their capabilities and functionings. They can also, to an increasing degree, exercise agency as they strive towards their own goals in life giving a better quality of life, freedom and well-being.

Questions connected to this master's thesis can be directed to:

Randi L. J. Strand

randilj@online.no

Forord

Jeg vil takke alle som på ulike vis har bidratt med informasjon og samarbeid under arbeidet med denne masteravhandlingen. Spesielt vil jeg takke de 12 kvinnene som gjorde denne studien mulig ved at jeg fikk bruke deres fortellinger. Uten dere ville denne masteravhandlingen ikke vært mulig.

Dernest vil jeg rette en stor takk til min veileder, professor Line Alice Ytrehus, som har gitt konstruktiv tilbakemelding gang på gang og oppmuntret meg fra prosjektets start til dets ferdigstillelse. Også Solveig Omland, avdelingsleder på interkulturelle studier, vil jeg takke for viktige innspill hun ga meg da hun var vikar for veileder. Takk også til Arve Brunvoll, professor emeritus i teologi på NLA Høgskolen, for nyttig samtale, samt til medstudent Siv Tordal, som leste gjennom avhandlingen og ga gode tips i skriveprosessens avslutningsfase.

Sist men ikke minst går en stor takk til mine venner og familiemedlemmer, som tålmodig har støttet og oppmuntret meg i arbeidet. Dere har inspirert meg til å ferdigstille denne masteravhandlingen. Takker også Gud for ny styrke underveis i arbeidet.

Til slutt vil jeg si med Fridtjof Nansen, en mann som hjalp mange flyktninger og ble tildelt Nobels fredspris i 1922:

«Vi er alle oppdagelsesreisende i livet, hvilken vei vi så enn følger.»

Bergen, oktober 2017

Randi L. J. Strand

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	iii
Abstract	v
Forord	vii
1 Bakgrunn og kontekst.....	1
1.1 Avhandlingens problemstilling og hovedfokus	3
1.2 Segregering, assimilering og integrering.....	4
1.3 The Human Development and Capability Approach (HDCA)	6
1.4 Nøkkeltall om innvandrere fra Eritrea.....	6
1.5 Eritrea	8
1.6 Leserens guide	9
2 Teorigrunnlag.....	11
2.1 The Human Development an Capability Approach (HDCA).....	11
2.1.1 Nøkkelbegreper	12
2.1.2 Amartya Sen.....	14
2.1.3 Martha C. Nussbaum	15
2.1.4 Nussbaums ti grunnleggende kapabiliteter	17
2.1.5 Kritikk av kapabilitetstilnærmingen.....	18
2.1.6 Kapabilitetstilnærmingen og religion	20
2.2 Integreringsteori.....	21
2.2.1 Ulike faser i integrasjonsprosessen.....	21
2.2.2 Sosial ekskludering.....	22
2.2.3 Sysselsetting etter introduksjonsprogram.....	23
2.2.4 Innvandreres økonomiske levekår	23
2.3 Religion og integrering	24
2.3.1 Definisjon av religion.....	24
2.3.2 Tidligere forskning om religionens betydning	25
3 Metodevalg, prosedyre og forskningsetikk	27
3.1 Avgrensning av problemstillingen	27
3.2 Intervju og observasjon	28
3.3 Forskningsintervjuet.....	29
3.4 Utvelgelse av informanter.....	30
3.5 Analyse av empiriske intervjudata.....	32
3.6 Forskningsetikk.....	34
4 Eritrea i et sosiokulturelt perspektiv	37
4.1 Folk, språk og samfunn	38
4.2 Kvinnenes samfunnsrolle i et historisk perspektiv	39
4.2.1 Historien fram til 1960-årene.....	40
4.2.2 Frigjøringskrigen (1961-1991).....	41
4.2.3 Eritrea en selvstendig stat.....	43
4.2.4 Krigen mot Etiopia (1998-2000).....	44
4.3 Nasjonaltjenesten og menneskerettighetssituasjonen.....	45
4.3.1 Målet med nasjonaltjenesten	47
4.3.2 Kvinner og nasjonaltjenesten	48
4.3.3 Nasjonaltjenesteloven	49
4.3.4 Forfølgelse og fengsling.....	49
4.4 Et gammelt eritreisk folkeeventyr	51
4.5 Eritrea mot en overgang	51
4.6 Oppsummering	52

5	Integrasjonsprosessen.....	55
5.1	Informantenes bakgrunn fra Eritrea.....	56
5.2	Å bo i asylmottak.....	58
5.3	Bosetting i kommunene.....	60
5.3.1	Introduksjonsprogrammet og opplæring i norsk språk.....	60
5.3.2	Hverdagsutfordringer.....	62
5.4	Utdannelse, arbeid og økonomi.....	63
5.5	Å få venner i Norge.....	67
5.6	Diskriminering og sosial ekskludering.....	69
5.7	Rekreasjon og fritidsaktiviteter.....	71
5.8	Framtidsdrømmer og råd til andre med flyktningbakgrunn.....	73
5.9	Oppsummering.....	75
6	Religion og integrering.....	79
6.1	Religionsfrihet som kapabilitet.....	79
6.2	Deltakende observasjon hos de eritreisk-ortodokse kristne.....	81
6.3	Integreringens betydning for religionen.....	83
6.4	Religionens betydning for integreringen.....	87
6.5	Oppsummering.....	90
7	Oppsummering og konklusjon.....	93
	Referanseliste.....	101
	Liste over forkortelser.....	109
	Kart over Eritrea.....	109
	Vedleggsliste.....	111

1 Bakgrunn og kontekst

Whenever a story about migration breaks in Europe – whether at sea, in cities or at makeshift camps such as the one at Calais - a constant theme emerges: Eritreans. Lots of Eritreans. Of those migrants who crossed the Mediterranean this year, Eritreans formed the third-largest national group, behind Syrians and Afghans. The UNHCR says 5,000 leave every month.

Patrick Kingsley, The Guardian, 22 July 2015

I denne masteravhandlingen vil jeg undersøke hvordan eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn opplever integrasjonsprosessen i det norske samfunnet, og hva deres kristne tro betyr for integreringen. Et hovedbegrep i min avhandling er integrering, som handler om hvordan innvandrere blir del av det samfunnet de flytter til. Teorien om Human Development and Capability Approach (HDCA) anvendes som hovedteori, og jeg vil med den undersøke hvordan informantene endrer sine kapabiliteter og funksjonsevner gjennom integrasjonsprosessen.

I følge FNs flyktningkonvensjon er en flyktning «enhver person som befinner seg utenfor det land han er borger av på grunn av velbegrunnet frykt for å bli forfulgt på grunn av rase, religion, nasjonalitet, politisk oppfatning eller tilhørighet til en spesiell sosial gruppe». (FNs flyktningkonvensjon, 1951 og 1967). Videre estimerer UNHCR at ca. 5 000 eritreere flykter fra landet hver måned, som utgjør mer enn 400 000 eritreere opp til juni 2015 (UN News Centre, 2015).

Jeg har valgt eritreisk-norske informanter av to hovedgrunner. For det første er Eritrea ikke lenger et land i krig, men de interne forholdene - politisk, menneskerettslig og økonomisk - er så vanskelige at svært mange flykter ut av landet for å skape seg en bedre framtid. For det andre er eritreiske flyktning en stor gruppe i det norske samfunnet, som det likevel har vært relativt lite forsket på. Det kan derfor være nyttig å kjenne til deres erfaringer i det norske samfunnet, og derifra forsøke å identifisere hvilke områder som er viktige for å fremme en god integrasjonsprosess. Også faktorer som hemmer integrasjonsprosessen vil være nyttig å få fram.

Flyktningene fra Eritrea er asylsøkere og overføringsflyktninger (kvoteflyktninger) utvalgt av FNs Høykommissær for flyktninger (UNHCR). Overføringsflyktningene kan ikke tilbys en varig løsning i det landet de befinner seg, og blir derfor overført til et tredje land. UDI bestemmer hvem av dem som får komme til Norge, og det blir da avklart på forhånd hvilken kommune de skal bo i (UDI, 2016).

Jan Eivind Myhre (2015) skriver at mellom 1830 og 1920 flyttet 800 000 nordmenn til et annet land. De fleste dro til Amerika. Orm Øverland (2004) har studert offentliggjorte brev fra migranter til familien i Norge for å undersøke utviklingen av migrantenes identitet. I brevene fra en mannlig migrant fra Norge framkommer det at de første årene ser han på seg som norsk. Han vil gjerne bo med andre fra Norge og feire 17. mai. Men det skjer en prosess, og etter fire år har migranten fått en amerikansk identitet og kaller seg en «sivilisert hvit mann». Et besøk til hans gamle hjem i Norge bekreftet hans nye identitet, som han hadde fått del i tidligere det samme året. Øverland hevder at mange andre migranter opplevde lignende prosesser (Øverland, 2004: 132-140). Dette viser at det tar tid å føle seg hjemme i et nytt land og at en identitetsforandring foregår når en blir en av «oss» og ikke lenger er en av «dem».

Sosiolog Ragnhild Ihle diskuterer hvordan man ser på minoriteter og innvandrere i et samfunn der innvandring har vært relativt begrenset. Hun skriver: «Det er en fare for at de vedvarende blir sett på som nykommere. Mange uttrykker at det er et problem, at uansett hva de gjør, blir de ikke norske» (Ihle, 2008: 42). Også sosialantropolog Marianne Gullestad diskuterer dette temaet når hun gjenforteller en samtale som en norsk språkprofessor hadde med en kvinne med innvandrerbakgrunn (Gullestad, 2002b: 88-93). Fordi det kan være stigmatiserende å bruke begrepet flyktninger om personer som har bodd lenge i Norge, velger jeg derfor å benytte begrepene informanter eller eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn hvis det ikke gjelder nyankomne flyktninger.

I dette forskningsprosjektet har jeg forsøkt å få innblikk og forståelse for eritreisk-norske kvinners integrasjonsprosess. Jeg har vært interessert i deres fortellinger om denne prosessen. For å få innblikk i deres virkelighet, har jeg gjennomført observasjon og intervju. Dette utgjør det viktigste empiriske materialet i denne avhandlingen. Dette er analysert med fokus på kapabilitetstilnærmingen, religion og historie. Jeg har intervjuet 12 informanter i ulik alder som har bodd i Norge i fem år eller mer. Det betyr at de har gjort en del erfaringer etter migrasjonen og at alle snakker norsk.

1.1 Avhandlingens problemstilling og hovedfokus

I denne delen vil jeg beskrive avhandlingens problemstilling og hovedfokus, og vil i den sammenheng argumentere for hvorfor mitt forskningsprosjekt er viktig.

Avhandlingens forskningsspørsmål:

Hvordan opplever kristne eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn integrasjonsprosessen i det norske samfunnet, og hva betyr religionen for integreringen?

Mine hovedfokus vil være:

1. Hvordan informantene opplever å bli møtt og hjulpet i det norske samfunnet, fra de kommer til asylmottak og videre til bosetting, introduksjonsprogram, utdanning, arbeid.
2. Hvordan de opplever å bli integrert i nabolag og få norske venner.
3. Hva de mener er viktig de selv gjør for å bli integrert.
4. Sammenhengen mellom informantenes kristne religion og integrering
5. Forsøke å identifisere hvilke områder som kan fremme eller eventuelt hemme en god integrasjonsprosess på system og individnivå.

Opprinnelig var planen å fokusere på hva informantene selv har gjort for å bli integrert, men i intervjuene ble deres religiøsitet i hverdagen vektlagt av informantene. De fleste eritreerne har en kristen tro når de ankommer Norge (Vrålstad og Wiggen, 2017: 84-85). Dette førte til at religionens betydning for integreringen ble inkludert i siste del av forskningsspørsmålet. Dessuten har jeg benyttet begrepet «Å danne en mosaikk» i avhandlingens tittel som en metafor for integrering i et «fargerikt fellesskap».

Mitt forskningsprosjekt er et viktig bidrag til forskning relatert til integrasjonsprosesser for eritreere i Norge og kan tilføre ny kunnskap om eritreere med flyktningbakgrunn i Norge. Tone Paulsen (2012) diskuterer i sin masteravhandling i Globale studier om eritreiske asylsøkere blir overvåket i Norge og Tedros Abraham Tsegay (2016) har skrevet masteravhandlingen i samme faget med tittelen: *Population drain: a qualitative study of migration development on the case of Eritrean refugees in Norway*.

Det er imidlertid publisert flere studier som undersøker innvandreres religiøsitet i Norge uten å fokusere spesielt på kristne eritreere (Østberg, 2003; Elgvin og Tronstad, 2013; Wanjiru, 2013). Andre studier undersøker hvordan innvandreres religiøsitet utvikler seg i Europa (Tubergen, 2006; Tubergen og Sidradottir, 2011; Voas og Fleischmann, 2012).

Min personlige nysgjerrighet om dette temaet er også basert på det faktum at menigheten jeg selv tilhører har tatt imot mange innvandrere, deriblant mange fra Eritrea. De har sosial kontakt med sine landsmenn, men har også kontakt med nordmenn for å lære seg koder og regler i det norske samfunnet. I den senere tid har jeg også hatt jevnlig kontakt med en eritreisk-norsk kvinne via Røde Kors, og fått innsikt i den store omstillingen de er inne i de første årene etter ankomsten til Norge.

1.2 Segregering, assimilering og integrering

Sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen beskriver tre hovedstrategier som stater benytter overfor minoriteter. En stat kan gå inn for *segregering*, som vil si at minoritetsgruppen blir fysisk adskilt fra majoriteten. Dette kan basere seg på holdninger om at minoritetens medlemmer er mindreverdige, og at det er best å ikke blande kulturer (Eriksen, 2010: 273).

En annen strategi overfor minoriteter er *assimilering*, som i sin ytterste konsekvens medfører at den nye etniske gruppen smelter sammen med majoriteten. Har minoriteten en annen hudfarge enn majoriteten er det dog mindre typisk å bli fullt assimilert, mener han, og henviser til forholdene i USA. Dette skyldes at hudfarge der er et viktig kriterium for sosial klassifisering (Eriksen, 2010: 274). Gellner kaller det at minoriteten har entropiresistente trekk, som derfor gjør det vanskelig å utjevne og utslette, selv om det kunne være ønskelig (Gellner, 1983, i Eriksen, 2010: 274). Hudfargen er også en faktor som viser at eritreere har innvandrerbakgrunn i det norske samfunnet.

Integrering er den tredje statlige strategien knyttet til relasjon mellom minoritet og majoritet. Eriksen gir en definisjon av begrepet integrering: «Med integrasjon menes deltakelse i samfunnets felles institusjoner, kombinert med opprettholdelse av gruppeidentitet og kulturelt særpreget» (2010: 274). Eriksen hevder at integrasjon gjerne er et mål både for minoriteter og politiske myndigheter i mottakerlandet i mange europeiske land. En vellykket integrasjon kan likevel tolkes forskjellig slik at man krever kulturell homogenitet på visse områder mens på andre områder blir det godtatt at minoriteten er forskjellig fra majoriteten (2010: 274).

Religionshistoriker Cora Alexa Døving hevder begrepet integrering har et diffust innhold og trenger å konkretiseres, og at det ikke går noe klart skille mellom integrering, assimilering og segregering. Assimilering vil si at man tilegner seg majoritetens normer, verdier og livsstil. Døving påpeker at det ikke finnes en norsk kultur som alle deler, og at assimilering er en motsetning til integrasjon. Et flerkulturelt samfunn bør ta vare på individens kulturelle bakgrunn (Døving, 2009: 9).

Det er likevel vanskelig å definere hva som ligger i begrepet kulturell bakgrunn og hva myndighetene mener skal tas vare på. Multikulturalismen behandler disse spørsmålene om rettigheter til bevaring av egenart. Det kan for eksempel være støtte til morsmålsundervisning og kollektiv religionsutøvelse. Disse rettighetene har konsekvenser for samfunnet og kan enten fremme eller hindre integrering. I følge Døving var det på 80-tallet i Norge et politisk slagord «ja til et fargerikt fellesskap». Dette introduserte multikulturalismen i Norge og et samfunn der staten legger til rette for et flerkulturelt samfunn. Men holdningene har endret seg, og i følge Døving har skepsisen til multikulturalismen blitt større etter år 2000. Dette handler om hvilke rettigheter og verdier som blir tatt vare på, og om disse verdiene er i harmoni med storsamfunnets rettigheter eller ikke (Døving, 2009: 10).

Om en person er integrert eller ikke kan vurderes etter flere ulike kriterier og er derfor vanskelig å måle. En person kan ha utdanning og jobb og fungere sosialt på sin arbeidsplass, men likevel i liten grad være inkludert der vedkommende bor. Tilsvarende kan man være integrert i fritidsaktiviteter og menighet, men ikke ha en jobb eller være integrert i storsamfunnet (Døving, 2009: 10).

Døving (2009) drøfter også religion i migrasjonsforskningen og hevder at:

I dag er det imidlertid stadig flere forskere som studerer religion i sammenheng med andre sosiale og kulturelle prosesser. Skillet mellom antropologien – et fag som har utgangspunkt i nærstudier av lokalt liv – og religionshistorien har med andre ord blitt mindre (Døving, 2009: 118).

En nyere retning innen forskningen er forholdet mellom religiøs praksis og integrasjon. Døving diskuterer om medlemskap i trossamfunn fører til adskillelse fra storsamfunnet eller om det kan fremme integreringen. Noe tidligere forskning konkluderer med at religiøs praksis

er gruppekonsoliderende (Døving, 2009: 122). Antropologen Gerd Baumann (1992) mener imidlertid at ritualer innenfor et flerkulturelt samfunn tar i bruk omverdens rituelle symboler og elementer og slik sett kan fungere som forhandlinger med «de andre» i et integrasjonsperspektiv (Baumann, 1992: 109, i Døving, 2009: 122-123).

1.3 The Human Development and Capability Approach (HDCA)

HDCA kan bringe lys over i hvilken grad det enkelte mennesket kan leve et liv med individuell verdighet og like muligheter, som er viktige begrep i integrasjonsprosessen. Et nøkkelbegrep i HDCA er kapabiliteter eller mulighetsbetingelser og selve teorien velger jeg derfor å benevne på norsk som *kapabilitetstilnærmingen*. Dette er også slik pedagog Inger Littlehei Breivik (2015: 53) har oversatt begrepet i sin masteravhandling om kunnskap i høyere utdanning. I sin teori om HDCA om utvikling og politikk stiller filosofen Martha Nussbaum (2011) spørsmålene: «What are people actually able to do and to be? What real opportunities are available to them?»

Kapabilitetstilnærmingen er flerdimensjonal og handler om utdanning, helse, kultur, politisk deltagelse, helsepolitikk, kjønn, miljø, industri eller teknologisk politikk (Deneulin og Shahani, 2009: 28). Denne teorien er utviklet med fokus på kjønnsforskjeller i fattige land. Kvinner har ofte mer helseproblemer og blir utsatt for mer vold enn menn. Dessuten er lese- og skriveferdigheten lavere hos kvinner enn hos menn (Nussbaum, 2000: 1). I integrerings-sammenheng kan en se utvikling som istandsettelse av mennesker til å leve et liv de verdsetter. Dette kan bety at mennesker kan glede seg over goder som et langt og sunt liv, en god utdanning, en meningsfull jobb og så videre. Jeg mener derfor at kapabilitets-tilnærmingen er godt egnet for å anvendes i denne forskningsundersøkelsen som omhandler hvordan kvinner med flyktningbakgrunn opplever integrasjonsprosessen i det norske samfunnet.

1.4 Nøkkeltall om innvandrere fra Eritrea

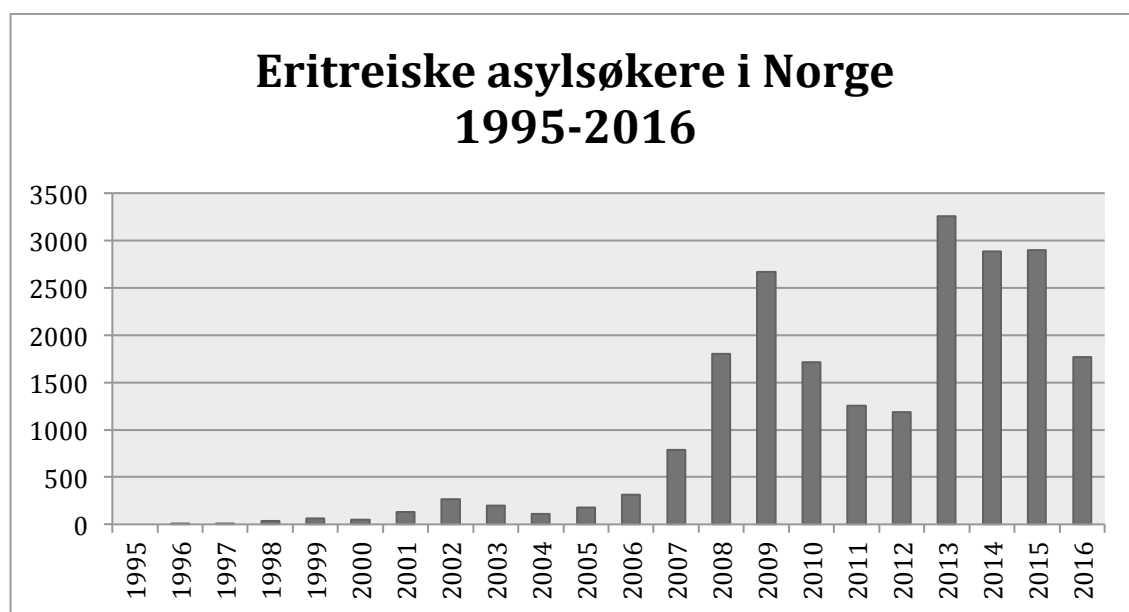
Det er i denne sammenheng nyttig å vite hvor mange eritreiske innvandrere med flyktningbakgrunn som bor i Norge og i hvilken grad menn og kvinner tar del i arbeidsliv i følge statistikken. Statistisk sentralbyrå (SSB) har publisert nøkkeltall for innvandrere og flyktninger. Bare de som har lovlig opphold i Norge, er med i oversikten. Det vil si at asylsøkere som har søkt om beskyttelse (asyl) i Norge, men ikke fått søknaden sin endelig avgjort, ikke inngår i statistikken.

SSB skriver:

Ved inngangen til 2017 var det 217 200 personer med flyktningbakgrunn i Norge. De utgjorde 30 prosent av alle innvandrerne i Norge og 4 prosent av landets folketall.[...]

Samlet er det fremdeles flest med flyktningbakgrunn fra Somalia [...] Eritreere er fjerde største gruppen [...] (SSB, 2017a).

Statistikken viser også at 1. januar 2017 var det 18 981 eritreere med flyktningbakgrunn bosatt i Norge, hvorav 11 437 menn og 7 544 kvinner (SSB, 2017b).



Søylediagrammet viser at svært få eritreere søkte asyl fram til ca. år 2005. Antallet asylsøkere har deretter generelt økt, men samtidig variert fra år til år. Flest eritreiske asylsøkere ankom i 2013 (UDI a,b,c,d).

Når det gjelder deltakelse i arbeidslivet var 60,2 % av innvandrerne i alderen 15-74 år sysselsatt i 2016. Innvandrerkvinner har lavere sysselsetting enn innvandremenn, henholdsvis 56,6 % og 63,5 %. Det er dessuten store forskjeller i sysselsetting mellom ulike landgrupper. Fra Afrika var kun 42,3 % av innvandrerne sysselsatt i 2016. Til sammenligning var andelen sysselsetting i befolkningen som helhet 65,6 % (SSB, 2017c).

1.5 Eritrea

Siden avhandlingen handler om eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn, ønsker jeg i dette avsnittet å presentere litt om Eritrea. En fyldigere presentasjon blir gitt i kapittel 4.

Eritrea er et av verdens fattigste land og er rangert som nummer 179 av 188 land på UNDPs Human Development Index. Sammenligning av statistikk om Eritrea og Norge er interessant fordi den sier noe om forskjellene i levekår og utfordringer menneskene har i de to landene. Det framgår blant annet at gjennomsnittlig levealder er ca. 64 år i Eritrea mot ca. 82 år i Norge, og at gjennomsnittlig antall år med skolegang er ca. 4 år i Eritrea mot ca. 13 år i Norge (HDR, 2016: 198-200).

Eritrea har ikke hatt noen folketelling siden 1991, men i henhold til Eritrea Population and Health Survey (EPHS) fra 2010 er det totale folketallet ca. 3,6 mill. og består av ni etniske nasjonaliteter med hvert sitt språk (EFA, 2015: 23).

I følge EFA rapporten er det stor grad av analfabetisme i Eritrea. Kvinnene er mindre lese- og skrivekyndige enn mennene. Bare 56,5 % av kvinnene, men 73,6 % av mennene kan lese og skrive. Også alder er en faktor som er relatert til dette, slik at yngre har høyere andel med leseferdighet enn eldre. Bosted betyr også mye, siden byer har høyere andel av leseferdighet enn de rurale områdene. I hovedstaden Asmara er lese- og skrivekyndigheten oppe i 90 %, som er høyere enn i øvrige byområder (EFA, 2015: 128-129).

Forholdene i Eritrea medfører at mange kvinner lever under vanskelige forhold. Eritrea er en republikk og en ett-parti-stat. Pliktig militærtjeneste for både menn og kvinner ble innført i 1994. Landinfo (2016) skriver at kvinnene ofte fritas fra militærtjenesten dersom de er gift eller er mødre. Dette medfører at en del jenter slutter skolen i 15-årsalderen, gifter seg tidlig og slik unnslipper deltakelse i militærtjenesten (Landinfo, 2016: 18).

I Eritrea er ca. halvparten av befolkningen muslimer og ca. halvparten er kristne. Den eritreisk-ortodokse kirke er den største med ca. 40 prosent av befolkningen, Den katolske kirke med ca. 3 prosent og ulike protestantiske kirker med ca. 7 prosent (Østebø og Engelsviken, 2016).

1.6 Leserens guide

Denne avhandlingen er delt inn i syv deler. I dette kapitlet har jeg presentert avhandlingens tema, hensikt og problemstillinger, noen hovedbegreper og informantenes eritreiske bakgrunn. I kapittel 2 presenteres avhandlingens teorigrunnlag, med vekt på kapabilitets-tilnærmingen. Kapittel 3 er metodekapitlet som omhandler metodevalg, forskningsetikk og avhandlingens empiriske kilder. I dette studiet er intervjuer og deltakende observasjon mine hovedkilder til empiriske data. I kapittel 4 tegnes et bilde av Eritrea i et sosiokulturelt perspektiv. Kvinnens roller i samfunnet, historie, nasjonaltjenesten og menneskerettigheter er sentrale tema i denne delen. Kapittel 5 presenterer funnene i undersøkelsen angående integrasjonsprosessen. Disse blir tolket, drøftet og analysert i lys av kapabilitets-tilnærmingen og annen teori. Kapittel 6 presenterer funnene relatert til sammenhengen mellom religion og integrering. Også disse blir tolket, drøftet og analysert i lys av kapabilitets-tilnærmingen og annen teori. Kapittel 7 er avhandlingens oppsummeringskapittel med konklusjoner.

2 Teorigrunnlag

I denne delen av avhandlingen vil jeg presentere det viktigste teorigrunnlaget og dets relevans til avhandlingens problemstilling om integrering av eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn. Teorier og tidligere forskning danner et viktig rammeverk for å analysere det empiriske materiale, som blir presentert senere i avhandlingen. Hovedteorien som benyttes er The Human Development and Capability Approach (HDCA), som er en utviklingsteori med mennesket i sentrum - der særlig *kvinner*s liv og muligheter blir vektlagt.

I den neste delen av kapitlet presenteres først integreringsteorier som omhandler ulike faser i integreringen og teori om sosial ekskludering før tidligere forskning om innvandreneres sysselsetting og økonomiske levekår sammenfattes. Til slutt i kapitlet presenteres forskning om sammenhengen mellom religion og integrering, som er svært relevant for avhandlingens problemstilling: *Hvordan opplever eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn integrasjonsprosessen i det norske samfunnet, og hva betyr religionen for integreringen?*

2.1 The Human Development and Capability Approach (HDCA)

HDCA setter fokus på utvikling med mennesket i sentrum. Dette er viktig fordi slike utviklingsprosesser fører til at menneskelige behov tilfredstilles og livskvaliteten forbedres (Deneulin og Shahani, 2009: 4). I HDCA forståelsen er begrepet «utvikling», på engelsk «development», et sentralt begrep, men det er et komplekst begrep. Deneulin og Shahani (2009) presenterer en mening av begrepet utvikling som har fokus på mennesket og som er relevant i alle land, og viser til praktiske implikasjoner på mange områder. Utvikling har mange ulike betydninger. For noen betyr utvikling mer materiell eiendom, som å eie hus, land eller penger. For andre handler utvikling om frihet fra undertrykkelse (Deneulin og Shahani, 2009: 3-4).

Nussbaum argumenterer for at HDCA er en motsetning til den tradisjonelle økonomiske modellen der det hevdes at livskvaliteten i en nasjon bedrer seg kun hvis brutto nasjonal produktet per innbygger øker. Et slikt enkelt mål kan gi store sosiale og økonomiske ulikheter. Teorien om HDCA er kritisk til tanken om å jobbe kun for økonomisk vekst uten å gi oppmerksomhet til de fattigstes levestandard, som helse og utdanning. Det er ikke selvsagt at økonomisk vekst alene bedrer personers helsesituasjon eller utdanningsnivå (Nussbaum, 2011: ix-x).

Deneulin og Shahani (2009) hevder at det etiske rammeverket påvirker politiske beslutninger og konsekvenser (2009: 4-6). Dessuten mener de at HDCA er flerdimensjonal:

While, in practice, most policies focus on one or several components of human development, the [HDCA] approach itself is potentially broad. It is about education as much as it is about health. It is about culture as much as it is about political participation. It deals with fiscal policy as much as health policy – higher taxes on alcohol and cigarettes could be as effective in giving people opportunities to live long and healthy lives as spending more on health services. [...] Human development thus relates to many aspects that concern people's lives, not only economic ones. It can therefore not be subsumed under one single academic discipline. It encompasses many disciplines, including economics, law, sociology, history, public policy, political science and philosophy (Deneulin og Shahani, 2009: 28-29).

2.1.1 Nøkkeltbegreper

Der er flere nøkkeltbegreper som Sen og Nussbaum bruker i kapabilitetstilnærmingen og jeg vil i denne delen presentere og definere disse og vise hvordan disse begrepene kan forstås i forhold til hverandre. Begrepene er opprinnelig engelske, men også her følger jeg Breiviks oversettelser til norsk (2015: 53):

Fungeringsevner (functionings) er av Sen definert som «the various things a person may value doing or being» (1999: 75). Det betyr at fungeringsevner er verdifulle aktiviteter og tilstander som bygger opp menneskers velvære. Eksempler på dette kan være å være frisk og velernært, være trygg, være utdannet, ha en god jobb, eller være i stand til å besøke de en er glad i (Deneulin og Shahani, 2009: 31).

Kapabiliteter (capabilities) er av Sen definert som «the substantive freedoms he or she enjoys to lead the kind of life he or she has reason to value» (1999: 87). Dette betyr at kapabiliteter refererer til den *frihet* mennesket har til å velge å nyte ulike fungeringsevner (Deneulin og Shahani, 2009: 31).

Fjørtoft (2007) benytter begrepene funksjoner (functionings) og mulighetsbetingelser (capabilities) og beskriver skillet mellom funksjoner/fungeringsevner og mulighetsbetingelser/kapabiliteter på følgende måte:

Mulighetsbetingelser refererer til hva vi skal ha muligheter til å gjøre, mens funksjoner refererer til det vi faktisk velger å gjøre. Mulighetsbetingelsene skal for eksempel sikre at alle har rett til utdanning, men dette betyr ikke at folk skal tvinges til å ta utdanning. [...] Politiske myndigheter skal sørge for valgmuligheter, ikke bestemme hva folk faktisk skal velge (Nussbaum, 2000: 79, 86-88 i Fjørtoft, 2007: 58-59).

Agency (aktørskap) er evnen å strebe etter mål som en verdsetter og har grunn til å verdsette. (Deneulin og Shahani, 2009: 31). I følge Sen er en aktør «someone who acts and brings about change» (1999: 19). Andre nøkkelbegreper er: The quality of life, freedom og well-being, som på norsk kan oversettes med livskvalitet, friheter og velvære/trivsel.

For å redegjøre for kapabilitetsteoriens mange begreper og deres sammenheng har Deneulin og Shahani (2009) brukt et bilde av en sykkel for å forklare hvordan de ulike begrepene kan forstås i forhold til hverandre. En person kan eie og være i stand til å bruke en sykkel slik at den er en ressurs og et hjelpemiddel. Ved å sykle på sykkelen kan personen forflytte seg rundt i byen og trolig verdsette sin mobilitet (en fungeringsevne). Men hvis personen av en grunn ikke er i stand til å sykle på sykkelen, så vil ikke det å eie en sykkel føre til denne fungeringsevnen. I dette eksemplet er det slik at når tilgangen til hjelpemidlet kobles til personens egenskaper skapes kapabiliteten for denne personen til å forflytte seg rundt i byen når hun/han vil. Hvis vi antar at personen liker å ha denne kapabiliteten - å hoppe på en sykkel og trekke over til vennens hus for lunsj, da har denne kapabilitet bidratt til glede eller nytte.

Ressurs	-	Funksjonsevne	-	Kapabilitet	-	Nytte
Sykkel		Mobilitet		Mulighet til å bevege seg rundt		Glede

Sykkeleksempelet illustrerer hvordan de ulike begrepene er relatert til hverandre. Forfatterne stiller et spørsmål om hvilket begrep vi fokuserer på. De argumenterer med at nytte kan bli forvrengt avhengig av adaptive preferanser og funksjonsevne kan nytes i et undertrykkende miljø. For å kunne bruke en sykkel må man dessuten mestre å balansere, så de konkluderer med at kapabilitet er det mest nøyaktige sted for å undersøke de ulike former for menneskelig velvære (Deneulin og Shahani 2009: 41-42). Jeg mener at kapabiliteter er nyttig å fokusere på

fordi det forteller hvilke muligheter og rettigheter som faktisk er tilstede i et menneskets liv. Men også fungeringsevner er sentrale fordi de bygger opp velvære, frihet og livskvalitet.

2.1.2 Amartya Sen

Filosofen Svendsen beskriver økonomen Amartya Sen som la grunnlaget for kapabilitets-tilnærmingen. Sen ble født i 1933 i India. Allerede i tenårene tok han en bachelorgrad i økonomi i Calcutta. Senere flyttet han til Storbritannia og fortsatte studiene der. I 1959 tok han en doktorgrad med en avhandling om utviklingsøkonomi. Han arbeidet først mye med kvantitative økonomiske modeller, men ble etterhvert mer opptatt av det etiske og politiske grunnlaget for utvikling (Svendsen, 2009: 507). Sen ble tildelt nobelprisen i økonomi i 1998 «for his contributions to welfare economics». Sens bidrag blir oppsummert slik: «Research on fundamental problems in welfare economics. Studies of social choice, welfare measurement, and poverty» (Amartya Sen – Facts, Nobel Media AB, 2017).

Sen er opptatt av positiv frihet eller «substansiell frihet», som handler om evnen til å realisere seg selv, å foreta valg om hva slags liv man ønsker å leve sammen med andre.

Kapabilitets-tilnærmingen handler også om fattigdom og utvikling. I denne teorien betraktes visse kapabiliteter som grunnleggende for menneskelig utvikling og dersom en ikke får realisert disse kapabilitetene, medfører det fattigdom. Denne innfallsvinkelen utviklet Sen i samarbeid med Martha Nussbaum. Den framhever at mennesker kan lide under andre mangler enn de som har sin grunn i manglende inntekt. Dersom et menneske har gode materielle ressurser, men mangler utdanning, vil det ikke få realisert sine evner på sentrale områder (Svendsen 2009: 508).

Sen opplevde selv den bengalske sultkatastrofen, bare 10 år gammel, hvor tre millioner mennesker døde. Han mener at hungersnød sjelden skyldes en absolutt mangel på mat, men heller at utsatte grupper ikke får tilgang til den maten som finnes. Dette skyldes at strukturene som sørger for fordeling av maten bryter sammen. Under den bengalske sultkatastrofen mener han der var nok mat i India, men problemet var mangel på penger hos folk til å kjøpe den maten som fantes (Svendsen 2009: 507-508).

Svendsen (2009) skriver om Sen:

Sen er tilhenger av økonomisk globalisering, særlig fordi den fører til økonomisk vekst og derigjennom bidrar til å redusere fattigdom. Han understreker imidlertid at økonomisk vekst bare er en nødvendig, og ikke også en tilstrekkelig, betingelse for fattigdomsbekjempelse og utvikling. Sen legger stor vekt på politisk toleranse og understreker at dette ikke bare er en vestlig ide, men at den også har dype røtter i indisk tenkning (Svendsen 2009: 508).

Svendsen hevder at forholdet mellom inntekt og kapabilitet avhenger av mange ulike faktorer, som alder, kjønn, sosiale roller, funksjonshemming, geografi etc. Han tar et eksempel med en familie som består av to voksne og to barn, en gutt og en jente. Selv om husholdningens samlede inntekt er adekvat, kan det være en skjevfordeling til guttens fordel, slik at gutten får skolegang, men ikke jenten. Det medfører at jenten lider under en kapabilitetsmangel og kan sies å være fattig (Svendsen 2009: 509).

Sen har aldri utformet en liste over kapabiliteter. Svendsen (2009) skriver:

Problemet med denne innfallsvinkelen [kapabilitetstilnærmingen] er at det er vanskelig å avgjøre akkurat hvilke kapabiliteter som skal betraktes som grunnleggende, og videre at det er vanskelig å bruke dem til å definere en klar – og operasjonaliserbar – fattigdomsgrense. Innfallsvinkelen er kort sagt *vag*. Som et svar på en slik innvending har Sen henvist til John Maynard Keynes' ord om at det er bedre å ha vagt rett enn å ta presist feil (Svendsen, 2009: 509).

Sen argumenterte her i mot å lage en kapabilitetsliste fordi han mener det er umulig å lage en dekkende liste over kapabiliteter som er universelt gyldig. Til tross for dette tenkte andre at en liste over de mest vesentlige kapabiliteter ville være nyttig. Blant dem er filosofen Martha Craven Nussbaum.

2.1.3 Martha C. Nussbaum

Martha C. Nussbaum ble født i New York i 1947. Hun avla eksamener i teatervitenskap og antikke studier. Deretter studerte hun ved Harvard der hun avla den filosofiske doktorgraden i 1975. Nussbaum er forfatter i emner som etikk, politisk filosofi, litteraturens filosofi, feminisme, følelsenes filosofi osv. (Svendsen, 2009: 467).

Sen og Nussbaum ønsket å utvikle en teori som kan bidra til å sammenligne velferd og utvikling i ulike land. For å gjøre dette mener de at en må kartlegge hvordan ressursene fordeles både mellom by og land, mellom fattig og rik og mellom kvinner og menn. Også faktorer som barnedødelighet, forventet levealder og kunnskap sier noe om utviklingsnivået. Det er folks reelle muligheter i forhold til sine rettigheter som er viktig. Dette kan gjelde rett til utdanning, yrkesdeltakelse og politisk deltakelse (Fjørtoft, 2007: 56-57).

Nussbaum og Sen ga ut boken *The Quality of Life* (1993) og opprettet Human Development and Capability Association i 2004. Sammen utviklet de kapabilitetsinnfallsvinkelen (capability approach). Nussbaum og Sen har en noe ulik innfallsvinkel og Nussbaum mener Sens innfallsvinkel er for vag og lite substansiell (Svendsen, 2009: 468).

Nussbaum argumenterer for universelle mulighetsbetingelser:

Med røtter i Aristoteles' etikk argumenterer hun [Nussbaum] for at det finnes bestemte fellesmenneskelige mulighetsbetingelser (capabilities) som alle mennesker har krav på å få realisert. Mulighetsbetingelsene er normative og gjenspeiler universelle oppfatninger om hva det å respektere menneskeverdet krever av oss. Nussbaum mener at universelle mulighetsbetingelser følger av fellesmenneskelige erfaringer av hva det vil si å være menneske (Fjørtoft, 2007: 56).

Dette betyr at Nussbaum mener at kapabilitetstilnærmingen bygger på universelle verdier som alle kan slutte seg til.

Nussbaum utfordrer Sen med å ta skrittet videre fra den komparative anvendelsen av teorien. til å konkretisere begrepet kapabiliteter, noe hun mener er nødvendig fordi en kan trenge å gå utover det mangelfulle ved Sens kapabilitetstilnærming for å oppnå lik frihet for alle. Sen påpeker at en liste over kapabiliteter som blir ansett som universell vil undergrave menneskenes handlingsrom som aktører. Sen argumenterer med at å lage en ferdig og endelig liste over kapabiliteter ville hindre den videre prosessen om hva som burde inkluderes og hvorfor (Deneulin og Shahani, 2009: 43, 45).

2.1.4 Nussbaums ti grunnleggende kapabiliteter

Nussbaum (2011: 32 – 34) stiller spørsmålet om hva krever et liv med menneskelig verdighet. Hennes svar på dette er følgende sentrale kapabiliteter:

1. Liv (Life): Å være i stand til å leve til slutten av et menneskeliv av normal lengde slik at en ikke dør for tidlig eller før ens liv er så redusert at det ikke er verd å leve.
2. Kroppslig helse (Bodily health): Evne til å ha en god helse, som inkluderer å ha tilstrekkelig ernæring, å ha en bolig og kunne stifte familie.
3. Kroppslig integritet (Bodily integrity): evne til å kunne bevege seg fritt fra sted til sted. Dette inkluderer å være sikker overfor voldelig overgrep og ha valgfrihet i forhold til reproduksjon.
4. Sanser, fantasi og tanker (Senses, imagination and thought): evne til å kunne bruke sine sanser, fantasi, samt tenkning og resonnering på en sann menneskelig måte. Til grunn for dette ligger en adekvat utdannelse som er mer enn basis lese-, skrive- og regneferdigheter. Hun inkluderer også ytringsfrihet, religionsfrihet og kunstnerisk frihet med mer til denne kapabiliteten. Og muligheten til å ha gledelige erfaringer og å unngå unødig smerte.
5. Følelser (Emotions): evne til å kunne knytte seg til ting og mennesker utenfor seg selv, som vil si å elske de som elsker og bryr seg om oss, å lengte etter dem, samt ha en emosjonell utvikling.
6. Praktisk tenkning og fornuft (Practical reason): evne til å gjøre kritisk refleksjon om planleggingen av eget liv.
7. Tilhørighet (Affiliation): evne til å leve med andre mennesker og til å vise omsorg for andre menneskers situasjon, samt evnen til å ha selvrespekt.
8. Andre arter (Other species): evnen til å ha omsorg for, og leve med dyr, planter og naturen forøvrig.

9. Rekreasjon (Play): Evnen til å kunne le, leke og drive med og nyte fritidsaktiviteter.

10. Kontroll over eget miljø (Control over one's environment):
 - A. Politisk kontroll (Political control): Evne til å kunne delta effektivt i politiske beslutninger som gjelder ens eget liv, samt politisk deltakelse, ytringsfrihet og delta i forbund.
 - B. Materiell kontroll (Material kontroll): Evne til å eie eiendom (både land og flyttbart gods) og ha eiendomsrett på lik linje med andre. Ha rett til å søke ansettelse på lik linje som andre, og i arbeid være i stand til å arbeide som et menneske, trene praktisk og delta i meningsfulle forhold av gjensidig anerkjennelse med andre arbeidere.

Nussbaum utdyper om kapabiliteter:

Capabilities belong first and foremost to individual persons, and only derivatively to groups. The approach espouses a principle of *each person as an end*. It stipulates that the goal is to produce capabilities for each and every person, and not to use some people as a means to the capabilities of others or of the whole. This focus on the person makes a huge difference for policy, since many nations have thought of the family, for example, as a homogeneous unit to be supported by policy, rather than examining and promoting the separate capabilities of each of its members (Nussbaum, 2011: 35).

Det framheves her av Nussbaum at kapabiliteter er knyttet til enkeltpersoner og ikke til familier eller andre grupper i samfunnet.

Både Sen og Nussbaum hevder at HDCA har mye til felles med bevegelsen for menneskerettigheter og at der er en nær link mellom kapabiliteter og menneskerettigheter. Også innholdsmessig er der likheter. HDCA supplerer på visse områder menneskerettstilnæringene, for eksempel med sin filosofiske tydelighet (Nussbaum, 2011: 62-63).

2.1.5 Kritikk av kapabilitetstilnæringen

Robeyns (2003) kritikk av kapabilitetstilnæringen er fra et perspektiv av at Sen har et manglende fokus på kjønnsforskjeller. Robeyns påpeker at Sen ikke har svart på hvilke

kapabiliteter som er viktig for å vurdere ulikheter og hun hevder det trengs en kapabilitetsliste basert på denne problemstillingen. Robeyns diskuterer tre styrker og en svakhet med kapabilitetstilnærmingen knyttet til analyse av kjønnsforskjeller (2003: 61-65).

For det første hevder Robeyns det er en fordel at funksjonsevner og kapabiliteter er individuelle egenskaper. Dette er nyttig i forskning om kvinner fordi det avviser tanken om at kvinners velvære kan bli vurdert som en husholdnings velvære eller en annen større enhet.

Som en annen fordel mener hun kapabilitetstilnærmingen ikke er begrenset til markedsøkonomi men inkluderer mennesker både i og utenfor markedsøkonomien. Dette er viktig siden kvinner bruker mer tid enn menn på områder utenfor markedsøkonomien. En tredje fordel med kapabilitetstilnærmingen er at den erkjenner at menneskene er ulike, dette gjelder alder, etnisitet, kjønn osv. (Robeyns, 2003: 65-66).

Robeyns mener kapabilitetstilnærmingen har en stor svakhet som skyldes dens uspesifiserte karakter. En stor bekymring for feminister er at kapabilitetstilnærmingen er sårbar for androsentrisk tolkning og anvendelse. Hun ønsker derfor å benytte et feministisk perspektiv på kjønnsforskjeller, og påpeker at det trengs en liste over relevante kapabiliteter for å vurdere kjønnsforskjeller. Hun henviser videre til at Nussbaum har laget en liste over kapabiliteter som Nussbaum selv mener er universell. Selv om denne listen trenger utdyping i forhold til sammenhengen den brukes i, er den et viktig steg, argumenterer Nussbaum. Sen og Nussbaum har ulik akademisk bakgrunn, og dette mener Robeyns kan medvirke til at de har forskjellig syn på behovet for en endelig kapabilitetsliste (Robeyns, 2003: 67-68).

For å studere kjønnsforskjeller i vestlige samfunn foreslår Robeyns (2003: 74) følgende kapabilitetsliste:

1. Life and physical health
2. Mental well-being
3. Bodily integrity and safety
4. Social relations
5. Political empowerment
6. Education and knowledge
7. Domestic work and nonmarket care
8. Paid work and other projects
9. Shelter and environment
10. Mobility

11. Leisure activities
12. Time-autonomy
13. Respect
14. Religion

Av andre kapabilitetslister finnes der en svensk liste (1987) til måling av livskvalitet i Sverige og Alkire og Black (1997) har en kapabilitetsliste. Robeyns diskuterer forskjeller og likheter mellom listene. Hun har argumentert mot at kapabilitetstilnærmingen trenger en endelig kapabilitetsliste som dekker alle forhold, men hevder likevel at et studie av kjønnsforskjeller trenger en egen liste av relevante kapabiliteter. Hovedargumentet er at hver anvendelse av kapabilitetstilnærmingen vil kreve sin egen liste. Denne listen vil både nå og senere bli revidert basert på kommentarer og empiriske funn, argumenterer hun. I denne teorien betraktes visse kapabiliteter som grunnleggende for menneskelig utvikling og dersom en ikke får realisert disse kapabilitetene, medfører det berøvelse (Robeyns 2003: 71-87).

Selv ser jeg at det er problemer med universelle kapabiliteter, men jeg tenker også at det er nyttig med en liste over relevante kapabiliteter i et studie av integrasjonsprosessen i det norske samfunnet. Nussbaum beskriver klart hva som er inkludert i hver kapabilitet og hun tydeliggjør politiske myndigheters ansvar for tilrettelegging slik at menneskene får et verdig liv. Jeg vil derfor i analysen ta utgangspunkt i Nussbaums kapabilitetsliste og eventuelt revidere denne basert på egne empiriske funn.

2.1.6 Kapabilitetstilnærmingen og religion

Som beskrevet har kapabilitetstilnærmingen fokus på det enkelte menneskets frihet til å delta i aktiviteter og tilstander som bygger opp menneskers velvære. Hvis religionen er sentral for hvordan mennesker oppnår et godt liv, må denne dimensjonen ikke ignoreres, men inkluderes i begrepet utvikling på linje med helse, utdanning, arbeid etc. (Deneulin og Shahani, 2009: 266).

Alkire (2002) viser til et eksempel fra et utviklingsprosjekt som inkluderer religiøse verdier:

A group of women had to decide between a goat-rearing and a rose-cultivating project. Although the goat project yielded more income, the women opted for rose cultivation because this enabled them to do more things they valued, such as the ability to use the roses in their

religious ceremonies, and the ability to walk in the rose fields and experience peace of mind and unity with their Maker. The spiritual dimension of well-being was seen by the women as being as important as the material dimension (Alkire, 2002, i Deneulin og Shahani, 2009:266).

Dette eksempelet viser at for mennesker kan deltakelse i religiøse seremonier gi stor velvære og trivsel i livet, som de verdsetter like høyt som materielle verdier. Dette vil jeg komme tilbake til i forbindelse med diskusjon av funn som gjelder andre del av forskningsspørsmålet der sammenhengen mellom religion og integrering undersøkes.

I neste avsnitt diskuteres ulike faser i integrasjonsprosessen, sosial ekskludering og tidligere forskning på innvandreres sysselsetting og økonomiske levekår, som er sentralt for å forstå hva det medfører å bli en del av et nytt samfunn.

2.2 Integreringsteori

2.2.1 Ulike faser i integrasjonsprosessen

Å flytte til et nytt land kan være en vanskelig situasjon fordi alt det en har av erfaringer og holdepunkter blir plutselig noe som omverdenen ikke forstår og kjenner til, og dette vil ofte påvirke trivselen. Ved en flytteprosess gjennomleves flere faser. Dette kan framstilles som en kurve med form som en U når trivsel tegnes som funksjon av tid. De fire fasene i kurven kalles turistfasen, sjokkfasen, reaksjons- og bearbeidingsfasen, og nyorienteringsfasen (Oberg i Dahl, 2013: 209).

Antropolog Kalervo Oberg (1960) skriver om kultursjokk:

Culture shock is precipitated by the anxiety that results from losing all our familiar signs and symbols of social intercourse. These signs or cues include the thousand and one ways in which we orient ourselves to the situations of daily life: when to shake hands and what to say when we meet people, when and how to give tips, how to give orders to servants, how to make purchases, when to accept and when to refuse invitations, when to take statements seriously and when not (Oberg, 1960: 177).

Oberg beskriver her hvor omfattende dagliglivets koder og skikker er, og at det kan gi engstelse når det man er opplært i ikke er gyldig i en ny kultur.

Familieterapeuten Carlos E. Sluzki skriver i sin artikkel *Migration and Family Conflict* at migrasjonsprosessen består av ulike faser over tid. Om første perioden etter migrasjonen skriver Sluzki:

In fact it is a period in which a heightened task-oriented efficiency can be noted, aided by a strong increase in the split between «instrumental» and «affective» roles within the family, in the service of the basic need for survival and adaptation in an environment and a culture that is, to a greater or lesser, extent, alien (Sluzki, 1979).

Sluzki er opptatt av at menn og kvinner gjerne inntar ulike roller i familien gjennom integrasjonsprosessen. Ett medlem – vanligvis mannen – tar seg av det han kaller instrumentelle aktiviteter som knytter forbindelser med de nåværende omgivelser. Den andre – vanligvis kvinnen – sentrerer på de nåværende og tidligere affeksjonsaktiviteter som medfører forbindelse med de tidligere omgivelsene, som for eksempel brevskrivning, telefonoppringing og sorg over hva som er blitt forlatt. Han mener det utadvendte medlemmet vil etablere nye tilfredsstillende nettverk på egenhånd, mens den innadvendte vil forbli relativt isolert, som blir mer markert ved sammenligning. Hele denne prosessen vokser gradvis til det blir en stor krise i forholdet (Sluzki, 1979: 385). I tillegg til forskjellen mellom kvinner og menn, legger Sluzki vekt på hvordan de ulike generasjonene opplever de forskjellige fasene (1979: 387).

2.2.2 Sosial ekskludering

Katrine Fangen (2009) retter søkelyset mot sosial ekskludering av unge med innvandrerbakgrunn. Tradisjonelt er fokus på ekskludering i tilknytning til utdanning og arbeidsliv, men hun mener den relasjonelle, den stedlige og den politiske dimensjonen i mange tilfeller er like viktig. Dette begrunnes med at disse dimensjonene er sentrale for de unges følelse av tilhørighet, identitet og aksept. Hun ser også på hvilke strategier de utvikler for å unngå å bli ekskludert. Studiene hennes er basert på unge voksne fra 18 til 25 år (Fangen, 2009: 91).

Den relasjonelle dimensjonen vil si inkludering og ekskludering mellom ulike individer og grupper. Den stedlige dimensjonen vurderer nabolagets ekskluderende virkning, og den politiske dimensjonen handler om hvorvidt man opplever at det politiske systemet representerer en selv. Selv om statistikk for visse grupper innvandrere ligger nært opp til majoritetsbefolkningen når det gjelder andelen aktive i jobb og utdanning, betyr det ikke nødvendigvis at de føler seg inkluderte. Fangens forskning viser at selv unge med

innvandrerbakgrunn som tar høyere utdanning eller har gode jobber, forteller om opplevelser av ekskludering i nabolag eller i andre sosiale sammenhenger (Fangen, 2009: 92).

2.2.3 Sysselsetting etter introduksjonsprogram

Enes (2014) har skrevet en SSB-rapport om tidligere deltakere i introduksjonsprogrammet i perioden 2007-2011. Denne rapporten viser at personer fra Eritrea og Burma utmerker seg ved at så mange som åtte av ti er i arbeid eller utdanning i 2012. For kvinner fra Eritrea og Kongo er nesten åtte av ti i arbeid og utdanning.

I følge Tronstad (2015) er deltakernes situasjon det som best forklarer forskjellene i sysselsetting etter introduksjonsprogrammet. Analysene viser at menn har større sannsynlighet for å være i jobb året etter fullført program enn kvinner, og at sjansene for å være i jobb øker med utdanning. De som er i alderen 18-27 år når de innvandrer, har større sannsynlighet for å komme i jobb enn de over 28 år. I tillegg finner forskerne at de som hadde ett eller flere barn når de innvandret, hadde noe lavere sannsynlighet for å lykkes i integreringen. Forskerne finner stor variasjon mellom ulike innvandrergrupper. Flyktninger fra Eritrea og Etiopia har høyest overgang til arbeid, mens palestinere og somaliere kommer dårligst ut (Tronstad, 2015).

Dette viser at individuelle karakteristika har stor betydning for sysselsettingen. Noen av faktorene kan være gjensidig relatert, som for eksempel en kvinnes alder og antall barn hun har. Dette kan slå ut i varierende grad for ulike innvandrergrupper. Det er også mulig at andre forhold i opprinnelseslandet eller i Norge kan ha en større betydning for sysselsettingen enn en forventer.

2.2.4 Innvandreres økonomiske levekår

Bhuller og Aaberge (2010) har forsket på innvandreres økonomiske levekår. I studiet *Økonomisk fattigdom blant innvandrere* undersøkte de omfanget av økonomisk fattigdom blant ulike grupper innvandrere. Tidligere studier viser at fattigdom definert ved lav årsinntekt er mer utbredt blant innvandrere enn i befolkningen for øvrig, samtidig som det er store variasjoner i inntektsforholdene blant innvandrere. Vi har imidlertid begrenset kunnskap om hvor vidt forekomsten av økonomisk fattigdom blant innvandrere er av midlertidig eller permanent karakter. Spørsmålet om og eventuelt i hvilken grad kommunale tjenester reduserer fattigdommen blant innvandrere, har heller ikke blitt viet oppmerksomhet i tidligere

studier. For å belyse disse spørsmålene er det i denne studien benyttet individuelle inntekthistorier og detaljerte regnskapsopplysninger fra norske kommuner for perioden 1993–2007. Forfatterne konkluderer med at innvandrere er mer utsatt for økonomisk fattigdom enn resten av befolkningen, og at fattigdom i større grad vedvarer enn det som er vanlig blant den øvrige befolkningen. De fant imidlertid store forskjeller mellom ulike innvandrergupper, men i denne undersøkelsen er ikke eritreere skilt ut som egen gruppe. Størst andel langtidsfattige fant de blant innvandrere fra Somalia, der 23 prosent hadde så lav inntekt i perioden 1993-2007 at de ble definert som fattige (Bhuller og Aaberge, 2010).

I et nyere forskningsprosjekt av Bhuller og Brandsås (2014) *Fattig i fjor – fattig i år? Tilstandsavhengighet i innvandrerfattigdom* dokumenterer forfatterne at innvandrere i Norge har høyere risiko for å oppleve fattigdom enn befolkningen ellers. Samtidig er innvandrerfattigdom i større grad vedvarende. De konkluderer med at nærmere en fjerdedel av innvandrerne ble værende i fattigdom over en 10-15 års periode, mens det samme gjaldt en av ti i den øvrige befolkningen (Bhuller og Brandsås, 2014).

Dette viser at fattigdom blant innvandrere kan være et reelt hinder i forhold til å benytte kapabiliteter og fungeringsevner i det norske samfunnet.

2.3 Religion og integrering

2.3.1 Definisjon av religion

Sosialantropologen Clifford Geertz' definisjon av religion framhever hva religion gjør for det individuelle mennesket og for en sosial gruppe:

A religion is: (1) a system of symbols which acts to (2) establish powerful, pervasive, and long-lasting moods and motivations in men by (3) formulating conceptions of a general order of existence and (4) clothing these conceptions with such an aura of factuality that (5) the moods and motivations seem uniquely realistic (Geertz, 1966: 4 i McGuire, 2002: 11; Geertz, 1973: 90 i Eriksen, 2010: 208).

I følge sosiologiprofessor Meredith B. McGuire er denne definisjonen et eksempel på en funksjonell definisjon av begrepet «religion». Den beskriver ikke hva religion er, men hva den gjør. Om funksjonelle definisjoner skriver hun:

A functional definition of religion emphasizes what religion *does* for the individual and social group. Accordingly, religion is defined by the social functions it fulfils. The content of religious belief and practice is less important for this definitional strategy than the consequences of religion (McGuire, 2002: 11).

I denne forskningsundersøkelsen ønsker jeg å studere hva som er mest meningsfullt for mennesker på det religiøse området, og velger derfor en funksjonell tilnærming.

2.3.2 Tidligere forskning om religionens betydning

Fra tidligere forskning vil jeg først oppsummere en undersøkelse som studerer religiøsitet blant innvandrere i forhold til økende botid i Norge (Elgvin og Tronstad, 2013) og deretter diskutere en masteravhandling om immigrantkirkers rolle for inkorporeringen av deltakere til det norske storsamfunnet (Wanjiru, 2013).

Elgvin og Tronstad (2013) diskuterer religiøsitet og sekularisering blant ikke-vestlige innvandrere i Norge i artikkelen *Nytt land, ny religiøsitet?* Forfatterne analyserer innvandreres religiøsitet i både første og andre generasjon innvandrere basert på den egenrapporterte religiøsiteten. Dette er en kvantitativ undersøkelse som skiller seg fra tidligere forskning på innvandreres religiøsitet, som vesentlig er kvalitativ forskning. I artikkelen forstås å være mer religiøs når religion har en viktigere plass i livet, mens å være mer sekulær forstås når religion har en mindre plass i livet (Elgvin og Tronstad, 2013).

Forfatterne diskuterer integrasjonsteori som hevder at innvandrere vil tilpasse seg majoritetsbefolkningen både med språk, kultur og religion. Tidligere forskning viser at nordmenn og andre folk i Norden er de mest sekulære i Europa og at ikke-vestlige innvandrere er langt mer religiøse enn den norske befolkningen. Annen forskning viser derimot at innvandrere ofte beholder kulturelle særtrekk og religion. Hypotesen for undersøkelsen er at religiøsitet blant innvandrere vil avta med økende botid i Norge (Elgvin og Tronstad, 2013).

Elgvin og Tronstad finner at de ulike landgrupper viser stor variasjon i religiøsitet. Religiøsiteten avtar noe med økende botid når alle innvandrergруппene slås sammen, men denne effekten er ikke tilstede for alle de ulike landgruppene. Somalia er eneste afrikanske landgruppe i deres undersøkelse. Det kan ikke påvises at minoriteter raskt tilpasser seg

majoriteten på det religiøse området, og forfatterens utgangshypotese ble ikke bekreftet. Likevel finner de at innvandrere ikke blir *mer* religiøs av å bo i Norge (Elgvin og Tronstad, 2013).

Wanjiru (2013) har studert tre immigrantkirker i Oslo og deres aktiviteter og forbindelser innad i kirken og utad til det norske storsamfunnet. Undersøkelsen viste at immigrantkirkene bidrar med å fremme deltakernes integrasjon i storsamfunnet. Gjennom kirkene blir muligheter tilgjengelig og informasjon formidlet, men deltakerne må selv avgjøre hva de vil benytte seg av (Wanjiru, 2013: 76).

Hun hevder at disse miljøene ikke er bare åndelig orienterte og isolerte, men er mulig kilde for integrering. Dette beskriver hun videre:

Sunday worship services, bible studies, youth and cell groups though primarily designed for spiritual growth, in most cases may have other benefits. They may provide room for the development of fellowships that create intimate friendships and interactions that helps ease the difficulties of adapting to the new society (Wanjiru, 2013: 76).

Et annet viktig funn i avhandlingen er at immigrantkirkene som ble undersøkt, har aktiviteter som også er et tilbud til majoritetsbefolkningen. På denne måten etableres kontakter mellom minoritets- og majoritetsbefolkningen (Wanjiru, 2013: 76-77) .

Dette er interessant teori og tidligere forskning som vil bli anvendt på avhandlingens problemstilling selv om jeg stiller andre spørsmål enn det som jeg finner at andre har gjort før meg. Det er derfor en ny innfallsvinkel i avhandlingen som kan gi ny kunnskap.

3 Metodevalg, prosedyre og forskningsetikk

Jeg vil i dette kapitlet først argumentere for avgrensningen av problemstillingen. Deretter redegjøre for bruk av metode, utvelgelse av informanter og analyse av empiriske data. Til slutt diskuteres forskningsetikk.

Forskningsspørsmålet for denne undersøkelsen inneholder to deler som begge vektlegger integrering, men fra ulike perspektiv. Bakgrunnen for dette er at jeg forsto under data-innsamlingen at kristen tro og tilhørighet er svært viktige verdier for informantene. Dette medførte at sammenhengen mellom religion og integrering ble inkludert i siste del av forskningsspørsmålet, og det ble utgangspunkt for et ekstra kapittel (6) i denne avhandlingen.

Mine erfaringer med hensyn til fastsettelse av forskningsspørsmålet er i samsvar med det Joseph Maxwell (2012) beskriver som en interaktiv modell for forskningsdesign i sin bok *A realist Approach for Qualitative Research*. Han presenterer en forskningsmodell som består av flere deler med en fleksibel struktur. Den har fem komponenter: mål, rammeverk, forskningsspørsmål, metode og validitet. Maxwell påpeker at ofte er ingen av disse komponentene fast før studiet starter, men de kan endres i begynnelsen av datainnsamlingen (Maxwell, 2012: 77-79).

3.1 Avgrensning av problemstillingen

Jeg har valgt å begrense undersøkelsen til kvinner fordi kvinnenes bakgrunn, roller, forventninger og forpliktelser kan være forskjellig fra tilsvarende for mennene (Sluzki, 1979: 385, se avsnitt 2.2.1). Dette kan slå ut på deres erfaringer i integrasjonsprosessen. Alternativt kunne jeg sammenlignet erfaringer fra *både* kvinner og menn i denne undersøkelsen, men jeg har valgt å avgrense til kvinnene. Dessuten, som kvinne selv, vil det være mer naturlig å intervju kvinnelige flyktninger, og kanskje de er tryggere og mer åpne når de snakker i intervjuet med en av samme kjønn.

Det framgår i rapporten *Levekår blant innvandrere i Norge 2016* at 89 prosent av innvandrene fra Eritrea til Norge er oppdratt i den kristne tro og at 98 prosent senere tilhører religionen de er oppdratt i (Vrålstad og Wiggen, 2017: 84-85). Ettersom de fleste eritreerne har en kristen tro når de ankommer Norge, har jeg valgt å finne informanter gjennom å kontakte ulike kristne menigheter. Deres kristne tro kan være eritreisk-ortodokse, katolikker

eller protestanter, som beskrevet i avsnitt 1.5. Intervjuene jeg har utført har også avdekket at flere har skiftet fra en opprinnelig kristen retning til en ny kristen retning før, under eller etter flukten til Norge. Dette har de vært svært åpne om i intervjuene. Vårt felles kristne livssyn kan være et godt utgangspunkt for en intervjusituasjon, kanskje de er tryggere og mer åpne når de snakker i intervjuet med en som har samme livssyn.

3.2 Intervju og observasjon

Hovedmetoden som jeg har benyttet i denne forskningsundersøkelsen er den kvalitative metode, ettersom målet ikke er et tall på en skala, men ting som må forklares med ord og illustreres med eksempler fra informantenes liv. Å forstå meningsuttrykk er viktige problemer i humanvitenskapen. Filosofen Wilhelm Dilthey (1833-1911) hevder at forståelsen av meningsuttrykk foregår som en fortolkningsprosess, som gjerne blir omtalt som en hermeneutisk spiral. Hauge og Holgernes uttrykker det slik: «Det betyr at enkeltdeler i et meningsuttrykk blir forstått i lys av helheten, og helheten blir forstått ved hjelp av delene slik at vi etterhvert forstår delene og helheten bedre og kan finne meningen i uttrykket» (Hauge og Holgernes, 2005: 79-80). Dette beskriver både at fortolkningsprosessen er komplisert og at modning av vår forståelse av meningsuttrykk er nødvendig, men kan ta tid.

Jeg har valgt å samle informasjon gjennom observasjoner og dybdeintervju av 12 eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn fordi jeg mener det vil være de to beste metodene for å få en god forståelse av hvordan de opplever integrasjonsprosessen i det norske samfunnet. Det er fordi med en slik kombinasjon «kan observasjonen for eksempel gi de nødvendige forutsetninger for intervjuet. Intervjuet kan tilsvarende bidra til å utfylle det bildet som observasjonen gir» (Dalland, 2013: 185). Det kvalitative intervjuet «er spesielt godt egnet for å få innsikt i informantenes egne erfaringer, tanker og følelser.» (Dalen, 2004: 15) Ut fra analyse kan en samle informasjon om hva som betyr mest med hensyn på integrering på både system og individnivå.

I tillegg til intervju ble kvalitativ observasjon benyttet, fordi jeg ønsker et mest mulig fullstendig bilde av det som undersøkes ved å studere relasjoner mellom mennesker, være prosessorientert og være bevisst min egen rolle som forsker (Dalland, 2013: 190).

Observasjonen besto i å besøke flere av menighetene som informantene er knyttet til og legge merke til hvem som deltar der, hvem leder samlingen, og om der er rom for å bli kjent med andre og ha et sosialt fellesskap. Er kvinnene aktive eller ikke? Det er også interessant å få

vite om fellesskapet er vesentlig innadrettet eller har kontakter til storsamfunnet og majoritetsbefolkningen. Noen ganger begynte forskningen min med observasjon og deretter fulgte intervju, andre ganger var det motsatt rekkefølge. Fordelen med å observere først kan være at en stiller flere relevante spørsmål under intervjuet. På den andre siden kan det vise seg vanskelig å få adgang til å observere dersom en ikke kjenner noen. Derfor begynte jeg andre ganger med intervju og opparbeidet tillit slik at jeg deretter fikk adgang til å observere.

Dalland mener at personer som vet de blir iaktatt, kan opptre ulikt det de ellers ville ha gjort. Forskere kan også oppleve at informantene svarer slik forskeren ønsker. Dette kalles *forskningseffekten*. Forskeren må derfor gjøre rede for i hvilken grad dette kan ha påvirket datamaterialet (Dalland, 2013: 145). Et eksempel på dette kan være da jeg besøkte den eritreisk-ortodokse menigheten sammen med en av informantene. Damen jeg var sammen med kan ha blitt påvirket av min tilstedeværelse, og hun ville stadig forklare meg hva som skjedde i møtet. Noen av lederne der var også veldig bevisst på at jeg var en besøkende forsker og holdt litt oppsyn med meg. Dette var en stor forsamling, men de som satt rundt meg, kan ha følt seg observert og blitt påvirket av at en utenforstående var tilstede.

3.3 Forskningsintervjuet

Kvale og Brinkmann skriver at «Det kvalitative forskningsintervjuet søker å forstå verden sett fra intervjupersonenes side. Å få fram betydningen av folks erfaringer og å avdekke deres opplevelse av verden, forut for vitenskapelige erfaringer, er et mål» (2009: 21). Intervjuet er derfor et middel i prosessen for å innhente kunnskap, og er et samspill mellom intervjueren og den intervjuede (2009: 37).

En oversikt over informantene vises på vedlegg 1. Her oppgis fiktive navn, omtrentlig alder, hva de driver med, og hvor og når intervjuet ble holdt. Intervjuene ble gjort på ulike steder; to hjemme hos forskeren, to hos informanten, noen på eget møterom og resten på kafe. Jeg har tilstrebet at intervjuene kunne foregå med minst mulig forstyrrelser fra omgivelsene, men dette har ikke vært så lett. Å sitte på en full kafe å ha intervju synes jeg ikke var optimalt, men i en travel hverdag måtte en gjøre noen kompromisser for at intervjuet skulle la seg gjennomføre.

Spørsmålene i forskningsintervjuet for denne undersøkelsen var en kombinasjon av fakta-spørsmål og meningsspørsmål (se vedlegg 2). Faktaspørsmål kan for eksempel være spørsmål

om informantene har gått på skole i hjemlandet og hvor mange år, mens meningsspørsmål kan være å spørre om hvordan det var å få norske venner. Jeg valgte å starte med noen korte faktaspørsmål for deretter å fortsette med meningsspørsmål. Meningspørsmål er mest krevende fordi en også må lytte til det som sies «mellom linjene» i tillegg til beskrivelser og meninger. Som Kvale og Brinkmann anbefaler forsøkte jeg å formulere det implisitte budskapet tilbake til intervjupersonen slik at denne kunne bekrefte eller avkrefte fortolkningen underveis (Kvale og Brinkmann, 2009: 49).

Dessuten møtte jeg noen metodiske begrensninger. Alle intervjuene foregikk på norsk. Et av intervjuene, som ble gjort hjemme hos informanten, lot seg gjennomføre kun fordi barna var hjemme og kunne oversette spørsmålene mine til informanten. Dette var selvsagt ikke optimalt, men jeg fikk erfare hvor forskjellig informantenes norske språkbeherskelse er.

Å intervjuere eritreisk-norske, vil være et tverrkulturelt intervju. Kvale og Brinkmann mener det må tas spesielle hensyn når man intervjuer personer som er vokst opp i et annet samfunn og med en annen kulturell bakgrunn. Dette kan skyldes at man har ulike former for samspill med ukjente mennesker. De anbefaler at før en begynner å intervju, gjør seg kjent med den fremmede kulturen og kjenner til både verbale og ikke-verbale faktorer som ellers kan virke villedende (Kvale og Brinkmann, 2009: 156). For å få en bedre forståelse for eritreisk kultur ba jeg om en samtale med Arve Brunvoll, professor emeritus i teologi på NLA Høgskolen. Han har vært i Eritrea flere ganger, og kjenner forholdene godt. Ellers har min forforståelse av kulturen i Eritrea, blitt til gjennom litteraturstudier og å ha en uformell kontakt med eritreisk-norske jeg møter. I tillegg har jeg vært flyktningguide gjennom Røde Kors for en eritreisk-norsk kvinne i en periode på ett år.

3.4 Utvelgelse av informanter

Det ble nødvendig å benytte ulike metoder for å finne informanter. For det første oppsøkte jeg selv personer som jeg mente egnet seg for intervju og for det andre fikk jeg hjelp gjennom kontakter til å finne flere informanter. Dette er også en metode som anbefales av Dalland (2013: 163). Jeg har hatt nytte av mine norske og eritreiske kontakter som igjen har kontaktet sine eritreiske venner og kontakter, og dermed tilrettelagt for treff og intervju av dem. Jeg er takk skyldig til «portåpnerne», som har vært svært hjelpsomme og viktige for at undersøkelsen kunne gjennomføres.

Å finne nok informanter var ikke helt uproblematisk. Ved hjelp av egne bekjenskaper fant jeg lett først fire informanter, noen gjennom menigheter og noen gjennom Røde Kors sitt flerkulturelle arbeid, men deretter var det noen som sa nei til å delta fordi det ikke passet. Intervjuprosessen stoppet da litt opp inntil jeg skjønnte at det var nødvendig å gå nye veier for å finne informanter. Etter tips fra venner ble ledere i noen flere menigheter kontaktet. Lederne var veldig hjelpsomme, og slik fant jeg de resterende åtte informantene, totalt 12 informanter. I ettertid ser jeg at disse vanskelighetene hadde en positiv virkning, fordi det ga en større spredning i utvalg av informanter enn jeg ellers ville fått.

Planen var å intervju 8 - 12 kvinnelige informanter og benytte et *strategisk utvalg*, som medførte at jeg valgte de personene som jeg tror har noe å fortelle om akkurat det jeg vil vite mer om (Dalland, 2013: 116-117). Det skjedde underveis at jeg ble anbefalt å intervju noen, men ved nærmere undersøkelse viste det seg at de ikke var eritreere, men gjerne etiopiere eller fra et helt annet afrikansk land. Etter å ha erfart dette la jeg vekt på å formidle tydelig at jeg så etter eritreiske kvinner.

Alle de tolv informantene hadde fått flyktningstatus i Norge da de deltok i denne forskningsundersøkelsen. En kom til Norge som overføringsflyktning, en annen kom med familiegjenforening som innvandringsgrunn og resten var asylsøkere.

For å oppnå en *maksimal variasjon* innenfor det fenomenet som studeres (Dalen, 2004:48) valgte jeg både kvinner med relativt kort botid og kvinner med noe lengre botid i Norge. Grensen ble satt til minimum 5 år. Dette er viktig fordi de da har erfart en del av integrasjonsprosessen og at de fleste snakker bra norsk.

Dessuten er det i dette studiet viktig å studere kvinner fra flere etniske grupper, slik at både minoritet- og majoritetsgrupper fra Eritrea er representert. I tillegg ønsket jeg å ta høyde for at varierende alder og botid i Norge har betydning i integreringssammenheng.

De fleste informantene er født og oppvokst i Eritrea, men de har senere i livet bodd kort eller lengre tid i et av nabolandene under flukten (Etiopia, Sudan eller Kenya). Noen unntak er at en av informantene har etiopiske foreldre, men hun er selv født og oppvokst i Eritrea, og en annen er født i Eritrea, men de flyttet til Etiopia da hun var liten. Jeg ønsket å fokusere på Eritrea siden

landet og innbyggerne der har sin egen historie - blant annet som italiensk koloni. Nå har landet et strengt politisk styre med diktator og tvungen, uavgrenset militærtjeneste for både menn og kvinner.

Da det var vanskelig å finne nok informanter, veiet jeg argumentene opp mot hverandre for å klargjøre om også etiopierne skulle inkluderes i undersøkelsen. På den ene side er det et faktum at Eritrea og Etiopia har vært ett land i mange år før Eritrea ble et selvstendig land i 1993. På den andre siden var ulempen med dette valget at de ulike politiske forholdene i de to landene gjør det vanskelig å sammenligne erfaringer fra hjemlandet og fluktårsaker. At dette problemet med hensyn til å finne informanter oppstod, sier trolig også noe om de barrierer som finnes mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen i Norge. Selv i de tilfeller når man tilhører samme menighet, kjenner man ikke hverandre så veldig godt.

Dessuten har noen av informantene i denne undersøkelsen kommet her som ganske unge (ca. 18 år) mens andre kom som mer voksne i 30 årsalderen, noen med en barneflokk. Noen hadde ektefelle og andre kom alene. De fleste hadde videregående skole fra hjemlandet, mens en derimot ikke hadde hatt skolegang i det hele tatt. Flesteparten kom fra hovedstaden Asmara, men noen kom fra mindre byer og landsbyer. Tre ulike folkegrupper er representert blant informantene.

3.5 Analyse av empiriske intervjudata

De fleste intervjuene ble registrert som lydopptak, men i et par tilfeller ønsket ikke informanten dette, og det ble da ikke benyttet. Hovedoppgavene etter intervjusituasjonen er transkripsjon, analyse, verifisering og rapportering. I en transkripsjon blir et muntlig intervju gjengitt i en skriftlig form som betyr å gå fra talespråk til skriftspråk. Å transkribere betyr å transformere til en ny form. Det en sier og det en skriver har forskjellige regler. Ved å transkribere intervjuer blir intervjusamtalene bedre egnet for analyse og det blir mer oversiktlig (Kvale & Brinkmann, 2015: 204-214).

Etter en transkripsjon kan forskeren konfronteres med svært mange sider med sine intervjuutskrifter, og stille spørsmålet om hvordan finne en metode for å analysere alt sammen. Det er viktig å tenke gjennom hvordan intervjuene skal analyseres *før* de utføres, mener Kvale og Brinkmann. Dette er fordi valget av analysemetode vil styre intervjuforberedelsene, intervjuguiden, selve intervjuet og transkriberingen. Når en tolker underveis,

blir den endelige analysen enklere og basert på en tryggere grunn (Kvale og Brinkmann, 2015: 215-216).

Forberedelsene for denne undersøkelsen har vært å velge ulike tema som jeg mente var relevante for å belyse problemstillingene i denne forskningsundersøkelsen. Intervjuguiden er delt inn i avsnitt der spørsmålene dreier seg om ett og ett tema. Jeg valgte fire tema: bakgrunnsdata, integrasjon i Norge, religiøs tilknytning og refleksjoner mot avslutning. På den måten tilstrebet jeg en sammenheng i samtalen med mulighet for at informanten kunne utdype og fortelle fritt. Disse temaene ble sentrale i analysen. Etter at intervjuene var transkribert fant jeg ut hva som var mest omtalt og dermed de viktigste temaene. Noen av temaene var derimot lite omtalt, og er derfor mindre vektlagt i avhandlingen.

Der er flere trinn i intervjuanalysen: 1) intervjupersonene beskriver sin livsverden, 2) på bakgrunn av sine beskrivelser kan intervjupersonen oppdage nye forhold og betydninger, 3) Intervjueren fortolker mening ut fra intervjupersonens beskrivelse og «sender» eller forteller dette tilbake i en dialog inntil bare den riktige fortolkningsmåten er igjen. Slik kan det oppnås en umiddelbar bekreftelse eller avkreftelse av fortolkningen (validering), 4) transkribering, 5) gjenintervjuing der forskeren lar intervjupersonen kommentere og utdype sine uttalelser fra intervjuet (Kvale og Brinkmann, 2015: 221-222). Kun en av informantene ble gjenintervjuet. Vi gikk da en tur sammen og snakket videre om temaene fra intervjuet. Samtalen i denne rammen ble mer avslappet enn ved hoved-intervjuet, og hun fortalte meg da mer om sine opplevelser og refleksjoner.

Observasjoner må fortelle noe vesentlig om problemstillingen. Det kan være nyttig å forhøre seg med personer som kjenner miljøet (nøkkelinformanter), slik at en finner fram til det som er relevant (Dalland, 2013: 206). Dette var tilfelle for mitt vedkommende da jeg besøkte Den eritreisk-ortodokse kirken. Ikke bare sørget hun for at jeg fikk lignende skjerf på meg som de andre kvinnene, men hun fortalte meg om hva som foregikk i selve samlingen.

Creswell anbefaler multiple informasjonskilder, som observasjoner, intervjuer med mer (2013: 97). Metodetriangulering er en valideringsstrategi der forskeren benytter flere ulike metoder for å dokumentere funn i ulike datakilder (2013: 251). Dette tilstrebet jeg å være bevisst når jeg kombinerte intervju og observasjon.

3.6 Forskningsetikk

Under planlegging av en kvalitativt studie, må forskeren vurdere hvilke etiske spørsmål som kan bli aktuelle og legge en plan for hvordan man vil håndtere de (Creswell, 2013: 56). Han mener at en vanlig feilvurdering er at disse spørsmålene bare er aktuelle under datainnsamlingen. Tvert imot mener han at de kan oppstå under mange faser av forskningsprosessen. Creswell viser en liste av mulige etiske spørsmål laget av Weis og Fine, og han ber oss foreta etiske vurderinger knyttet til vår rolle i forskningen. Dette kan blant annet bety å bygge respektfulle relasjoner uten å lage stereotypier (Weis og Fine, 2000, i Creswell, 2013: 56).

I kontakten med de intervjuede og observerte i dette forskningsprosjektet ble respektfulle relasjoner tilstrebet for at informantene skulle være trygge under samtalen. En vanskelig problemstilling var om flukten til Norge skulle være et tema i intervjuet. Opprinnelig var planen å stille to direkte spørsmål om hvordan informantene flyktet, men disse spørsmålene ble utelatt fordi det kunne bli for krevende for dem å rippe opp i traumatiske hendelser. Før jeg startet undersøkelsen, søkte jeg Personvernombudet for forskning NSD (NESH, 2006). I sin tilbakemelding mente de spørsmålene om flukten var for sensitive og burde utelates. Etter at spørsmålene om flukten ble fjernet, ble undersøkelsen godkjent av NSD (se vedlegg 4). Likevel kom noen få av informantene inn på flukten, men jeg merket at dette var et ømtålig punkt. En annen vanskelig problemstilling jeg erfarte i intervjufasen var da en av informantene fortalte om sin fengsling i Eritrea. Dette emne ville hun ikke snakke mer om og dette må man som forsker respektere.

Som forsker ser jeg at der er noen utfordringer i et slikt arbeid. Sosialantropolog Marianne Gullestad (2002a) mener der er en tydelig todeling mellom nordmenn og innvandrere. Hun skriver i sin artikkel *Om å være både norsk og «farget»*:

Et annet eksempel er bildet av «oss» som *verter* og «dem» som *gjester*. Dette bildet kan være ytterst vennlig ment, men har likevel ekskluderende konsekvenser når det ikke bare brukes overfor flyktninger og asylsøkere *idet de ankommer*, men også ovenfor mennesker som er født her eller som i mange år har vært en del av det norske samfunnet. «Innvandrerne» fremstilles da underforstått som mottakere, og ikke som bidragsytere til norsk kultur og økonomi (Gullestad, 2002a: 155).

Som hvit, norsk og medlem av majoritetskulturen bør en være sensitiv i kontakt med innvandrere og flyktninger. Dessuten møter de en forsker som har regien og stiller spørsmål som de skal svare på. Flyktninger er allerede en sårbar gruppe, så en skal være forsiktig med å utfordre mer enn nødvendig.

De etiske reglene gjelder like mye ved observasjon som ved intervju, og vi skal innhente informert samtykke (Kvale & Brinkmann, 2015: 104-105 og NESH, 2006: 13). Før det enkelte intervju ble deltakerne derfor informert om hvilke formål undersøkelsen har, hvordan den er planlagt (design), dessuten ble det påpekt fordeler og ulemper ved å delta i undersøkelsen. Vedlegg 3 viser introduksjonsbrevet til informantene om forskningsundersøkelsen. Jeg forsikret meg om at alle deltok frivillig og ga klar informasjon om retten de har til å ikke besvare enkeltspørsmål og å trekke seg når som helst fra undersøkelsen. Deretter ble jeg om informert, frivillig samtykke. De fleste ga muntlig samtykke, svært få ville gi skriftlig samtykke.

Med hensyn til observasjon var min utfordring å få innpass i en sammenkomst i Den eritreisk-ortodokse kirke. Her var det ikke mulig for meg som norsk å unngå å bli sett. Første skritt på veien var å få invitasjon av en av mine informanter, dernest fortelle en av lederne hvorfor jeg kom og under samlingen opptre med respekt for deres tradisjoner. Vi har forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi (NESH, 2006), som blant annet vektlegger viktigheten av informert samtykke, fortrolighet, konsekvenser og forskerens rolle. Vi må være særlig oppmerksom i forhold til sårbare grupper, ubalanserte maktrelasjoner og risikovurdering for deltakerne (Hatch, 2002, i Creswell, 2013: 56 og NESH, 2006: 22).

Etiske spørsmål er ikke bare knyttet til selve intervjusituasjonen, men er en del av alle fasene av intervjuundersøkelsen. Det er derfor viktig å tenke gjennom mulige etiske problemer som kan oppstå fra begynnelse til slutt av intervjuprosessen. Siden dette gjelder også for rapportering er alle informantene anonymisert i denne avhandlingen. Viktige hensyn her er konfidensialitet og hvilke konsekvenser en offentlig rapport kan ha for informantene og gruppene de representerer (Kvale og Brinkmann, 2015: 97; NESH, 2006: 18, 22).

Som beskrevet i dette kapitlet, måtte flere endringer foretas underveis i denne forskningsundersøkelsen og prosessen som forsker har vært utfordrende. Det var nødvendig å ta noen hensyn for å tilpasse prosjektet til forskningsfeltet og informantene.

4 Eritrea i et sosiokulturelt perspektiv

I fjor var eritreerne den største av flyktninggruppene som kom til Norge. Nå kommer de fleste fra Syria. Det betyr ikke at det er blitt bedre i Eritrea. De har sine gode grunner til å flykte, eritreerne, og det handler ikke bare om at de kommer fra Afrikas Horn, en av de mest konfliktfulle regionene i verden. De flykter fra et regime som er så beryktet for sine menneskerettighetsbrudd, at det blir omtalt som Afrikas Nord-Korea.

Redaktør Kari Fure, *Dagen*,
24. oktober 2015

Eritrea er en republikk i nordøstlige Afrika som ligger på Afrikas Horn. Landet grenser til Rødehavet i øst, i syd-øst til Djibouti, i syd og vest til Etiopia og i nord og vest til Sudan (se kart på side xx). Eritrea har vært italiensk koloni og senere del av Etiopia før landet etter en lang frigjøringskamp ble selvstendig i 1993. Kunnskap om ulike etniske folkegrupper i Eritrea og kjennskap til deres levekår er med på å forklare hvordan det er å bo og leve der i vår tid. Regimet i Eritrea er kjent for sine brudd på menneskerettighetene, som Fure skriver i vignetten for dette kapitlet (Fure, 2015). Hypotesen jeg vil undersøke i dette kapitlet er at nasjonaltjenesten, menneskerettighetsbrudd og økonomiske vansker alle er årsaker til at Eritrea er et land som produserer mange flyktninger.

Dette kapitlet er basert på sekundærstudier og analyser av eksisterende litteratur. Som Dalland skriver, er sekundærstudier ofte kunnskapsoppsummeringer basert på en kritisk gjennomgang og vurdering av primærstudier (2013: 78-79). Han mener også det er viktig å få en oversikt over feltet, som er det området en ønsker å studere. Med en oversikt som basis, er det bedre mulighet for å legge en god plan for det videre arbeidet (Dalland, 2013: 67).

En del av fokuset i dette kapitlet vil være på kvinnenens status i det eritreiske samfunnet fordi hvilke kapabiliteter de har eller mangler kan påvirke deres integrasjonsprosess i en ny kontekst. I dette kapitlet vil også Eritreas historie, samfunnsforhold, religion og politikk diskuteres fordi det danner grunnlaget for dagens samfunn. Kunnskap om Eritrea som land kan dessuten gi en forståelse for hvorfor mange – både kvinner og menn - tar risikoen med å flykte fra Eritrea, for deretter å starte en eksiltilværelse i Norge.

Dette kapitlet starter med en presentasjon av folk, språk og samfunn i Eritrea før kvinnenes samfunnsroller diskuteres i et historisk perspektiv. Etter presentasjon av den historiske utviklingen med særlig fokus på kvinnenes roller og muligheter, vil neste del handle om nasjonaltjenesten og brudd på menneskerettighetene. Deretter oppsummeres et gammelt eritreisk folkeeventyr som illustrerer betydning av samhold i det eritreiske samfunnet. Mot slutten av kapitlet rettes blikket fremover, og håp om overgang til et demokratisk styresett diskuteres. Til slutt følger en oppsummering av kapitlet.

4.1 Folk, språk og samfunn

Den totale befolkningen i Eritrea er beregnet til ca. 3 600 000, men landet har ikke hatt noen folketelling etter at de ble uavhengig i 1993 (EFA, 2015: 23). Andre anslag på folketallet er på hele 6 333 000 (Verdensbanken, 2013, i Østebø, 2016), så usikkerheten er stor. Forventet levealder er 65 år for kvinner og 60 år for menn. Andelen barn og unge er høy, ca. 43 prosent av hele befolkningen er under 15 år. Den 30 år lange frigjøringskrigen førte til at mange måtte forlate sine hjem, mange barn ble foreldreløse og mange ble krigsinvalidere (Østebø, 2016).

Omtrent 30 prosent av eritreerne bodde i byer på 1990-tallet. Det eritreiske platået dekker nesten en tredjedel av eritreisk område og her bor nesten halvparten av innbyggerne i landet. Asmara, som er Eritreas hovedstad, ligger i denne regionen på ca. 2300 meter over havet. Den viktigste havnebyen er Massawa ved Rødehavet, som er knyttet til hovedstaden med en jernbane. Selv om mesteparten av landets innbyggere bor i landlige omgivelser, er Eritrea mer urbanisert enn nabolandene Etiopia og Sudan. Hovedstaden Asmara er utbygget i italiensk stil og har en folkemengde på rundt 500 000. Byen er et senter for kommunikasjon og handel. Flyplassen i Asmara er en av de mest moderne i Afrika (Fegley, 1995: xv-xvii).

Eritrea er en fler-etnisk nasjon der hver etniske gruppe har sitt eget språk og sine egne kulturelle skikker. Hovedspråkene i Eritrea er tigrinja (ca. 50 prosent) og tigre (ca. 30 prosent), som snakkes av mer enn tre fjerdedeler av befolkningen. Befolkningen består av ni etniske nasjonaliteter. Andre grupper er afar (cirka 5 %), hedareb (cirka 2 %), saho (cirka 5 %), bilen (cirka 2 %), kunama (cirka 3 %), nara (2 %) og rashaida (1 %) (Fegley, 1995: 17-22). De offisielle språkene er arabisk og tigrinja (Østebø, 2016).

Folkegruppen tigray er estimert til mer enn 3,5 millioner mennesker i både Eritrea og Etiopia i henhold til en undersøkelse fra 1970, men andre beregninger gir lavere tall. Tigray er hovedsakelig bønder og etiopisk ortodokse kristne. Til tross for noe ulik dialekt, føler ulike Tigray-grupper at de har et fellesskap uavhengig av bosted (Fegley, 1995: xvii-xviii).

Når det gjelder religiøs tilhørighet er befolkningen jevnt fordelt mellom kristne og ulike muslimske samfunn. Den største kirken er Den eritreiske-ortodokse kirke, med cirka 40 prosent av befolkningen. Der er også Den katolske kirke (ca. 3 prosent) og ulike protestantiske kirker (ca. 7 prosent). Sunni-islam, Den eritreisk-ortodokse kirke, Den katolske kirke og Den evangelisk-lutherske kirke er de eneste lovlige registrerte trossamfunn i Eritrea. Der er statlig forfølgelse av en rekke religiøse grupper (Østebø, 2016).

4.2 Kvinnenes samfunnsrolle i et historisk perspektiv

Det er nyttig å kjenne til hvordan rollene til de eritreiske kvinnene har endret seg opp gjennom Eritreas historie og hvordan kvinners roller har vært i forhold til mannens. Dette er spesielt viktig innenfor utdanning, arbeidsdeltakelse, økonomisk frihet og den militære deltakelsen fordi dette er arenaer som kan føre til innflytelse og makt.

Kvinnens utdanningsmuligheter i hjemlandet har betydning for hvilket utdanningsnivå de har med seg når de kommer til Norge. Dessuten vil deres medbrakte kompetanse legge føringer for en videre utdanningskarriere. Eritrea har nå obligatorisk skolegang fra 7 til 13 år. Skolesystemet består av fire trinn som er førskole, barneskole, ungdomsskole og videregående skole. Man antar at bare 40-50 prosent av barna går på barneskole og at ca. 20 prosent tar videre utdanning. Et problem er at det er mangel på både skoler og lærere, og det er anslått at ca. 67 prosent av alle i Eritrea kan lese. Universitetet i Asmara og Eritreas teknologiske institutt er de to største høyskolene (Østebø, 2016).

Bakgrunnen for dagens situasjon for kvinner i Eritrea belyses i en artikkel av Asgedet Stefanos (1997). Hun er født i Asmara, Eritrea, i 1944 og flyttet senere til USA, der hun tok doktorgrad og underviste i pedagogikk på Harvard universitet. Stefanos har studert hvordan kvinners roller i Eritrea har vært i et historisk perspektiv og hvordan tilstanden er i dagens samfunn. Dette er en undersøkelse gjort bare fire år etter at Eritrea ble et selvstendig land, og en del kan ha endret seg på de siste tjue årene. Hun diskuterer om, og i hvilken grad, eritreiske kvinner har oppnådd frigjøring, og om så, hvilken rolle utdanning har spilt i prosessen. Dette

vil jeg hevde er interessant informasjon, som er nyttig for å forstå dagens situasjon for kvinner i Eritrea, og trolig kan det ha betydning for de holdninger kvinnelige flyktninger har med seg når de kommer i eksil til et annet land. Den historiske oversikten inkluderer både pre-kolonial tid og periodene med italiensk (1889-1941) og britisk kolonistyre (1941-1950). Hun vurderer også utviklingen i perioden med Eritreas frigjøringskrig fra Etiopia og de fire årene siden frigjøringen (1961-1997).

4.2.1 Historien fram til 1960-årene

Dag Leraand, skriver:

Spørsmålet om Eritreas eldre historie stod sentralt i den lange frigjøringskampen. Den etiopiske regjeringen hevdet at Eritrea hadde vært en del av Etiopia gjennom 2000 år, med unntak av perioden med europeisk koloniherrdømme, men den eritreiske nasjonalist-bevegelsen aksepterte ikke denne fremstillingen (Leraand, 2015).

På 1700-tallet kom deler av Eritrea under Funj-kongene i dagens Sudan, men dette Funj-riket falt sammen tidlig på 1800-tallet. Kystbyen Massawa ved Rødehavet var under tyrkisk styre sammen med mye av kysten fra 1557 til 1865, da egypterne tok over styret. Suez-kanalen åpnet i 1869, og dermed fikk Eritrea økt strategisk betydning. I 1870 kjøpte et italiensk rederi et lite område rundt havnebyen Assab, som er en annen viktig havneby ved Rødehavet. I 1882 tok den italienske stat kontrollen over området. I 1885 gikk italienerne i land også i Massawa. Britene støttet deres krav på koloniherrdømme, fordi britene ikke ønsket styrket fransk innflytelse i området. Italia erklærte Eritrea som koloni i 1890, og i 1896 anerkjente den etiopiske keiser det italienske herredømmet i Eritrea. Senere ble Etiopia okkupert av Italia etter invasjonen i 1935/36. Eritrea, Etiopia og Italiensk Somaliland ble slått sammen til en administrativ enhet, som ble okkupert av Storbritannia i 1941. Etter den annen verdenskrig diskuterte FN Eritrea-spørsmålet. Resultatet ble i 1950 at Eritrea skulle innlemmes i Keiserriket Etiopia som en autonom enhet, men med en egen nasjonalforsamling og eget flagg. I denne tiden ble eritreisk kultur og egenart undertrykket, for eksempel ble det dominerende språket i Eritrea, tigrinja, erstattet med amharisk som eneste offisielle språk. Også det eritreiske flagget ble forbudt. Deretter, i 1962 ble Eritrea en Etiopisk provins (Leraand, 2015).

I det tradisjonelle eritreiske samfunnet før kolonialismen, mottok jenter mye av sin opplæring fra sine mødre, som fokuserte på «sakramentale» plikter knyttet til å være kone og mor. Jentene giftet seg ofte før puberteten, så tidlig som 10-12 år gamle. Når hun var gift, fikk den unge brud videre trening hos sin svigermor (Stefanos, 1997: 660-661).

Senere, i kolonitiden, som begynte i 1889, flyttet menn ofte til byene, mens kvinnene ble forlatt i landlige områder. Vanligvis var det bare menn som ble ansatt på plantasjer, i gruver og på urbane fabrikker. Dette førte til at kvinner ble ekskludert fra det penge-økonomiske livet og var avhengig av mennene. I overgangen fra tradisjonell til kolonial utdanning forble to faktorer som før: kvinner ble generelt nektet tilgang til formell skolegang og pedagogene støttet mønsteret med kjønnsulike roller. Utdanning, selv det å lære å lese og skrive, var ikke betraktet som nyttig for kvinner når de utførte sine daglige oppgaver. Under både italiensk og britisk kolonitid gjorde man lite for å utvikle kvinners ferdigheter. I tillegg bidro vestlige patriarkalske holdninger om aksepterte kjønnsroller, til ulike utdanningsmuligheter for gutter og jenter. I kolonialtidens hierarki hadde eritreiske kvinner den laveste posisjon – de få kvinnene som fikk tilgang på opplæring og ferdigheter, var bare forberedt for arbeid i huset og for underdanige oppgaver i samfunnet (Stefanos, 1997: 661-664).

4.2.2 Frigjøringskrigen (1961-1991)

I 1950-årene vokste nasjonalistbevegelsen fram og ønsket var å få full selvstendighet for Eritrea fra Etiopia. I 1956 ble Den eritreiske frigjøringsfronten (ELF) dannet, og de startet væpnet frigjøringskamp i 1961. Etter noen år ble det mer og mer gerilja-aktivitet, og ideologiske motsetninger forsterket seg innad i ELF. Det ble en splittelse slik at Det eritreiske folkets frigjøringsfront (Eritrean Peoples' Liberation Front, EPLF) ble dannet i 1971 (Leraand, 2015).

I 1972–74 kom det til borgerkrig mellom de to organisasjonene. ELF ble gradvis redusert i styrke, mens EPLF hadde i 1977–78 stor militær fremgang. Sammen kontrollerte de størstedelen av Eritrea, inkludert de fleste byene, men en etiopisk motoffensiv i 1978 førte til delvis retrett. Under 1978-offensiven fikk etiopierne store mengder sovjetiske våpen, mens EPLA (Eritrean Peoples' Liberation Army) måtte klare seg med materiell erobret fra fienden (Lerand, 2015).

På slutten av 1980-årene vant EPLF flere større, regulære slag mot den etiopiske hæren, og i 1989–90 stod bare hovedstaden Asmara igjen under etiopisk kontroll, og var omringet av EPLF. Den politiske utviklingen i Sovjetunionen påvirket sterkt at krigen tok slutt siden Mikhail Gorbatsjov i 1988 erklærte at Sovjetunionen ikke lenger ville støtte Etiopia og ville stoppe militærhjelpen. Det ble da lagt press på den etiopiske regjeringen for å finne en politisk løsning på konflikten, men forhandlingene førte ikke frem, verken i 1980 eller ved en ny forhandlingsrunde i 1989. For EPLF i Eritrea var dette en legitim frigjøringskamp mot en utenlandsk okkupant. Slutten på krigen i Eritrea sammenfalt med at det etiopiske regimet ble styrtet i juni 1991 og EPLF fikk igjen kontrollen over hovedstaden Asmara (Leraand, 2015).

Under frigjøringskrigen og de første årene med uavhengighet (1961-1997) skjedde det en radikal endring siden ressursene til utdanning økte kraftig, og der ble et tydelig brudd i den lengeværende holdningen mot kvinnenes streben etter utdanningsmuligheter (Stefanos, 1997: 662-664).

I 1970-årene erkjente EPLF behovet for å engasjere eritreiske kvinner til aktiv deltakelse i frigjøringskampen. Med denne erkjennelsen kom der en forpliktelse til å etablere like utdanningsmuligheter for begge kjønnene. Utdanning ble oppfattet som essensiell for å istandsette kvinner til å redefinere deres private og offentlige roller. Det har vært en prosess å utvikle bevisstheten til en nylig likestilt kvinne, slik at hun kan avvæpne innvendinger fra menn og mødre, og beherske ferdigheter som tillater kvinner å operere på likefot med menn i ombyggingen av det eritreiske samfunnet (Stefanos, 1997: 665).

Annette Weber har forsket på forholdene i Øst-Afrika. I artikkelen *Women Without Arms: Gendered Fighter Constructions in Eritrea and Southern Sudan* gjør hun en analyse av kvinnelige soldaters rolle i de to frigjøringsbevegelsene i henholdsvis Eritrea og i sydlige Sudan. Hun belyser spørsmålet om kvinnelige soldaters tilgang til den maskuline soldatsfæren og betydningen dette har for deres innflytelse i samfunnet også i fredstid (Weber, 2011).

Fokus hos Weber er på konstruksjonen av soldatbilder, spesielt når det gjelder kvinnelige hovedpersoner. Dette er basert på en antagelse om at væpnede grupper og samfunn danner kjønnsavhengige soldatbilder. På basis av hennes empiriske forskning i sydlige Sudan og i Eritrea konkluderer hun med at kvinner kan handle som soldater, men ikke bli «virkelige soldater». Heller ikke får de samme fordelene som mennene får etter sin soldatkarriere.

Selv om kvinnene har vært soldater under krigen, blir de tvunget til å innta tradisjonelle kvinneroller etter krigen. Kvinnene forlater da den maskuline maktsfære (Weber, 2011: 366).

4.2.3 Eritrea en selvstendig stat

Eritrea forble en Etiopisk provins, men i praksis ble Eritrea fra 1991 styrt av EPLF som en egen stat. Issaias Afewerki, EPLFs generalsekretær siden 1987, ble utpekt til leder for den eritreiske regjeringen. Folkeavstemningen om full selvstendighet for Eritrea ble avvirket under oppsyn av FN i april 1993, og 24. mai 1993 ble Eritrea en selvstendig stat; Afewerki ble statssjef, og landet ble medlem av OAU (Organisasjon for Afrikansk enhet) og FN (Leraand, 2015).

I 1994 ble EPLF omgjort til et politisk parti, People's Front for Democracy and Justice (PFDJ). Det ble besluttet at EPLF/PFDJ skulle styre uten valg i en overgangsperiode, til parlamentsvalg kunne avholdes. Etter planen skulle Eritrea ha avholdt parlamentsvalg innen utgangen av 2001, men disse ble utsatt og det har siden selvstendigheten ikke vært avholdt parlamentsvalg i landet. Den offisielle grunnen var krigen med Etiopia (1998-2000). Særlig siden krigen mot Etiopia, har Eritrea utviklet seg til en autoritær stat, med omfattende brudd på grunnleggende menneskerettigheter. Bare det statsbærende PFDJ-partiet er tillatt. Eritrea er følgelig en ettpartistat, og det er lite rom for politisk opposisjon. Mot slutten av 1990-årene ble det rapportert om fengslinger på politisk grunnlag (Leraand, 2015).

I 1999 gikk ti eritreiske grupper sammen i en felles opposisjonsfront, for å styrte regjeringen. I 2001 rettet 15 sentrale medlemmer av PFDJ kritikk mot presidenten og regimet i et brev, hvoretter 11 av disse ble fengslet. Samtidig ble samtlige uavhengige aviser forbudt, slik at Eritrea har ikke noen fri presse; mange journalister er fengslet. Dissidenter innen PFDJ etablerte i 2002 et nytt politisk parti i eksil, Eritrean People's Liberation Front - Democratic Party (EPLF-DP). Både tvungen verneplikt og en nasjonaltjeneste ble innført i 1994 (Leraand, 2015). Nasjonaltjenesten omfatter alle voksne eritreere, og blir mer omtalt i avsnitt 4.3.

Stefanos påpeker at forsøkene i Eritrea på å fjerne kvinners ekskludering fra utdanning har hatt vesentlig suksess. Statistiske data fra 1992-1993 viser at kvinnene utgjorde 45 prosent av grunnskoleelevene og 28,5 prosent av de som ferdigstilte videregående skole. Dette er en stor forbedring sammenlignet med Eritreas tradisjonelle og koloniale epoker, da kvinners

involvering i utdanning ble ansett som unødvendig og uønsket. Når kvinner nå deltar som studenter, lærere og politikere, er de fortsatt i mindretall. Etter tidligere suksess, er der tegn på nedgang i kvinners deltakelse, for eksempel store frafallstall for kvinner i utdanningssystemet, og begrunner det med at der er mangler i det eritreiske politiske lederskap sine planer om å få til likeverdige utdanningsmuligheter for kvinner (Stefanos, 1997: 679-682).

Forfatteren konkluderer med at den nåværende situasjonen i et uavhengig Eritrea (i 1997) skaper nye hindringer og utfordringer i bestrebelsen på kvinners rettigheter og likhet mellom kjønnene. Det eritreiske folket har gått gjennom en hard kamp for å oppnå fred og uavhengighet. Det er derfor en forståelig lengsel for ro, vennskapelighet og frihet fra konflikt. I denne atmosfæren søker mange - inkludert tidligere kvinneaktivister - å normalisere hverdagslivet. Hun mener at å bekjempe kvinners undertrykking i Eritrea er en kamp som vil medføre nasjonale spenninger og motsetninger. Det vil ta mange flere dristige handlinger fra både nasjonale ledere og eritreiske kvinner å fremme kampen for likhet mellom kjønnene (Stefanos, 1997: 679-682). Dette viser at kvinners kapabiliteter og fungeringsevner har vært sterkt begrenset i Eritrea, og at kampen for like rettigheter mellom kjønnene har – og trolig er fortsatt – en tung kamp.

I sin artikkel beskriver Stefanos (1997) hvordan muligheten for utdanning for kvinner har variert over tid og mellom kjønnene. Hun forklarer også hvilke holdninger som var rådende både blant den politiske ledelsen og blant folk flest. Nussbaum hevder at utdanning er en grunnleggende kapabilitet som hvert land skal tilrettelegge for innbyggerne (Nussbaum, 2011: 33; se også avsnitt 2.1.4).

4.2.4 Krigen mot Etiopia (1998-2000)

Våren 1998 ble forholdet mellom Eritrea og Etiopia dramatisk endret etter en grensetvist, og det brøt ut krig langs den omstridte delen av grensen. Landene beskylte hverandre gjensidige for angrep og motangrep. Ved Eritreas selvstendighet ble det fastslått at det var uklarheter knyttet til grensefastsettelsen. Etter intervensjon fra USA, Rwanda og OAU, ble det oppnådd en midlertidig våpenhvile. I februar 1999 startet nye kamper, og etiopiske styrker besatte eritreisk område (Leraand, 2015).

Kampene stilnet av våren 1999, men det var fortsatte sammenstøt til krigen brøt ut for fullt igjen. FNs sikkerhetsråd vedtok en våpenembargo mot de to land. Dette førte til at Eritrea ville trekke tilbake sine styrker fra de omstridte områdene, og de to statene inngikk en fredsavtale i juni 2000. Denne avtalen var på mange måter en seier for Etiopia. En FN-styrke kalt United Mission in Ethiopia and Eritrea (UNMEE) ble satt inn fra juli 2000 og utplassert på den eritreiske siden av grensen. Her deltok også norske observatører. En endelig fredsavtale ble undertegnet i desember, mens en grensekommisjon skulle ta seg av spørsmålet om grensedraining. I sin vurdering fra 2002 fattet kommisjonen en kjennelse som Etiopia nektet å akseptere. Dette medførte at FNs arbeid med en fysisk demarkasjon av grensen ble trenert av Etiopia, samtidig som Eritrea vanskeliggjorde arbeidet til UNMEE (Leraand, 2015).

Et overslag går ut på at minst 80 000 ble drept under krigen. Våren 2000 var det også alvorlig hungersnød på Afrikas horn, som forsterket krisen i både Eritrea og Etiopia. På grunn av krigen ble rundt 100 000 mennesker, de fleste bønder, tvunget bort fra sine hjem på begge sider av grensen. Ca. 60 000 eritreere flyktet til Sudan, hvor det allerede var ca. 300 000 eritreiske flyktninger fra frigjøringskrigen. Den spente situasjonen mellom Eritrea og Etiopia har fortsatt og det har vært frykt for nye krigsutbrudd (Leraand, 2015).

4.3 Nasjonaltjenesten og menneskerettighetssituasjonen

Nasjonaltjenesten i Eritrea som ble innført i 1994, er noe som sterkt påvirker folket i Eritrea og er en del av informantenes bakgrunn fra hjemlandet når de kommer til Norge. Jeg ønsker dessuten å belyse menneskerettighetssituasjonen i dagens Eritrea. Sentralt står FNs Verdenserklæring om Menneskerettigheter fra 1948 med 30 artikler (UDHR, 1948). Human Rights Watch (HRW) hevder at Eritreas bedrøvelige menneskerettslige situasjon forverret seg ved å innføre nasjonaltjenesten, en ubegrenset militær verneplikt som bevirker at tusener av eritreere flykter fra landet hver måned. President Isaias Afewerki bekreftet i 2014 en manglende interesse for et åpent samfunn, da han fastslo: «[I]f there is anyone who thinks there will be democracy or [a] multiparty system in this country [...] then that person can think of such things in another world.» (HRW, 2015: 218)

I juni 2014 fordømte Rådet for menneskerettigheter Eritreas systematiske brudd på menneskerettighetene. De vedtok å etablere en kommisjon for å undersøke maktmisbruket i landet. De mest vanlige tilfeller av maktmisbruk er militær verneplikt uten fastsatt varighet, bruk av tvangsarbeid, vilkårlig arrester, tortur og begrensninger av ytringsfrihet og religiøs

frihet. Dessuten måtte flere medlemmer av de to etniske gruppene, afar og kunama, flykte på grunn av landekspropriasjoner og diskriminering fra regjeringen. Eritrea tiltrådte FNs konvensjon mot tortur i september 2014 (HRW, 2015:218).

Landinfo presenterer seg som en faglig uavhengig enhet som innhenter og analyserer informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Justis- og beredskapsdepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver. Landinfo uttrykker selv at deres rapporter og notater er basert på både offentlige og ikke-offentlige kilder, og videre at de er svært bevisst på kildekritiske standarder. Landinfo presiserer også at deres publikasjoner ikke er uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold som omtales (Landinfo, 2015: 2).

Landinfo uttrykker at det er svært vanskelig å finne pålitelige fakta om forholdene i Eritrea, inkludert nasjonaltjenesten. Det meste av opplysningene om nasjonaltjenesten kommer fra uttalelser fra eritreere i eksil, men Landinfo har også møtt representanter for myndigheter og organisasjoner. Informasjonsinnhenting er gjort gjennom deres fire reiser til Eritrea i løpet av de siste fire årene (Landinfo, 2015: 5).

Det opplyses at de fleste kildene er anonymisert fordi dette er nødvendig om noen vil uttale seg om forholdene i Eritrea, fordi de frykter represalier eller andre vanskeligheter. Leserne kan derfor ikke etterprøve om kilden og informasjonen er pålitelig. Eritrea-kjenneren Gaim Kibreab uttaler at det er svært vanskelig for utlendinger å gjøre forskning av samfunnsvitenskapelig karakter i Eritrea. Landinfo kommenterer også at flere anerkjente internasjonale organisasjoner uttrykker påstander om overgrep mot de som unndrar seg nasjonaltjenesten, selv om organisasjonene ikke har besøkt landet. De mener at når kildekritiske refleksjoner sjelden er med i rapportene, bør man være på vakt fordi pålitelighet, objektivitet og nøyaktighet i liten grad tas med (Landinfo, 2015: 5-6).

Når Landinfo skriver at «heller ikke internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner har tilgang til landet» virker det merkelig at de selv har fått tilgang, og kanskje er det grunn til å være litt kritisk til Landinfos uavhengighet (Landinfo, 2015: 5-6).

4.3.1 Målet med nasjonaltjenesten

Målsetningen med nasjonaltjenesten er både gjenoppbygging av landet, styrking av økonomien og utvikling av en felles eritreisk identitet på tvers av etniske og religiøse skillelinjer. Nye regler fra høsten 2014 oppgir at nye tjenestepliktige skal ha 18 måneders tjenestetid, men dette vil vise seg om det blir reelt. Det sies likevel at full omlegging av tjenestetiden vil ta tre til fem år, og at de som har gjort tjeneste i mange år ikke dimitteres med det første. I 2007 ble det anslått at 350 000-420 000 eritreere tjenestegjorde. Etter førstegangstjenesten er alle eritreere registrert i reservisthæren fram til fylte 50 år, og de kan gjeninnkalles til trening og mobilisering (Nasjonaltjenesteloven 1995, § 23 og 25).

I praksis har imidlertid tjenesten vært nærmest permanent siden grensekrigen med Etiopia. Denne omtales som en ”No war – no peace”- situasjon (Landinfo, 2015: 7-8).

Sawa er navnet på en av de mest kjente treningsleirene, som også er en utdanningsinstitusjon. Den ligger i den vestlige delen av landet, nær grensen til Sudan. I følge lokale eritreiske kilder til Landinfo, kan foreldre besøke barna sine i Sawa. Landinfo skriver videre om Sawa::

For å øke kontrollen med ungdom i tjenestepliktig alder, måtte alle skoleelever på videregående skole fra sommeren 2003 gjennomføre det tolvte og siste skoleåret i Sawa. Ingen andre skoler i Eritrea tilbyr dette skoleåret, som må fullføres for å bli tatt opp på universitet. Mange unge eritreere avslutter imidlertid skolegangen før tolvte skoleår, og kommer derfor ikke til Sawa (Landinfo, 2015: 10).

Landinfo hevder at inntil nylig har nasjonaltjenesten i Eritrea bestått av både sivile og militære oppgaver, men eritreiske myndigheter melder at tjenesten skal med virkning fra oktober 2014 bare bestå av den militære delen. Tjenesten skal vare i 18 måneder, men har i praksis gjerne vart i flere år. Den offisielle grunnen som oppgis er den uløste grensekonflikten med nabolandet Etiopia. Det vil vise seg om det nye regelverket for tjenestetiden blir praktisert. Unge menn og kvinner som har mulighet for det, reiser ut av landet, og slik tappes landet for ressurser (Landinfo, 2015: 7).

Nasjonaltjenestepliktige mottar 145 eritreiske nakfa i måneden det første året de er i tjeneste. Dette tilsvarer ca. 80 norske kroner basert på valutakurser pr. 01.04.2017 eller under 3 norske kroner hver dag. Deretter økes lønnen gradvis til 500 nakfa (ca. 275 norske kroner) i måneden, som tilsvarer ca. 9 norske kroner hver dag. Det er ingen årlige justeringer i

kompensasjonen. Den lave kompensasjonen folk får i tjenesten er ikke tilstrekkelig til å kunne forsørge seg selv, eller familiemedlemmer (Landinfo, 2015: 14). Denne betalingen er under den offisielle fattigdomsgrensen på 1,9 amerikanske dollar (ca. 16 norske kroner) pr. dag (Verdensbanken, 2017).

4.3.2 Kvinner og nasjonaltjenesten

Muslimske kvinner fra landsbygden tvinges ikke til å gjøre tjeneste fordi motstanden i disse områdene er svært sterk, sier muntlige kilder til Landinfo. Imidlertid rekrutteres muslimske kvinner fra de større byene til nasjonaltjenesten. Landinfos kilder i og utenfor Eritrea hevder at kvinner fritas trolig i økende grad fra tjenesten som følge av ekteskap, fødsler eller på religiøst grunnlag. Kontakter i myndighetsapparatet er også nyttig. Dette har medført at foreldrene tar jentene ut av skolen rundt 15-årsalderen, slik at de kan gifte seg tidlig og unnsnippe militærtjeneste. De må da dokumentere ekteskap, graviditet eller omsorg for barn (Landinfo, 2015: 16).

Kvinner som ikke gjennomfører nasjonaltjenesten mister mange privilegier. En av Landinfos kilder, antropologen og Eritrea-kjenneren David Bozzini, hevder at mange unge kvinner som ikke deltar i tjenesten, blir skjult hos familien. Disse kvinnene dimitteres fra tjeneste, hevder han, når de fyller 27 år. Bakgrunnen for dette er trolig at myndighetene innser at de fleste av landets kvinner er gift og har barn innen de er 27 år, og dermed ikke er aktuelle for tjeneste. Hvis kvinnene kan dokumentere tilbud om jobb eller studieplass, blir de løst fra tjenesten. Kvinner med barn kan tildeles forskjellige oppgaver i lokalsamfunnet. Det er som kjent vanskelig å få innsyn i hva som skjer i landet, men omfattende innkalling av kvinner med barn ville vekket oppsikt, og medført at informasjonen nådde det internasjonale miljøet i Asmara (Landinfo, 2015: 16).

Fra den britiske ambassaden er det opplyst at kvinner som er forlovet, kan fritas fra tjeneste. Kvinner som gifter seg mens de er i tjeneste, får innvilget permisjon for å gjennomføre bryllup og bryllupsreise. Disse må melde seg til nasjonaltjeneste i etterkant. Gode kontakter hos myndighetene er igjen en fordel, siden disse kan medvirke til at kvinner får gjennomføre tjenesten i nærheten av bostedet sitt eller i nærheten av der ektefellen bor (UK Home Office, 2011 i Landinfo, 2015: 16).

4.3.3 Nasjonaltjenesteloven

Det er mange eritreere som bryter bestemmelsene i Nasjonaltjenesteloven på ulike måter. Dette kan skyldes frustrasjon over måten tjenesten må gjøres og den dårlige økonomiske godtgjørelsen. Dette medfører at mange flykter fra landet for å unnsnippe hele eller deler av tjenesten. Brudd på tjenesteplikten er straffbart etter loven. Straffen kan være fengsel i to år eller en bot på en sum som tilsvarer ca. 930 norske kroner. Straffene kan være langt større avhengig av lovbruddets art. Personer som flykter fra landet i militærpliktig alder, vil ifølge en lokal kilde, bli sett på som desertører, og bli straffet. Imidlertid har ingen andre av dem Landinfo har møtt under oppholdene i Eritrea, kjent til at det har foregått rettsprosesser mot eritreere for brudd på Nasjonaltjenesteloven (Landinfo, 2015: 17).

Også trusler mot familiemedlemmer til eritreere som unndrar seg nasjonaltjeneste er rapportert. Dette kan rettes mot foreldre eller andre familiemedlemmer dersom en ungdom i familien har desertert. De skal ha blitt løslatt mot kausjon på mellom ca. 4 000 og 20 000 norske kroner, hvis de kunne garantere at den aktuelle slektningen dukket opp igjen. De som ikke kunne dette, risikerte å måtte tjenestegjøre i seks måneder på vegne av den som hadde stukket av (Amnesty International, 2006 i Landinfo, 2015: 19)

Soldatene blir utsatt for militær disiplin og blir behandlet hardt gjennom den lange tjenesten. Brudd resulterer i fengsling og i fysisk utnyttelse som ofte øker til tortur. Kvinnelige soldater blir ofte seksuelt misbrukt av lederne. Det opplyses også at mens noen soldater arbeider i sivile service jobber med soldatlønn, blir andre brukt som tvangsarbeidere på byggeplasser og på regjeringseide gårder. Menn over 50 år er blitt tvunget til å gjøre militærtjeneste flere ganger i uken uten betaling siden 2012. Dette har påvirket flere til å flykte (HRW, 2015: 219). Her brytes flere av menneskerettighetene, og jeg vil spesielt trekke fram Artikkel 5, som sier at «Ingen må utsettes for tortur eller grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff» (UDHR, 1948 §5).

4.3.4 Forfølgelse og fengsling

Tilfeldig fengsling er det vanlige i Eritrea. En fange fortelles ofte ikke grunnen til fengslingen. Varetektsfangene blir holdt på ubestemt tid, løslatelsen er like tilfeldig som arrestasjonen, og få saker blir brakt til retten. De mest prominente politiske fangene er 21 eldre regjeringsoffiserer og journalister arrestert i september 2001 og er siden holdt i isolert

fangenskap. Innsatte hevder at halvparten har dødd i fangenskap. Fanger blir holdt i overbefolkede underjordiske celler uten plass til å legge seg ned, lite eller ingen lys, kraftig hete eller kulde, og skadedyr. Mat, vann og sanitære forhold er utilfredsstillende, slag og andre fysiske utnyttelser er vanlig, dødsfall ikke uvanlig (HRW, 2015: 219-220). Det som beskrives her er klare brudd på artiklene 9 og 11 av menneskerettighetene om henholdsvis vilkårlig fengsling (UDHR, 1948 §9) og uskyldig til det motsatte er bevist (UDHR, 1948 §11).

I mai 2014 frigjorde landets romersk-katolske biskop et hyrdebrev som understreket hans bekymring over en drastisk avfolkning av landet. Brevet understreket tvungen militærtjeneste og fengsling av mange unge mennesker. Brevet fra biskopene er en sjelden offentlig kritikk av regjeringen rettet fra noen i landet. Siden 2001 har regjeringen tett kontrollert tilgang til informasjon, ikke tillatt uavhengige media, fagforeninger eller ikke-regjeringsforbund å operere. Internettilgang er tilgjengelig, men få kan ha råd til privat tilgang. Internet-kafeer er overvåket, og det er også telefonsamtaler (HRW, 2015: 220).

Regjeringen plager hardt borgere som praktiserer andre religioner enn de fire anerkjente som er Sunni-Islam, Den eritreisk-ortodokse kirke, Romersk katolske kirke og Lutherske kirker. Jehovas vitner er spesielt forfulgt og flere av de er i fengsel. Regjeringen blander seg også i praksisen til de fire godkjente religionene (HRW, 2015: 220-221). Dette er et tydelig brudd på artikkel 18 i menneskerettighetene om religionsfrihet, som sier at «Denne rett omfatter frihet til å skifte religion eller tro, og frihet til enten alene eller sammen med andre, og offentlig eller privat, å gi uttrykk for sin religion eller tro gjennom undervisning, utøvelse, tilbedelse og ritualer» (UDHR, 1948 §18).

Eritreere som har flyktet fra sitt land, har erfart forferdelig undertrykking. Siden 2004 har mer enn 200 000 eritreere flyktet til fjerntliggende flyktingeleirer i østlige Sudan og i Etiopia ved å omgå eritreiske grensevakter. På grunn av mangel på arbeidsmuligheter i leirområdet, har titusener betalt menneskesmuglere for å føre dem gjennom Sinai til Israel. Menneskesmuglerne har torturert eritreere og forlangt store pengesummer fra deres slektninger (HRW, 2016: 221).

Jeg mener at informasjonen fra HRW i hovedtrekk samsvarer med informasjonen fra Landinfo angående nasjonaltjenesten, og dette kan oppfattes som en validitet av det som

beskrives. I tillegg avdekker HRW tilfeldige arrestasjoner, manglende ytringsfrihet, begrenset religionsfrihet og menneskesmugleres utnyttning av migranter fra Eritrea.

4.4 Et gammelt eritreisk folkeeventyr

Etter at søkelyset har vært på Eritreas historie og kvinners rolle i denne, nasjonaltjenesten og brudd på menneskerettighetene, kan det være tankevekkende å reflektere over et gammelt eritreisk folkeeventyr som handler om solidaritet. Eventyret er kalt «The fox in the hat», og er skrevet av eritreerne Dessale Berekhet og Alex Hamilton (2016). Mario B. Tereso har illustrert boken med fargerike tegninger. Eventyret handler om løver som vil drepe oksene som lever sammen i fred og fordragelighet. Løvene ber om hjelp fra reven, som er et utspekulert dyr. Reven går til oksene og klarer å lure de til å skille lag om natten. Da slår løvene til og slik blir alle oksene gradvis ofre for de ville dyrene. Boken som er dedikert til barn, som har fremtiden i sine hender, har tekst på både tigrinja og engelsk (Berekhet og Hamilton, 2016). På omslaget påpekes fortellingens moral:

Once upon a time, there were four oxen that lived in the high hills. They were happy and content with their life. But one day this all came to an end. Wild beast began roaming the hills where the oxen lived. What could the oxen do to protect themselves? What would be their main weakness? This old Eritrean folktale shows how solidarity is our greatest strength when faced with danger (Berekhet og Hamilton, 2016).

Dette eventyret kan tolkes på ulike måter alt etter tid og sted, og hvem som leser det, men jeg synes det eritreiske folket har dessverre mye til felles med okser i fare. De blir forsøkt splittet og dermed svekket av myndigheter og deres mange tunge påbud, men solidaritet og samhold er likevel det som gir dem styrke, ifølge forfatter og forlag. Også kvinnes situasjon slik den har vært med laveste posisjon i samfunnet, er en utfordring som maner til solidaritet. Videre er Eritreas historie preget av kolonimaktens undertrykkelse, kamp for frihet som selvstendig nasjon og brudd på menneskerettigheter i moderne tid.

4.5 Eritrea mot en overgang

Sosialantropolog Kjetil Tronvoll og senior-rådgiver i internasjonal politikk Daniel R. Mekonnen (2014) diskuterer Eritreas videre utvikling i boken *The African Garrison State*. EPLF kom til makten i 1991. Dette ga håp om en ny demokratisk regjering, men nå mer enn to tiår senere er dette bare bleke minner fordi president Isaias Afewerki ikke synes å være nok

opptatt av landets og folkets framtid. Dessuten er der for tiden ingen indikasjoner på at regjeringen vil være medgjørlig i forhold til å forhandle om en forandring. En av hovedgrunnen for dette er at overgang til demokrati vil medføre individuell og kollektiv ansvarliggjøring av myndighetene for undertrykkelse som de har utført siden 1991. Deres konklusjoner er at Eritrea slik det er i dag ikke er bærekraftig i det lange løp. Dette skyldes økonomisk, sosialt og politisk press fra både interne og eksterne krefter. Forfatterne hevder at et nytt Eritrea må bygges på lovregler, menneskerettigheter og demokrati, og at gjerningsmennene som har vært undertrykkere av menneskerettigheter må holdes ansvarlig for forbrytelser mot menneskeheten. Dessuten må det etableres et nytt system som ivaretar alle etniske og politiske grupper i Eritrea (Tronvoll og Mekonnen, 2014: kapittel 11).

4.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg presentert litt om folk og samfunn i Eritrea. Kvinnenes roller i Eritrea er vektlagt fordi det trolig vil ha betydning for deres integrasjonsprosess i Norge. Dessuten har jeg ønsket å forstå hovedårsakene til at så mange flykter fra Eritrea. Jeg har valgt å belyse og analysere ved hjelp av nyere rapporter, leksikonartikler og forskningslitteratur fra faglige og seriøse organisasjoner og forfattere. I tillegg til Eritreas historie, har nasjonal-tjenesten og problemene med brudd på menneskerettigheter blitt utdypet. Det er tydelig at nasjonaltjenesten i seg selv fører til mye lidelse, og at systemet medfører brudd på flere artikler i menneskerettighetene.

Kvinner og utdanning er beskrevet i et historisk perspektiv og viser at de har vært og er undertrykket i forhold til mennene. Færre kvinner enn menn tar høyere utdanning og kvinnene er mindre tilstede i arbeidslivet.

Forskning viser også at kvinnene har gjort en betydelig innsats under krigene – både som soldater og i andre viktige oppgaver. Det framkommer imidlertid at deres rolle etter krigen er den tradisjonelle kvinnerollen, og dette fører dem igjen ut av den maskuline maktsfære.

Jeg har presentert et gammelt eritreisk eventyr *The fox in the hat*, som forteller hvordan solidaritet og samhold er det viktigste når farer truer. I eventyret gjelder det dyr, men i Eritrea gjelder det samspillet mellom mennesker når en blir fratatt sine rettigheter til å leve et verdig liv.

Dessverre er det lite som tyder på at de politiske lederne ønsker lovregler, menneskerettigheter og demokrati, og at gjerningsmennene som har vært undertrykkere av menneskerettigheter holdes ansvarlig for sine handlinger.

Dette viser at både kvinner og menn i Eritrea mangler mange av de grunnleggende kapabiliteter som Nussbaum hevder er universelle rettigheter og nødvendig for å få utvikling og et godt liv. Dette gjelder både personlige og politiske muligheter. I et historisk perspektiv så vel som i nåtiden har kvinnene i Eritrea mindre reelle kapabiliteter enn mennene. Dette vises blant annet i tall for lese- og skriveferdigheter, hvor stor andel av kvinnene som tar høyere utdanning og deres muligheter i arbeidslivet.

Selv om jeg har begrenset oversikt, og har basert meg på sekundærlitteratur, tyder denne kartleggingen og analysen på at hovedårsakene til at så mange flykter fra Eritrea er en kombinasjonen av menneskerettighetsbrudd, nasjonaltjenesten og økonomiske vansker.

5 Integrasjonsprosessen

Har du en drøm, da gir du ikke lett opp. Det trengs tålmodighet og utholdenhet.

Sara, 2016

I dette kapitlet presenteres og diskuteres empiriske data som gjelder den første delen av forskningsspørsmålet: *Hvordan opplever kristne eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn integrasjonsprosessen i det norske samfunnet?* De mest sentrale temaene fra forskningsundersøkelsen benyttes som kategorier og strukturen følger integrasjonsprosessen. Første del er om informantenes bakgrunn fra opprinnelseslandet, oppholdet i asylmottak, bosetting i kommunene og deltakelse i introduksjonsprogrammet. Dette er kvalifiseringsdelen for den videre prosessen, og den perioden da det offentlige hjelpeapparatet vanligvis er mest involvert. I andre del begynner nye tema som utdanning, arbeid og økonomi; å få venner i Norge, diskriminering og ekskludering. Denne fasen er mer preget av individuelle valg, men bygger på erfaringene fra den første fasen. I tredje delen diskuteres fritidsaktiviteter; framtidsdrømmer og informantenes råd til andre med flyktningbakgrunn, som blir relevant når ferdighetene og erfaringene har økt. Til slutt følger en oppsummering av kapitlet.

Jeg har valgt å inkludere mange tema knyttet til informantenes fortid, nåtid og framtid fordi både individuelle karakteristika hos informantene og deres erfaringer med det offentlige hjelpeapparatet kan gi informasjon om hva som fremmer integrasjonsprosessen. Samt hva som eventuelt hemmer integrasjonsprosessen. Diltheys hermeneutiske spiral (se avsnitt 3.2) om enkeltdeler som søkes forstått i lys av helheten, og helheten som blir forstått ved hjelp av delene, slik at vi gradvis forstår både helheten og delene bedre, kan også anvendes i forhold til integrasjonsprosessen og de ulike temaene som påvirker den.

Selv om de enkelte temaene som er diskutert her ofte bygger delvis på hverandre, viste intervjuene at i praksis var rekkefølgen ulik fra en person til en annen. For eksempel er det mulig å arbeide deltid samtidig som en tar utdanning eller få venner før en kan det norske språket. Også fritidsaktiviteter som en liker, kan gi innhold etter ankomst til asylmottaket. Dette kapitlet er avhandlingens største og omhandler mange av de temaene informantene streber etter å oppnå fordi det gir dem både glede og mulighet til å forsørge seg selv og sin familie.

Informantene har lagt ut på en lang reise fra hjemlandet sitt, til Norge. På lignende måte som den fysiske, geografiske reisen, har de også begynt på en «integreringsreise» i det nye landet. Informantenes betraktninger viser at det krever en stor innsats fra deres side for å forstå nye koder og skikker, og ikke minst lære norsk språk. Dette er en del av forberedelsene for å delta aktivt i det norske samfunnet, få utdanning og arbeid.

5.1 Informantenes bakgrunn fra Eritrea

Denne forskningsundersøkelsen handler mest om livet i Norge, men informantene har levd mye av livet sitt i opprinnelseslandet, og de tar med seg erfaringer derfra som kan ha stor betydning for integrasjonsprosessen. Samtidig som jeg må ta hensyn til anonymisering, vil jeg begynne med å oppsummere om informantenes erfaringer ved innvandring til Norge og deres bakgrunn fra hjemlandet, og deretter reflektere over dette og mulige sammenhenger.

Ti av informantene er kommet til Norge som asylsøkere. I tillegg kom en som kvoteflyktning, mens en kom med familiegjenforening som innvandringsgrunn. Ti av informantene kom alene og to kom med sine barn, men uten ektefelle. Fem av informantene hadde familiemedlemmer i Norge før de selv flyttet hit og fem hadde familiemedlemmer ellers i Europa. Informantene kom til Norge i perioden ca. 1990 til 2011. Alderen deres ved ankomst til Norge var mellom ca. 18 og ca. 36 år. Median botid i Norge er åtte år ved undersøkelsen.

De fleste informantene er vokst opp i en storby; ni i hovedstaden Asmara og en i en annen eritreisk storby. Dessuten er en vokst opp i en eritreisk landsby og en flyttet som barn med familien til Etiopia. Ti informanter tilhører den etniske gruppen tigrinja, en er tigray fra Etiopia og en er kunama. Tigrinja er den største folkegruppen og er et av de offisielle språkene i Eritrea. Elleve av informantene har gått 8 år eller mer på skole i hjemlandet og en har ikke gått på skole der. En av informantene har en bachelorgrad fra universitetet i Eritrea. I tillegg har flere av informantene jobbet noen år i Eritrea etter skolegangen.

Det er interessant at så mange av informantene kommer fra en storby. Noen av årsakene til dette kan være at det er lettere å dra ut av landet fra en storby, og at befolkningen i en storby kanskje er mer ressurssterke med hensyn til økonomi og kunnskap. De snakker dessuten det offisielle språket tigrinja. Vi ser også at alle informantene, unntatt den ene som er oppvokst i en landsby, har flere år med skolegang, som indikerer at mulighetene for utdanning er best i

de store byene. Kapabilitetstilnærmingen tydeliggjør at reelle valgmuligheter er ujevnt fordelt blant befolkningen i Eritrea ettersom bosted og etnisk tilhørighet synes å påvirke deres muligheter til å nå sine mål i livet.

Det framkommer fra intervjuene at fire av informantene (*Lydia, Johanna, Elisabeth og Ruth*) har jobbet en tid i nasjonaltjenesten. *Maria og Julia* sier at de flyktet fra Eritrea for å unngå hele nasjonaltjenesten. *Lea* tok ikke det 12. og siste året på videregående skole på grunn av at hun da ville bli innkalt til nasjonaltjenesten, forklarte hun. *Anna* fortalte at hun giftet seg 18 år gammel, og ble ikke innkalt til nasjonaltjenesten. Dette kan tolkes som at mange av informantene ikke ønsket å delta i en langvarig nasjonaltjeneste, og at dette var en medvirkende årsak til at de enten flyktet fra landet under eller før nasjonaltjenesten, avsluttet skolen før det 12. året eller giftet seg tidlig.

Elisabeth fortalte: «Alle mine søsken har vært i militæret unntatt den lille broren min har ikke vært der ennå. Man får veldig lite lønn i militæret. [...] Du jobber alle dagene i uken og det er bare utnyttelse.»

Dette viser at nasjonaltjenesten, som den politiske ledelsen i Eritrea pålegger store deler av befolkningen, fratar mennesker kontroll over eget miljø, som er en av Nussbaums sentrale kapabiliteter. Dette gjelder først og fremst politisk kontroll, fordi en ikke får delta i politiske beslutninger som gjelder ens eget liv. Men det har også implikasjoner for materiell kontroll siden lønnen i nasjonaltjenesten er svært lav. Dette gjør det vanskelig å eie eiendom, forsørge egen familie eller hjelpe storfamilien sin økonomisk. Retten til hvile og fritid krenkes også, som er klare brudd på artikkel 24 av menneskerettighetene (UDHR, 1948 §24). I ytterste konsekvens forringes både livskvalitet, frihet og velvære under slike forhold, slik at den menneskelige utvikling hindres. I kapabilitetstilnærmingen regnes kontroll over eget miljø som en sentral kapabilitet, slik at dersom en ikke får realisert denne kapabiliteten, medfører det berøvelse.

I tillegg til det åpenbare og til dels målbare, finnes også det usagte og mindre synlige ved å ha en flyktningbakgrunn. Dette kan det være nyttig å kjenne til slik at en kan forstå mer av deres virkelighet og erfaringsbakgrunn.

Kulturviter Line Alice Ytrehus (2004) beskriver i sin doktoravhandling et bilde av en idealtypisk flyktning:

Det er flere faktorer som er viktige for å forstå flyktningtilværelsen som erfaringsverden. En del fellestrekk springer ut av flyktningerfaringene i seg selv. Forfølgelsen og/eller flukten setter i gang en del prosesser som gjør at ingenting er det samme etterpå: erfaringene beholder sin betydningskraft lenge etter at den egentlige flyktningstilstanden er overstått. Det er i denne forstand det å være flyktning er en identitetsskapende prosess (Ytrehus, 2004: 95).

Sitatet utdyper betydningen av å ha flyktningerfaring som «bagasje» med seg videre i livet som en del av sin identitet. Det kan medføre at en kjenner et sterkere fellesskap med andre med lignende erfaring. Dessuten om en har vært et offer og blitt undertrykt, kan kontakt med myndigheter og personer med makt, framkalle sterke reaksjoner som det tar tid å bearbeide.

5.2 Å bo i asylmottak

Da informantene ankom Norge, tok de kontakt med norske myndigheter og fikk et nytt offentlig system de måtte forholde seg til. De fikk rettigheter og plikter i forhold til sitt opphold. Siden asylsøkernes første bolig er på asylmottak, vil jeg begynne med å legge fram denne perioden. Det kom fram i intervjuene at hvordan informantene opplevde å bo på asylmottak og hvor lenge de ventet på svar på asylsøknaden var veldig varierende. Lengden på oppholdene i asylmottak varierer blant informantene fra noen få måneder til flere år.

To av informantene, *Julia* og *Ruth*, måtte vente svært lenge på svar på asylsøknaden, de bodde på ulike mottak rundt i landet, fikk ingen opplæring og forstod ikke norsk kultur. Dette utdypes ved det *Julia* fortalte: «Jeg bodde på mange forskjellige asylmottak i syv år. Det var veldig trist. Jeg fikk verken gå på skole eller arbeide, så da lærte jeg ikke språk. Det var veldig vanskelig!» *Ruth* opplevde også en tøff tid da hun fikk avslag på asylsøknaden som hun så anket, og etter tre år fikk hun lovlig opphold. Hun forteller: «Veldig tøft! Egentlig. Det var ikke lett å få oppholdstillatelse for oss fra Eritrea. De trodde ikke vi hadde det så vanskelig. Jeg ventet på asyl i tre år».

Det finnes nå to ordninger med norskopplæring for beboere i asylmottak: én for personer som venter på behandling av asylsøknaden, og én for de som har fått opphold. For kommunen er det frivillig å tilby denne opplæringen til asylsøkere, og det er frivillig for asylsøkere å delta.

Dersom kommunen tilbyr opplæring, kan asylsøkere som bor i mottak, og som ikke har fått endelig vedtak om opphold, få inntil 175 timer norskopplæring. De som deltar i opplæringen mens de bor på mottak, mister ikke rettigheten til introduksjonsprogram når de blir bosatt i en kommune (IMDi, 2017).

De fleste av informantene bodde på asylmottak under ett år og de beskriver oppholdet sitt på asylmottak mer positivt enn det Julia og Ruth opplevde. *Sara* bodde først få dager på transittmottak i Oslo og deretter ti måneder på et asylmottak på Vestlandet. Hun sier at hun var ung og kom uten familie. For henne var dette svært vanskelig. Men hun peker på noe som hjalp i den nye hverdagen hennes: «Vi hadde to fra Eritrea som var på mottaket [på Vestlandet]. [...] Å finne folk i samme situasjon, det hjalp oss.» *Lea* var også kort tid på et transittmottak i Oslo, og kom deretter til et asylmottak på Vestlandet. «Jeg hadde følge med en fra Oslo. Vi var ca. syv fra Oslo som fikk bo på et [tidligere] hotell. [...] Det var et ganske fint sted og jeg merket ikke at jeg var i et asylmottak», fortalte hun.

Når noen eritreere måtte vente lenge på å få asyl og andre ventet mye kortere tid, kan mulige årsaker være tilstrømningen av asylsøkere eller endringer i asylpolitikken. Ihle (2008) hevder at et stort antall asylsøker ventet i statlige mottak på 1990-tallet. Noe av dette skyldes en stor økning asylsøkere og at mange hadde psykiske plager etter vold, krig og konflikt. Det var liten erfaring med dette i norsk helsevesen, saksbehandlingstiden ble lang og det ble mange som ventet i mottak utover på 90-tallet (Ihle, 2008: 32). *Julia* og *Ruth* kom til Norge på begynnelsen av 2000-tallet. *Ruth* sier at norske myndigheter da mente at befolkningen i Eritrea ikke hadde det så vanskelig at det var grunn for å gi asyl i Norge. *Lea* og andre informanter, som kom til Norge i perioden 2008-2011, fikk derimot en godkjenning av asylsøknaden innen ett år. Det samme gjaldt *Sara* som fikk asyl på begynnelsen av 1990-tallet.

Arnulf Kolstad og Silvia Thorud (2010) har intervjuet seks asylsøkere ved to asylmottak. Disse hadde bodd på mottak fra 8 måneder til 4 år. Temaet har vært hvordan velvære og den psykiske helsen påvirkes av hverdagslivet på mottaket. Etter traumatiske opplevelser i hjemlandet, er asylsøkere mer utsatt for psykiske problemer enn andre. På toppen av dette kommer opplevelsen av maktesløshet i ventetiden på asylmottaket. Det kom fram i undersøkelsen at respondentene hadde en kjedelig og inaktiv tilværelse. De hadde få norske venner. Dessuten følte de seg både ensomme, maktesløse og engstelige fordi framtiden deres

var usikker. Forfatterne hevder at asylsøkerne vil oppleve mer mening og kontroll over livet om de får mulighet til å arbeide, få bedre norskopplæring og delta i utdanning. Slike tilbud vil bidra til å bevare god psykisk helse og minske risikoen for psykiske lidelser (Kolstad og Thorud, 2010: 153).

Forfatterne anbefaler å legge til rette for hverdagsaktiviteter på og utenfor asylmottaket, ettersom dette virker forebyggende på psykiske problemer. Det vil gjøre det lettere for asylsøkerne å vende blikket og tankene utover og ikke innover mot seg selv. Dessuten bør ventetiden i mottak være kort (Kolstad og Thorud, 2010: 161).

Ut fra mine intervju med informantene og artikkelen til Kolstad og Thorud, er det tydelig at å måtte vente flere år på svar på asylsøknaden er en belastning på asylsøkerens verdighet. Asylsøkeren, som tilhører en sårbar gruppe, er avhengig av andre som sitter med makten og kan bestemme hennes/hans framtid. Dette kan påvirke negativt den psykiske helsen til asylsøkeren og dermed trolig den videre integreringen. Dersom de i ventetiden verken får arbeide eller noe opplæring i norsk språk og kulturforståelse, vil det også forsinke den kvalifiseringen som trengs for å ta del i det norske samfunnet.

5.3 Bosetting i kommunene

Flyktninger som har fått asyl, bosettes i en av kommunene som ønsker å være vertskommune. Hvor og hvordan en bor er trolig også faktorer som påvirker integrasjonsprosessen. Ettersom disse spørsmålene ble lite fokusert på i intervjuene, velger jeg å diskutere to andre tema knyttet til integrasjonsprosessen: Introduksjonsprogrammet og hverdagsutfordringer.

5.3.1 Introduksjonsprogrammet og opplæring i norsk språk

Introduksjonsprogrammet er noe av det første flyktningene deltar på etter at de har fått asyl og blitt bosatt i en kommune. Det ble tatt i bruk i 2003, og ble obligatorisk for alle kommuner i 2004. Introduksjonsprogrammet er et toårig fulltidstilbud for alle flyktninger som har fått asyl og som er mellom 18 og 55 år. Programmet skal gi flyktningene grunnleggende ferdigheter i norsk, innsikt i norsk samfunnsliv, og forberede dem på det norske arbeids- og samfunnslivet. (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017).

Tre av informantene fortalte at de i denne perioden syntes det var vanskelig å samarbeide med det offentlige hjelpeapparatet. Som eksempler på disse utfordringene vil jeg formidle videre noen av informantenes opplevelser.

Dina kom til Norge som kvoteflyktning. Det kom fram i intervjuet at kontakten med NAV ikke var enkel for henne. Hun fortalte at de første tre månedene i Norge kastet hun brevene og regningene fra NAV istedenfor å lese og betale dem, men dette fikk hun selvsagt beskjed om ikke kunne fortsette. *Dina* har ikke gått på skole i Eritrea. Jeg tror hun kastet brevene fordi hun ikke skjønnte hva det gjaldt. Muntlig norsk merket jeg er vanskelig for henne og hun sier at lesing og skriving er enda vanskeligere.

Ruth fortalte at hun skaffet seg bolig selv i en kommune på Vestlandet. Deretter deltok hun på introduksjonsprogrammet, men avsluttet etter bare ett år. Hun fortalte: «Jeg hadde en vanskelig kontaktperson, rasist. [...] Det var mange problemer med kontaktpersonen. Det var vanskelig for meg at jeg ikke kunne lese mine brev. [...] Hun [kontaktpersonen] sa nei til alt mulig, jeg var ikke heldig!» Om dette handler om rasisme er vanskelig å si, men i hvert fall tyder det på manglende tillit og kommunikasjon i forholdet mellom tjenesteutøver og tjenestemottaker.

Maria fortalte om sin språkpraksis i denne perioden. Hun var ikke fornøyd med sin språkpraksis ettersom de andre ansatte i bedriften hun skulle jobbe ikke snakket med henne verken under arbeidet eller i pausene. Hun mener dessuten at hun fikk for lite informasjon fra sin kontaktperson i kommunen i forbindelse med språkpraksisen og hva som forventes.

Disse eksemplene viser at kontaktpersoner og andre som arbeider i det offentlige hjelpeapparatet har stor betydning for hvordan folk med flyktningbakgrunn greier å håndtere sin livssituasjon i Norge i den første tiden. Individuell tilpasning og vilje til å finne fleksible løsninger kan medvirke til at deltakerne fullfører introduksjonsprogrammet og dermed fremmes en god integrasjonsprosess. I tillegg er det viktig at språkpraksisen gir god språktrening slik at folk med flyktningbakgrunn får trening i norsk og bedrer sine språkkunnskaper.

Viktigheten av å beherske norsk språk ble understreket av mange av informantene. Språket er

en viktig ferdighet for å kunne kommunisere, ta videre utdanning og få arbeid. Thomas Hylland Eriksen (2006) diskuterer kommunikasjon og språk i et historisk perspektiv:

Trolig er det først i industrisamfunnet at kulturell kunnskap er blitt assosiert med språk. I samfunn preget av tradisjonelt håndverk, som gjerne ble overført fra foreldre til barn, satt ferdighetene i kroppen snarere enn i hodet. Først i nasjonalstatene, med sine standardiserte utdanningssystemer og enorme arbeidsmarkeder, ble det nødvendig å utarbeide språkbaserte, skriftlige læremidler for at folk flest skulle tilegne seg den nødvendige kulturelle kunnskap. Der mennesker i det tradisjonelle samfunnet lærte gjennom demonstrasjon, altså ved at noen viste dem hvordan ting skulle gjøres, tilegner vi oss mye av vår kunnskap ved å lese (Eriksen, 2006: 125).

Dette understreker behovet i vår tid for å beherske språk og ha gode leseferdigheter både innen kommunikasjon, utdanning og arbeidsliv.

5.3.2 Hverdagsutfordringer

Mange av informantene fortalte at i den første tiden i Norge var det vanskelig å vende seg til det norske klimaet, maten, og den norske kulturen. Dette opplevde også *Sara* som kom til Norge i desember da det var snø og kaldt. Dette var noe helt nytt for henne. Etter hun var bosatt i kommunen, fikk hun tilbud om å leie rom hjemme hos en norsk familie. *Sara* fortalte:

Da jeg var 22 år fikk jeg leie rom i 10 måneder hjemme hos en familie som var nære venner av læreren min. Jeg ble fort venner med denne familien og dette var veldig lærerikt med hensyn til å lære norsk småprat. Maten og måltidene var nytt og annerledes for meg. Jeg lærte at det er viktig å spise frokost og smøre matpakke. Middagen var veldig uvant med salat av kinakål, som vi ikke spiser rå i Eritrea, men koker eller steker den. Ellers var det mye kokt potet og gulrot til middagen. Dette likte jeg ikke, så jeg spiste lite til middag og ble derfor fort sulten etterpå. Da kjøpte jeg noen baguetter. Familien hadde alltid kaffe og kaker om ettermiddagen. Det var vanlig hos dem å spise noe søtt utover kveldene. Hjemmefra var jeg heller ikke vant med dette. Vi spiste ved måltidene og ikke hele tiden.

Både Oberg (1960) og Sluzki (1979) diskuterer utfordringene med det å være fremmed og leve i et annet land enn sitt eget. Innvandrere har med seg erfaringer, kultur og skikker fra sitt hjemland men de kjenner ikke kultur og skikker i det nye landet de har migrert til. De regner sine normer og verdier som naturlige og riktige. I det nye landet møter de kanskje et samfunn

som ikke mener det samme, men har andre normer og verdier. Dette kan føre til angst, mistrivsel, kultursjokk og kriser i familien fordi de hverdagslige problemene er krevende den første tiden etter migrasjonen.

Sara fortalte en hendelse fra hennes første tid i Norge som viser at det som var naturlig for henne ikke var naturlig for en norsk kvinne hun bodde hos. Sara bodde på et rom hos den norske familien og fikk besøk av mor til sin halvsøster. På rommet var kun en seng, så gjesten og Sara delte seng. Vertinnen i huset spurte henne hvor gjesten lå, og Sara sa de delte seng. Dette mente vertinnen ikke var bra. Men Sara svarte: «Det er jo min mor», fordi dette er vanlig holdning i hennes eritreiske kultur.

Flere andre av informantene syntes det var rart at man ikke snakker med fremmede på bussen, slik de er vant med å gjøre i Eritrea. Likevel prøver de å forholde seg til den norske kulturen. Hvis man oppfatter virkeligheten forskjellig er det majoriteten som har definisjonsmakt. Minoritetene i Norge må rette seg etter majoritetens lover og regler, mens majoriteten ikke trenger å lytte til minoriteten hvis de ikke selv vil (Dahl, 2013: 215).

Vi har sett at i den første tiden er der ofte store utfordringer for nyankomne flyktninger og de blir sårbare. I tillegg til mangelfull norsktraining er deres oppfatning av virkeligheten gjerne ulik majoritetens oppfatning. De er avhengig av å få lære det nye samfunnet å kjenne ut fra sine individuelle forutsetninger.

Som en begrunnelse av Nussbaums 10 sentrale kapabiliteter hevder hun det er en utbredt forståelse at en regjering eller et statsstyret har til oppgave å gjøre menneskene i stand til å strebe etter et verdig og blomstrende/livskraftig liv (Nussbaum, 2011: 32-33). I listen over Nussbaums sentrale kapabiliteter bør begrepet «anerkjennelse» inkluderes som en sentral kapabilitet, fordi alle mennesker trenger å bli møtt med anerkjennelse i alle situasjoner - og folk med flyktningbakgrunn spesielt.

5.4 Utdannelse, arbeid og økonomi

I denne delen vil jeg presentere funn angående utdanning, arbeid og økonomi for informantene. Ti av de tolv informantene i denne undersøkelsen er i arbeid eller utdanning. To har midlertidige jobber gjennom NAV.

«Det nasjonale resultatmålet er at 70 prosent av deltakerne er i arbeid eller utdanning ett år etter avsluttet introduksjonsprogram» (IMDi, 2017). Enes (2014) gjorde en undersøkelse av deltakere som gikk ut av introduksjonsprogrammet i 2011, der det ble kartlagt hvor stor andel som var i arbeid eller utdanning året etter endt introduksjonsprogram. Blant deltakerlandene var det de med bakgrunn fra Eritrea og Etiopia som hadde høyest andel i arbeid og utdanning. Denne tendensen varierer i liten grad fra år til år. Blant eritreiske kvinner som gikk ut av introduksjonsprogrammet i 2011 var 68 prosent sysselsatt eller under utdanning i november 2012 (Enes, 2014: 82).

Flere av informantene i denne undersøkelsen holder på med utdanning for å kvalifisere seg til å delta i arbeidslivet. Disse informantene kom til Norge som enslige da de var i 20-30-årsalderen og hadde da gått på videregående skole i Eritrea. Disse så ut til å lykkes godt i Norge om en måler dette med utdanning og jobb som kriterier. De måtte imidlertid ta norsk videregående skole. Deretter har flere begynt på studier på høyskole for å bli sykepleier eller ingeniør. En annen utdanner seg til helsefagarbeider. Mange av informantene har deltidsjobb som assistent på sykehjem ved siden av studiene.

Når det gjelder arbeidsmuligheter er det store forskjeller mellom informantene. *Dina* som ikke hadde skolegang fra hjemlandet, har ikke fått fast jobb i Norge. På den andre enden av skalaen er *Johanne* med en bachelor grad fra hjemlandet. Hun har fått fast jobb i en barnehage, som ikke er en arbeidsplass der hun får brukt sine faglige kvalifikasjoner. Dette tyder på at både de lavt kvalifiserte og de med utdanning fra hjemlandet har vanskeligheter med å få passende arbeid i Norge. Dessuten går arbeidslivet nå glipp av Johanne sine faglige kunnskaper.

Samtidig hevdes det at det er viktig for staten at flest mulig jobber, tjener penger og betaler skatt. Dette uttrykkes i Stortingsmelding nr. 30 (2015-2016) *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk*:

Den norske velferdsmodellen er avhengig av høy arbeidsdeltakelse. Det er avgjørende for samfunnet at nyankomne innvandrere med fluktbakgrunn raskt kommer i arbeid og ikke blir stående utenfor arbeidslivet og blir avhengig av kontantytelser. Regjeringen ønsker derfor å føre en integreringspolitikk som legger til rette for at de som får opphold i landet, raskt kan bidra ved å komme ut i arbeid (Meld. St. 30, 2015-2016: 7).

Senere i samme stortingsmelding diskuteres bedre bruk og godkjenning av medbragt kompetanse som mange innvandrere som bosetter seg i Norge har med seg fra utlandet. Regjeringen ønsker å benytte kompetansen på en bedre måte, men en del arbeid gjenstår for å oppnå dette (Meld. St. 30, 2015-2016: 62).

Dina er en av informantene som har midlertidige jobber gjennom NAV. Hun har jobbet med renhold, men ikke gått mer på skole i Norge etter introduksjonsprogrammet. «Jeg vasket og vasket, men ikke snakket», fortalte hun. Jeg tolket det som hun likte arbeidet i seg selv, men at denne jobben ga henne verken språktrening eller utvidet nettverk. Hun fortalte imidlertid at NAV hadde nye planer for henne slik at hun skulle begynne snart å jobbe i en kantine. Kantinejobb kan være en arbeidsplass man treffer etnisk norske og får mulighet til å trene sine språkferdigheter. *Dina* og barna bor i en kommunal leilighet uten noen etnisk norske naboer. De får støtte fra NAV til mat og husleie, siden hun tjener lite. De største barna får stipend for å gå på skole.

Sett i sammenheng med Tronstad (2015) sin rapport om Introduksjonsprogrammet, har *Dina* flere av de uheldige kriteriene som vanskeliggjør integrasjon: Hun er kvinne, over 30 år ved ankomst til Norge, uten skolegang i hjemlandet, og alenemor til flere barn. At hun er eritreer skulle telle positivt (Enes, 2014), men veier ikke opp for alle de andre faktorene i dette tilfellet.

Det kom fram i intervjuene at to av informantene ønsker å ta videre studier på høyskole eller universitet, men mener det vanskelig lar seg gjøre for dem på grunn av økonomien. *Ruth* og *Sara* har vært i fast arbeid i Norge flere år. *Ruth* har 12 års skole fra Eritrea. Hun har lyst å ta mer utdanning i Norge, men økonomien kan da bli vanskelig, mener hun. Nå har hun en deltidsjobb. Jeg spør hvordan det går økonomisk og hun svarer at det går bra fordi hun er veldig økonomisk. *Ruth* forteller at hun er blitt behandlet urett to ganger i arbeidslivet i Norge, men hun vet ikke sikkert hva det skyldes. To ganger gikk hun til fagforeningen og klaget på det hun ble utsatt for, og begge gangene fikk hun medhold. Dette viser hun er en person som også tar i bruk sine rettigheter i Norge.

Sara, som har bodd i Norge i mer enn 20 år, har nå en god, fast jobb i kommunen hun bor i. Men det har vært en lang prosess for henne fra hun kom til Norge alene og uten papirer fra 12 år med skolegang, som hun hadde fullført i Eritrea. «Når en flykter, skjer det gjerne under

vanskelige omstendigheter og det blir derfor ikke mulig å få med seg vitnemål», forklarer hun. Dessuten er det vanskelig å få skolegangen godkjent her til lands. Da Sara kom til Norge, var det mindre organisert opplæring for flyktningene enn det er nå, men hun gikk på norskopplæring på en skole tre dager i uken, forteller hun. Etter dette ble hun klar for å lære andre fag, og tok videregående skole på nytt for å få en godkjent utdannelse i Norge og få studiekompetanse. Deretter studerte Sara på universitetet ca. ett og et halvt år. Hun likte dette, men måtte slutte. Dårlig økonomi var et hinder for henne i forhold til videre studier. Hun sier også at hun hadde heller ikke familie som støttet henne.

Sara og familien bor i en blokkleilighet, men mener at selv om de jobber er det stor forskjell på levekår mellom de med flyktningbakgrunn og etnisk norske. Sara forteller at hun har verken bil eller førerkort. «Vi henger nesten alltid etter i forhold til det norske samfunnet. Du begynner fra null. Det teller ikke det du har gjort i hjemlandet», sier hun. Dette er i samsvar med forskningen til Bhuller og Aaberge (2010) og Bhuller og Brandsås (2014) om innvandreres økonomiske levekår i Norge. Forfatterne konkluderer med at innvandrere i Norge har høyere risiko for å oppleve fattigdom som blir vedvarende, enn befolkningen ellers. Til tross for dette har ingen av informantene beklaget seg over dårlig økonomi i det daglige livet. Dette kan ha sammenheng med at de ser sin økonomiske situasjon i Norge som bedre enn den ville vært i Eritrea.

Kapabilitetstilnærmingen er også opptatt er økonomisk fattigdom og arbeidsledighet. Sen beskriver begge deler som «capability deprivation». Å være arbeidsledig eller arbeide med noe en er overkvalifisert for over lengre tid, vil også påvirke de økonomiske levekårene. Sen beskriver hva arbeidsledighet kan innebære. Han hevder at den tapte inntekten som følge av arbeidsledighet kan kompenseres noe med for eksempel arbeidsledighetstrygd, slik det gjerne skjer i Vest-Europa. Men hvis arbeidsledigheten påvirker flere sider ved livet og medfører andre tap, vil økonomisk støtte ha begrenset effekt på livskvaliteten for den personen det gjelder. Han mener arbeidsledighet også kan medføre psykisk skade, tap av motivasjon til å arbeide, ferdigheter og selvtillit, flere lidelser, sykelighet og annet (Sen, 1999: 87-94).

Sosiolog Sofie Tanum og sosialantropolog Anne Krogstad (2014) har gjort dybdeintervjuer med norske arbeidsledige for å få innsikt i livet uten arbeid. De diskuterer arbeid, arbeidsledighet og skyld, som også Cato Wadel tar opp i sin bok om arbeidsledighet (Wadel, 1973). Tanum og Krogstad påpeker to hovednarrativer. Det ene narrative beskriver arbeids-

ledigheten som vanskelig å håndtere og arbeidet regnes som verdifullt. Arbeidsledigheten er dessuten uforskyldt og problematisk og den arbeidsledige går inn i en offerposisjon. Forfatterne hevder at denne studien stemmer med tidligere forskning om livskvalitet og arbeidsledighet (Rønning, 2005; Bjørklund og Eriksson, 1998). Intervjuene viser også andre opplevelser, som utgjør individualiseringsnarrativet, der det stilles krav til arbeidet og en ser på arbeidet som noe valgfritt. På dette området finnes mindre forskning, og det siste narrativet strider mot forventninger om medansvar for velferdsstaten (Tanum og Krogstad, 2014).

Undersøkelsen til Tanum og Krogstad om arbeidsledighet er relevant og den viser at det finnes ulike holdninger, valg og verdier blant norske arbeidsledige. Arbeidsledige med flyktningbakgrunn kan oppleve denne situasjonen ekstra vanskelig ettersom arbeidsledighet medfører en marginalisert posisjon i samfunnet, og kan forsterke avstanden mellom minoritets- og majoritetsbefolkningen.

Et verdig liv med en utdanning står sentralt i kapabilitetstilnærmingen, og Nussbaum legger til grunn en adekvat utdanning som er mer enn basis lese-, skrive og regneferdigheter i den fjerde sentrale kapabiliteten. Retten til å søke ansettelse i arbeidslivet på lik linje som andre, inngår i Nussbaums tiende sentrale kapabilitet, del B, om materiell kontroll (2011: 33-34).

Utdanning og arbeid er dessuten viktig i integrasjonsprosessen, og for å lykkes på disse områdene er gode ferdigheter i norsk språk sentralt. Språkopplæringen formidles blant annet gjennom introduksjonsprogrammet som synes å fungerer som en slags «katalysator» for integrasjonsprosessen. Samtidig er de store forskjellene i måloppnåelsen en utfordring.

5.5 Å få venner i Norge

Mange av flyktningene forteller at de kom alene til Norge og at de - spesielt den første tiden - savnet venner og familie. Like etter migrasjonen, når man ikke kan det nye språket, sier flere av informantene at det er andre eritreere som er deres nærmeste venner. Intervjuene viser at selv etter flere års botid i Norge betyr andre eritreere svært mye for informantene, og at de har få norske venner. En årsak til dette kan ha sammenheng med at det nå er mange eritreere i Norge, de er veldig sosiale og ønsker å møtes ofte. Dette er med på å knytte sterke vennskapsbånd med andre eritreere. Tidligere forskning på asylsøkere viser at å ha mange venner blant majoritetsbefolkningen og venner i sin egen etniske gruppe, virker positivt for

ens psykiske helse (Wallin og Ahlstrøm, 2005). Dette tyder på at også mennesker med asyl, har fordeler av gode nettverk blant majoritets- og minoritetsbefolkningen.

Av informantene synes det som *Sara*, som er den som har vært lengst i Norge, har flest norske venner. Når det gjelder nordmenn, mener hun vi er litt «kalde» i utgangspunktet, men når en blir kjent er en gode venner. Hun forteller om både et eritreisk og et norsk kontaktnett. Dermed kan hun snakke med eritreere om hun har problemer som gjelder saker i hjemlandet. Om det gjelder regler og skikker i Norge, så er det best å snakke med nordmenn, mener hun. Dette viser at Sara har gått aktivt inn for å få norske venner, og kan derfor nå motta støtte og hjelp fra flere hold.

Flere av informantene fortalte i intervjuene at det er naturlig å snakke med fremmede i Eritrea og slik opparbeide nye vennskap. Når de prøvde å hilse på eller snakke med fremmede i Norge, har dette ikke alltid fungert like godt. Da *Anna* var bosatt i en kommune på Vestlandet, ville hun si «hei» til naboene der hun bodde, men de svarte henne ikke. «Jeg kommer her og naboene vil ikke si hei», forteller hun i intervjuet. Hun opplevde også at foreldrene i barnas barnehage sa «hei» til henne når de møttes der, men senere hilste de ikke om de møttes. «De er ikke snill og grei», var hennes mening. Anna fortalte læreren sin om dette som forklarte henne at det er slik i Norge, men etterhvert som folk blir kjent sier vi alltid «hei» til hverandre. Dette illustrerer at skikkene er ulike og at nordmenn og eritreere derfor ofte handler svært ulikt i møte med fremmede.

Sosialantropolog Anh Nga Longva (2003) drøfter i artikkelen *Nordmenn, høflighet og kunsten å omgås fremmede* nordmenns typiske måte å møte fremmede. Forfatteren hevder nordmenn ofte unngår å ytre seg verbalt til fremmede. Den norske tausheten kan misoppfattes som rasisme eller fremmedfrykt (Longva, 2003: 24).

Longva argumenterer videre for at nordmenn verdsetter taushet høyt fordi det betyr orden, likhet og ekthet. Hennes konklusjon er «at den norske kulturelle tradisjonen kommer til kort når det gjelder flyktige former for sosial omgang, og da særlig med fremmede i det offentlige rom» (Longva, 2003: 25).

Slike kulturforskjeller kan gjøre det vanskelig for mennesker med flyktningbakgrunn å få kontakt med etnisk norske uten at man har et gjensidig plan om å ha kontakt. Et funn fra dette

forskningsprosjektet er at seks av informantene har eller har hatt flyktningguide fra Røde Kors, som gir mulighet for jevnligte treff mellom den eritreisk-norske og en etnisk norsk person i ett år. Informantene fortalte at det har vært nyttig og i flere tilfeller har det ført til videre vennskap mellom informanten og flyktningguiden.

Lydia sier at i begynnelsen er det vanskelig å få norske venner fordi en ikke kan det norske språket. For henne ble det god hjelp med flyktningguide gjennom Røde Kors. Dette søkte hun om allerede etter halvannet år i Norge. I begynnelsen snakket hun litt norsk og litt engelsk og lærte noe norsk på den måten. «Jeg tenkte at jeg må treffe folk og lære språk», sier hun.

Elisabeth mener det generelt sett er litt vanskelig å få norske venner fordi folk er litt skeptiske og ikke åpne for å bli kjent med nye. Hun sier at hun forstår dem og at de må jobbe hardt for å bli kjent med norske. «Det er i begynnelsen det er vanskelig. Er vi blitt kjent en gang, er de fine folk», sier hun.

Nordmenns holdninger til innvandrere er forsket på og presentert i rapporten *Holdninger til innvandrere og innvandring 2016*. Datainnsamlingen fant sted i juli og august 2016, som er året etter det store innrykket av asylsøkere. Årets undersøkelse viser en liten nedgang i andelen etnisk norske som sier de har kontakt med innvandrere. Kjønn, utdanningsnivå og kontakt med innvandrere synes å være de viktigste bakgrunnsfaktorene. Det betyr at å være kvinne med høy utdanning og stor kontaktflate trekker i liberal retning, mens å være mann med liten utdanning og uten innvandrerkontakt trekker holdningene i motsatt retning (Blom, 2016).

Både Nussbaums femte og syvende sentrale kapabilitet handler om vennskap, kontakt med andre mennesker og det emosjonelle aspektet ved dette (Nussbaum 2011: 33-34). Dersom mennesker med flyktningbakgrunn får gode venner i Norge – fra majoritets- og minoritetsbefolkningen -, medfører det sunne følelser, empati og selvrespekt. For å oppleve dette trenger man menneskelig kontakt og aksept.

5.6 Diskriminering og sosial ekskludering

Gjennom intervjuene med informantene kommer det fram at ingen av informantene mener de er blitt diskriminert i Norge, men det de fortalte i intervjuene viser at de har blitt sosialt ekskludert i noen sammenhenger. Et eksempel på dette er møte med nye norske naboer når

informantene ble bosatt i en ny kommune. Flere av dem har påpekt at de prøvde å hilse på sine naboer, men fikk ikke kontakt. Informantene beskriver en helt annen sosial virkelighet fra sitt hjemland, der det å snakke med ukjente regnes som naturlig og vanlig.

Flere av informantene arbeider med gamle mennesker på sykehjem. Dette er en arena der de kan bli avvist av pasientene på grunn av fordommer og angst for en pleier som ser annerledes ut og ikke snakker perfekt norsk. Det framkom at noen av pasientene i starten var redd for ny betjening med en mørkere hudfarge på sykehjemmet. Dette løste seg etter litt tid når pleierne var flinke og vennlige mot pasientene. Flere av informantene sa de forsto at de gamle ble redde. Ellers kom det fram at informantene som jobber på sykehjem var veldig godt fornøyd med den hjelpen og støtten de fikk fra andre ansatte. De tolket ikke sine opplevelser i denne sammenheng som diskriminering.

Sosiolog Katrine Fangen har forsket på sosial inkludering og ekskludering. Hun beskriver hvilke strategier de unge med innvandrerbakgrunn velger når de møter rasisme eller ulike former for ekskludering:

Andre nedtoner betydningen av rasisme og evner å sette enkelthendelser i et større perspektiv. En vanlig strategi er å tenke på en erfaring med rasisme som noe som ble utført av en person denne bestemte dagen, og at det ikke er uttrykk for en generell holdning. [...] De som har gode nettverk som inkluderer både venner med og uten innvandrerbakgrunn, og som har høyere utdanning og en god jobb, ser ut til å være dem som er i best posisjon til ikke la seg såre av krenkelser i det daglige liv (Fangen, 2009: 98).

Dette beskriver at ekskludering fra noen få kan forekomme under arbeid eller på fritiden, uten at det gjelder generelt. Gode nettverk, som for eksempel kollega, kan være til hjelp for å forstå sammenhenger og ikke overtolke reaksjoner og ikke-reaksjoner fra henholdsvis pasienter og naboer.

Flere av informantene er fortsatt under utdanning og skal senere søke en fast jobb i Norge. Det er derfor for tidlig å si om de vil møte diskriminering i arbeidslivet. I undersøkelsen *Diskriminering i arbeidslivet* sendte forskerne fiktive jobbsøknader til arbeidsgivere i Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim. Jobbsøknadene var like, men søkerne ble gitt henholdsvis typiske pakistanske og norske navn. Undersøkelsen viste at søkere med norske navn ble

systematisk foretrukket, som igjen tyder på at diskriminering kan foregå i en reell søkeprosess (Birkelund og flere, 2014). Ut fra denne forskningen, vet man likevel ikke om det samme vil gjelde for andre etniske minoritetsgrupper i Norge.

Vrålstad og Wiggen (2017) undersøkte i levekårsundersøkelsen blant innvandrere fra 2016 om innvandrere opplever forskjellsbehandling på ulike områder. De fant at det er en del forskjeller mellom ulike innvandrergupper og at innvandrerne fra Eritrea er blant de som opplever mindre forskjellsbehandling på alle områdene sammenliknet med de andre landene.

Både tidligere forskning og intervjuene i denne undersøkelsen viser et bilde der forskjellsbehandling mot unge med flyktningbakgrunn dessverre foregår på ulike måter i Norge. Men ingen av informantene forteller om grove opplevelser de selv har hatt, og dette synes å samsvare med den siste levekårsundersøkelsen der eritreiske innvandrere framstår som en gruppe som opplever mindre forskjellsbehandling enn de fleste andre grupper.

5.7 Rekreasjon og fritidsaktiviteter

I intervjuene fortalte informantene hva de liker å gjøre på fritiden. Det kom fram at mange av dem verdsetter høyt sosialt samvær med andre landsmenn der de lager mat, spiser og prater sammen. Det synes som de møtes ofte, har tette fellesskap og at dette er en måte å hjelpe hverandre i integrasjonsprosessen. I intervjuene kom det fram at informantene feirer kristne høytider og 17. mai sammen med venner og familie. Dessuten deltar alle informantene i en kristen menighet på fritiden, som blir omtalt i kapittel 6. Det var liten interesse for å feire Eritreas frigjøringsdag den 24. mai.

I intervjuene ble også friluftsliv og tur i norsk natur et tema. Dette er noe jeg selv verdsetter, har vokst opp med og dermed har kunnskaper om. Temaet er interessant, men antagelig formet av min posisjonering. Nordmenns forhold til naturen er beskrevet av Longva (2003). Hun hevder at nordmenn som står overfor et vanskelig valg, eller bare ønsker å ordentlig slappe av, vanligvis ikke trekker mot slekt og venner, men mot ensomheten i naturen (Longva, 2003: 23). Det er lett for oss etnisk norske å tenke at «vår måte» å reagere på er den rette og beste, fordi dette er det vi har lært og sosialisert inn i.

Informantene forteller at de fra hjemlandet ikke er vant til friluftsliv på samme måte som i Norge, og flere kan vanskelig se gleden og hensikten med for eksempel å gå en tur på fjellet.

Noen av informantene sier de forbinder fjell og skog med fare og negative ting. En av informantene mente at det bare var soldater og de i det militære som gikk på fjellet i Eritrea.

Lea mener at de fra Eritrea har andre verdier. Hun liker å sykle og spille volleyball. «I Eritrea er det alltid fint vær, vi er mye ute, men fokuserer ikke på fjellet», forteller hun.

Sara forteller at på asylmottaket ble de oppmuntret til å gå fjellturer. Men hun mener at de som er oppvokst i Asmara eller en annen storby i Eritrea, ikke er vant til å gå på turer i fjellet slik mange norske gjør. Hun gikk på mindre turer med barna sine da de var små, men lengre turer er hun ikke blitt vant med. Hun går heller ikke på ski. Hun mener det er en forskjell mellom eritreere og norske, fordi eritreere ønsker først og fremst å være sosiale med mange folk når de har fri, mens nordmenn ønsker gjerne heller å gå på fjellet. Her kom det dessuten fram at hun vurderer det sosiale som mer verdifullt for henne å bruke fritiden på enn å være i naturen.

Jeg spurte *Maria* om hun liker turer i naturen, og hun svarte «Vi har gjort det litt, men vi vil heller være sammen og ha det sosialt». Dette samsvarer med det *Sara* har fortalt. For begge disse kvinnene høres det ut for at de mener det er en motsetning mellom å være ute på tur og det å være sosial.

Ruth forteller at hun går ofte alene på fjellet. Det er viktig for henne for å få mosjon og frisk luft. «Jeg liker det», sier hun. Av og til går hun med kirken på tur. *Ruth* er den av informantene som gir mest uttrykk for å ha sett gleden og nytten av norsk friluftsliv. Samtidig har hun erfart at turer sammen med andre kan også ha et sosialt aspekt.

Den Norske Turistforening (DNT), har de senere årene hatt et arbeid rettet mot personer med innvandrerbakgrunn. Hensikten er å gjøre det norske friluftslivet kjent for personer med innvandrerbakgrunn. Prosjektlederen for dette arbeidet sier i et avisintervju at innvandrere gjerne er redde for å gå i skogen og at de går heller på asfalterte veier fordi de har for lite kunnskap om det norske friluftslivet. Mange føler seg utrygge, hevder hun, og det kan ha mange grunner. Noen våget ikke oppsøke skogen fordi de var redd for å gå seg vill og dessuten få problemer med å forstå skiltingen, sier prosjektlederen i DNT. Videre hevder han at felles turopplevelser kan bidra til økt integrering. Naturen er en fin møteplass, vi har bedre tid og er flinkere til å snakke sammen, sier generalsekretær i DNT Nils Øveraas (DNT, 2017).

Det er et tiltak fra DNT, som trolig har en god intensjon, men en kan spørre om dette er integrering eller et forsøk på å assimilere innvandrerne til å ta del i og tilegne seg såkalte «norske verdier». Etersom jeg ikke har vært med på noen av disse arrangementene selv, er det vanskelig å bedømme det. Små nyanser i kommunikasjonen kan være avgjørende for om DNT sine turer for innvandrere kan tolkes som et forsøk på assimilering og å «fornorske» innvandrere eller ikke. For majoritetsbefolkningen kan det være nyttig med åpenhet for minoritetenes verdier, og dessuten få et kritisk blikk på «det norske».

Ut fra intervjuene med informantene ble det påpekt at friluftsliv og fjellturer er en uvant fritidsaktivitet for dem, men utrygghet kan også være en viktig underliggende årsak som hindrer dem i å ta mer aktiv del. Den niende av Nussbaums sentrale kapabilitet har relevans her. Den handler om lek, latter og å glede seg over aktiviteter som gir rekreasjon i ulike former. For noen er det friluftsliv viktig på fritiden, men for mange av informantene er det viktigste å ha tid til å være sammen, prate og spise.

5.8 Framtidsdrømmer og råd til andre med flyktningbakgrunn

Alle informantene sier de ønsker å bli værende i Norge. Informantenes framtidsdrømmer handler mye om å integrere seg mer i det norske samfunnet. Dette innebærer for dem å gjøre ferdig utdanning, få en god jobb, få bedre økonomi, finne venner, og få ektefelle og barn. Samtidig har de mange verdier og minner med seg fra Eritrea som er viktige for dem å ta vare på. Flere har familie igjen i Eritrea eller i nabolandene, og drømmer om å få besøke dem en gang.

Sara sa hun har mange drømmer. Det hun nevner først er å få fortsette utdanningen sin som hun startet på for en del år siden på universitetet, og hun ønsker å ta minimum bachelorgraden i dette. Hun sier det er sannsynlig at hun og familien blir boende i Norge, men antyder at hvis det blir fred i hjemlandet så kanskje de kan reise tilbake. Sara sier at hun tror hun er godt integrert, men i nye situasjoner er det stadig mer å lære. Hun sier videre: «Jeg har kommet her som voksen og tror jeg aldri blir norsk nok eller fullt og helt norsk. Jeg har så mye med fra Eritrea. Men kanskje barnene blir mer norske?» Denne problemstillingen er Døving også opptatt av når hun spør om når man er integrert nok.

Døving (2009) skriver:

Svaret er antagelig at integrering snarere er en vei enn et tydelig mål. Veien bør like fullt strekke seg mot en del mål, som et samfunn uten diskriminering og med noenlunde lik tilgang til de samme goder blant flertallsbefolkningen og minoritetsbefolkningen. Et integrert samfunn er et samfunn som fungerer inkluderende og skaper en viss grad av samhørighet blant en mangfoldig befolkning (Døving, 2009:11).

Lea sier hun har lyst å reise tilbake til hjemlandet, selvfølgelig. Det er hennes drøm. Men det er avhengig av at det blir en annen politisk situasjon i Eritrea. Hun sier det kan være vanskelig også fordi hun selv har blitt annerledes. Det er interessant at hun her reflekterer over at hun i tiden etter flukten har hatt en annen påvirkning enn de som er igjen i Eritrea, og derfor kan det bli vanskelig å komme tilbake.

Sara har erfart hvor krevende det kan være med integrasjonsprosessen. Hun har nå venner både blant norske, eritreere og andre innvandrere. Da hun var ny i Norge gikk hun på arenaer der de har samme interesser som henne selv, forteller hun: «For meg var det troen som var viktig. I kirken traff jeg norske og det hjalp meg. For andre kan det være andre interesser, som for eksempel sport. Det er viktig å ikke være redd for å feile.» Videre viste Sara i intervjuet at det går et skille for henne mellom assimilering og integrering i livet hennes, når hun sier: «... selv om jeg ikke assimilerer meg, men samtidig hvis jeg skal leve her [...] må jeg tilpasse meg.» Dette viser at hun er bevisst sine egne verdier og sin identitet, samtidig som hun ønsker å fungere godt i sitt «nye hjemland». Et annet viktig aspekt er håpet. Sara så de andre fra hjemlandet som hadde klart seg godt i Norge. Hun kom med en klar oppfordring: «En må ha håp og være positiv. Men det kan ta tid. Det vanskeligste er de første 3-5 årene. Har du en drøm, da gir du ikke lett opp. Det trengs tålmodighet og utholdenhet.»

Maria mener det er viktig at flyktingene selv tar initiativ og at nordmenn må åpne opp litt mer for kontakt. «Begge må ta initiativ slik at vi kan møte norske i ulike miljøer», sier hun. Dette er helt i samsvar med statsminister Erna Solbergs oppfordring i nyttårstalen 1. januar 2016 da hun benyttet ordet «hverdagsintegrering» og oppfordret spesielt nordmenn til å ta gode initiativ overfor flyktingene i hverdagen, fordi dette er nødvendig for å lykkes med integreringen (Regjeringen, 2016).

Elisabeth mener hun selv må være mer aktiv for å bli bedre integrert og at nøkkelen er at man lærer språket. Hun sier en kan lære mye av andre landsmenn som har klart seg og blitt godt integrert og fått jobb. «Hvis de klarte det, så hvorfor ikke kan jeg også?» sier hun.

5.9 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg presentert resultater for informantene som har deltatt i denne forskningsundersøkelsen om hvordan kristne eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn opplever integrasjonsprosessen i det norske samfunnet. Hovedformålet med undersøkelsen var å få kunnskap om informantenes møte med det offentlige hjelpeapparatet og deres levekår i Norge.

Min egen rolle som forsker betyr også at jeg er en aktør som samspiller med informantene. Det kan derfor ikke utelukkes at resultatene som framkommer blir påvirket av dette. At jeg er en hvit kvinne fra majoritetsbefolkningen øker opplevelsen av «oss» og «dem». Dessuten er jeg forskeren som har makt til å stille spørsmålene som de blir bedt om å svare på. I ettertid tenker jeg at informantene sa svært lite negativt om Norge og nordmenn, og at dette kan skyldes deres respekt på grunn av min etniske bakgrunn.

Utvalget besto av 12 eritreisk-norske kvinner med minst fem års botid i Norge. Elleve av dem er kommet på grunn av flukt, mens en har familiegjenforening som innvandringsårsak. Median botid i Norge er åtte år.

Asylsøkernes erfaringer fra oppholdet på asylmottak er veldig varierende både med hensyn til den subjektive opplevelsen og hvor lenge de måtte vente på asyl. De fleste ventet under ett år, men to av informantene ventet i flere år. For dem som måtte vente lenge var dette en særlig tøff tid. Dette medførte også at opplæringen ikke kom i gang før senere og at integreringen i det norske samfunnet ble forsinket.

Ved bosetting i kommunene startet informantene på introduksjonsprogrammet for å kvalifisere seg til å ta del i det norske samfunnet. Informantene er avhengig av støtte og hjelp fra omgivelsene, både fra det offentlige hjelpeapparatet og fra enkeltmennesker i nærmiljøet. Tre av informantene opplevde samarbeidet med det offentlige hjelpeapparatet spesielt vanskelig. Der er ulike faser i integreringen. Ingen av fasene er enkle, alle har sine

utfordringer. Det som påvirker tiden som trengs er flyktingens egne ressurser, men også den hjelp og støtte omgivelsene gir.

Undersøkelsen viser at det er krevende for informantene å venne seg til alt det nye i et helt nytt land. Mat og klima er uvant, men dette venner de seg relativt raskt til. Det tar lengre tid for dem å beherske norsk som språk og forstå hvordan en blir kjent med nordmenn, hva som trengs for å få arbeid og ellers komme inn i det norske samfunnet.

Elleve av informantene har gått minst åtte år på skole i Eritrea, mens en informant hadde ikke gått på skole i hjemlandet. Halvparten av informantene er under videre utdanning i Norge, noen har fast jobb og noen midlertidig jobb gjennom NAV. Dersom flyktinger har liten eller ingen skolegang når de kommer til Norge som voksne, er det tyngre for dem å lære norsk og få skole og arbeid i Norge. To av informantene ønsker å ta videre utdanning i Norge, men er usikker på om dette lar seg gjøre på grunn av det økonomiske. Forskning viser at det er større grad av fattigdom blant innvandrere enn ellers i befolkningen, noe som denne forskningsundersøkelsen også indikerer.

Mange av informantene synes det er vanskelig å få norske venner, men har flere venner fra Eritrea. Sara, som har vært lengst i Norge av informantene, har både et norsk og et eritreisk nettverk. Seks av informantene har eller har hatt flyktingguide via Røde Kors. Dette mener de har vært lærerikt og har i mange tilfeller ført til vennskap. I tillegg er det viktig at integreringen i hverdagen fungerer både via frivillige organisasjoner og privatpersoner.

Ingen av informantene mener de har opplevd diskriminering, men flere av informantene har møtt ulik grad av ekskludering. Det framgår av intervjuene at dette er vanskeligst i begynnelsen fordi en selv er usikker, og mangler så mye av de godene og kunnskapene som majoritetsbefolkningen har. Men god støtte fra andre ansatte, for eksempel på sykehjemmet, kan medføre at de gamle sine fordommer mot en farget pleier blir mindre krevende å takle.

Flere av informantene fortalte at det de likte best å gjøre på fritiden var å treffe venner, lage mat, spise og prate. Informantene er ikke vant med norsk friluftsliv, men de liker å være ute. Noen liker å sykle og spille volleyball. Informantene feirer kristne høytider og 17. mai, men er lite opptatt av å feire 24. mai, som er Eritreas frigjøringsdag.

Informantenes framtidsdrømmer handler mye om å bli bedre integrert i Norge. Flere har et ønske om å besøke Eritrea, men innser at dette lar vente på seg til der eventuelt blir et bedre politisk styre. Informantenes råd til andre flyktninger er å stå på og ikke gi opp. Det at de ser at andre landsmenn har fått fast jobb og har klart seg godt, er for mange av dem veldig inspirerende.

Jeg har i denne analysen benyttet kapabilitetstilnærmingen og Nussbaums kapabilitetsliste, men mener at «anerkjennelse» bør være med som en sentral kapabilitet når undersøkelsen handler om mennesker med flyktningbakgrunn eller andre sårbare grupper. På bakgrunn av intervjuene med de 12 informantene, ser jeg en utvikling fra den redde og usikre personen, som kom til Norge etter flukten fra Eritrea, til der de er i dag på vei mot nye mål for livet sitt. Mye tyder på at informantene har utvidet både sine kapabiliteter og funksjonsevner i løpet av integrasjonsprosessen de har hatt så langt, og de blir trolig med tiden mer og mer en aktør som utøver frihet i eget liv.

6 Religion og integrering

Den eritreiske regjeringen har styrket kampen mot kristne ved å arrestere nesten 100 personer i løpet av den siste måneden. Fengslingene kom som følge av at kristne i det undertrykkende østafrikanske landet markerte at det er ti år siden regjeringens tjenestemenn satte den eritreiske ortodokse patriarken under husarrest med restriksjoner for kommunikasjon, og 15 år siden mange kirker ble tvunget til å stenge.

Nyheter fra Åpne Dører,
9. juni, 2017

I dette kapitlet presenteres og diskuteres empiriske funn relatert til andre del av forskningsspørsmålet: *Hva betyr religionen for integreringen?* Med andre ord vil jeg undersøke hvilken betydning religionen har for informantenes integrering. Dette var et emne som mange av informantene viste engasjement for og hadde mye å si om. Min hypotese er at der er en toveis påvirkning: at eksiltilværelsen og integreringen i et nytt land kan påvirke form og opplevelse av religionen, som igjen påvirker integrasjonsprosessen. Videre ønsker jeg å undersøke om informantenes møte med det norske samfunnet har påvirket deres tro - og i tilfelle på hvilken måte, men også om deltakelse i trossamfunn fører til segregering eller fremmer integrering.

I dette kapitlet diskuteres først religionsfrihet som kapabilitet, og deretter beskrives en religiøs fest hos de eritreisk-ortodokse kristne i Norge etter deltagende observasjon. I de to neste delene argumenterer jeg for en to-veis sammenheng mellom integrering og religion. På slutten av kapitlet følger en oppsummering av kapitlet.

6.1 Religionsfrihet som kapabilitet

Religionsfrihet er ikke en selvsagt rettighet i alle land. I Eritrea kan det få store og ubehagelige konsekvenser å delta i forbudte kirker (se avsnitt 4.6.2). Dessuten kan medlemmer det framgår av vignetten for dette kapitlet (Åpne Dører, 2017). Siden dette er en del av erfaringene som informantene har med seg til Norge, vil det være nyttig å ha innsikt i denne siden av deres tilværelse.

Sara uttrykte seg slik om sin kristne tilhørighet og forholdene i Eritrea:

I Eritrea hørte familien min til i den koptisk ortodokse kirke. Jeg var ikke så aktiv der, men hadde min barnetro. Vi lærte om Gud, Jesus og Den hellige ånd. Der var en del seremonier og

vi tror at engler ber for oss. Jeg hadde ikke tatt en personlig trosavgjørelse da. I Eritrea har vi også Den katolske kirke. Karismatiske kirker er ikke akseptert, de er forbudt. Mange er blitt fengslet.

Sara gir her en del opplysninger om det religiøse livet hennes i Eritrea, og om hva som er lov eller ikke i landet. Hun snakker om «vi», som kan tyde på at dette var typiske opplevelser. Alvoret over det hele kommer også fram når hun forteller om fengsling på grunn av sin tro.

Elisabeth, har også ortodoks bakgrunn fra Eritrea, men ble med i en ulovlig protestantisk menighet i Eritrea. Hun deltok i en cellegruppe/bibelgruppe. Dette går blant annet ut på å lese i Bibelen og be sammen med andre. Hun forteller:

Ja, min familie deltok i en ortodoks menighet. Jeg var ikke sånn aktiv. Etterhvert ble jeg interessert i den protestantiske troen. Den er ikke tillatt. Som du vet, det politiske er ikke åpent. [...] Ja, det var risiko. Som for eksempel har du cellegruppe, det må være hemmelig. Naboene skal ikke vite om det. Du må gå på forskjellig hus. Det har vært farlig. Jeg har havnet i fengsel. Det var 6 måneder. Det var veldig tøft!

«Kan du risikere å bli angitt av naboer?» spør jeg. Elisabet forteller videre: «Ja, noen, for eksempel ortodokse, mener at protestanter er mot Gud og mot samfunnet siden bare katolikker og ortodokse er riktige. Problemet er at folk ikke leser så mye i Bibelen og har lite kunnskap om det.» Informantenes utsagn i intervjuene bekrefter litteraturstudiet i kapittel 4, at det i praksis ikke er religionsfrihet i Eritrea.

Nussbaum hevder at menneskets mulighet til å bruke sine sanser, fantasi, tenkning og resonnering er en viktig kapabilitet som er en nødvendighet for at mennesket kan leve et godt liv. Hun inkluderer også religionsfrihet i denne kapabiliteten. Nussbaum (2011) skriver:

The irreducible heterogeneity of the Central Capabilities is extremely important. A nation cannot satisfy the need for one capability by giving people a large amount of another, or even by giving them some money. All are distinctive, and all need to be secured and protected in distinctive ways. If we consider a constitution that protects capabilities as essential rights of all citizens, we can see how this works in practice: people have a claim against government if their constitution protects religious freedom and that freedom has been violated – even though

they may be comfortable, well-fed, and secure with respect to every other capability that matters (Nussbaum, 2011: 35-36).

Nussbaum framhever her at kapabilitetene er forskjellige og at fravær av en kapabilitet ikke kan erstattes av rikelig mengde av en annen kapabilitet. Av dette følger at et anstendig politisk styre må sikre alle innbyggerne et minstemål av alle de ti sentrale kapabilitetene, deriblant religionsfrihet (Nussbaum, 2011: 32-33).

Videre kan manglende religionsfrihet hindre mennesker i å realisere seg selv fullt og helt fordi en blir redd for konsekvensene det vil medføre i forhold til politiske myndigheter. Om man ikke kan utøve religionen sin slik man føler er rett, mister en sin positive frihet til å foreta valg om hva slags liv man ønsker å leve.

6.2 Deltakende observasjon hos de eritreisk-ortodokse kristne

Jeg spurte om *Lydia* tilhører en kristen menighet i Norge og hun svarer:

Ja, vi [hun og mannen] hører til i Den ortodokse kristne kirke. Kirken har ikke kjøpt eget hus fordi det koster for mye, men vi leier foreløpig. I Eritrea pynter vi lokalet. Det kan vi ikke her siden vi leier. Vi går ikke til kirke hver søndag fordi jeg jobber en del søndager på sykehjemmet. Vi kler på oss i tradisjonelle klær når vi går til kirke.

Dette forteller at hun og mannen er aktive medlemmer i Den eritreisk-ortodokse kirke i Norge og at de kler seg tradisjonelt der. Noen søndager er hun forhindret fordi hun har deltidsjobb på sykehjem. Lydia kombinerer et yrkesaktivt liv med tilhørighet i en eritreisk kirke der tradisjon og symboler står sterkt.

Siden Den eritreisk-ortodokse kirke er minst kjent for meg, og mange av informantene har tilhørt denne kirken, spurte jeg Lydia om det var mulig å være tilstede på en messe eller lignende for å gjøre deltakende observasjon. Hun var positiv til det, og inviterte meg til en fest for erkeengelen Mikael. En beskrivelse er laget for å formidle hvordan de eritreisk-ortodokse kristne i Norge kan ha det når de samles til religiøse festligheter og høytider. Ut fra at dette var en spesiell kirkelig begivenhet, kan det være elementer i denne festen som ikke vil gjenfinnes eller være mindre tydelige i en vanlig sammenkomst.

En helg i november er det en tradisjon i Den eritreisk-ortodokse kirke å ha stor fest for erkeengelen Mikael. Til festen kom der mange eritreere og etiopiere tilreisende fra andre steder i Norge, rundt et par hundre mennesker var samlet. Fordi det trengtes et stort lokale, hadde menigheten fått låne en norsk kirke denne helgen istedenfor det vanlige lokalet. Kirken var langt fra vanlig, her var ikoner, «flagg» i de etiopiske fargene grønt, gult og rødt, og en stor gardin framme foran alteret og prekestolen, som bare de ortodokse prestene kunne gå bak. Fem prester deltok, alle menn, en av dem holdt en tale. Prestene var kledd i sort fra topp til tå i noen vide kapper og små hatter på hodet. Ikonene var store fargerike bilder av jomfru Maria med Jesus-barnet på fanget omgitt av engler og med glorie rundt hode.

Lokalet var helt fullt av hvitkleddede mennesker, kvinner til høyre og menn til venstre av midtgangen. Noen små barn var med mødrene sine. Kvinnene hadde hvite kjoler og store hvite skjerf som dekket håret. Min eritreiske venninne tok imot meg, og jeg ble raskt utstyrt med et hvitt skjerf, som jeg prøvde å dandere slik at jeg ville se mest mulig lik resten av kvinnene. Noen av kvinnene hadde dessuten en slags drakt med fargerike belter og bånd.

Der var mye sang, musikk og dans og de benyttet trommer og klapping til sangene. Kvinnene var særlig aktive med å spille trommer. Alle sang med, lo og virket glade. I tillegg hørtes en periodevis høyfrekvent synging fra noen av kvinnene. Mye foregikk i kirkens midtgang der damene med gule eller blå belter og bånd hadde samlet seg. Min venninne fortalte at det foregikk på amharisk, som er et etiopisk språk. Deretter begynte en av prestene å tale. Selv om jeg ikke forsto det som ble sagt, virket han humoristisk og folk lo flere ganger.

Deretter fikk vi alle utdelt et lite stearinlys som ble tent ved å få ild fra den som satt ved siden av. De slukket da alle elektriske lys og jeg ble fortalt at dette var i forbindelse med bønn. Etter ca. 1,5 time var denne delen av festen ferdig og det var tid for matservering. Vi kom videre inn i en spisesal der menn og kvinner satt sammen med langbord. Praten gikk livlig under måltidet, og min eritreisk-norske «venninne» traff venner og kjente. Så ble det en pause i programmet, men festen skulle fortsette neste dag.

Antropologen Gerd Baumann (1992) har erfaringer og refleksjoner om betydningen av ritualer i et flerkulturelt samfunn. Baumann tar utgangspunkt i arven etter sosiologen Emile Durkheim (1858-1917) og hevder at der finnes en ensidig og smal fortolkning av Durkheim heller enn Durkheims egen posisjon. Baumann hevder at et aksiom har eksistert siden

Durkheim om at ritualer og religiøs praksis er en intern handling for en gruppe som feirer noe eller noen på denne måten (Baumann, 1992: 98).

Baumann argumenterer med at ritualer har kapasitet til å kommunisere relasjoner til «de andre». Dette illustrerer han med en beskrivelse av hvordan sikher fra Punjab bosatt i London, feirer jul og bursdager der engelske ritualer inngår sammen med ritualer fra deres hjemland. Som Døving skriver: «Baumanns hovedargument er at ritualer innenfor et flerkulturelt samfunn også handler om å kommunisere ut over ens religiøse gruppe, og at bruk av de andres rituelle symboler og elementer er en måte å gjøre det på» (Døving, 2009: 122-123). Dette kan tolkes som at et ritual kan kommunisere relasjoner til gjester og andre tilstedeværende.

6.3 Integreringens betydning for religionen

Jeg har valgt å gjøre denne undersøkelsen med informanter som har en kristen tro, siden ni av ti eritreere i Norge er kristne (se avsnitt 3.1). I intervjuene fortalte de om sin tro og om den hadde blitt endret eller ikke med tiden. Jeg vil begynne med å oppsummere hvilke ulike trosretninger de har tilhørt og hvor de står nå.

Kirker	Deltakernes land-bakgrunn	Oppveksten i Eritrea/Etiopia	Ungdomstid i Eritrea/Etiopia	Etter minimum 5 års opphold i Norge
Den etiopisk-ortodokse kirke	Etiopiske	1	1	
Den eritreisk-ortodokse kirke	Eritreisk	9	4	1
Den romersk-katolske kirke	Fler-etnisk, noen norske	2	2	2
Eritreisk protestantisk kirke	Eritreisk		5	1
Tre ulike norske protestantiske kirker	Fler-etnisk, norske i flertall			8

Tabell 1: Informantenes kirketilhørighet i Eritrea/Etiopia og i Norge.

Som vist i tabell 1 hadde ni av informantene i oppveksten tilhørt Den eritreisk-ortodokse kirke i Eritrea og en, som var oppvokst i Etiopia, hadde tilhørt Den etiopisk-ortodokse kirke. Fem av disse deltok i ungdommen i ulovlige, protestantiske kirker i Eritrea. To av informantene var katolikker i Eritrea og er fortsatt det i Norge. Etter ankomsten til Norge har ytterligere en av informantene fra Den eritreisk-ortodokse kirke begynt i eritreisk protestantisk kirke. Tre har begynt i norske protestantiske kirker. Fem fra eritreisk protestantisk kirke er begynt i ulike norske protestantiske menigheter. Kun en av informantene er fortsatt medlem i Den eritreisk-ortodokse kirken, som også finnes i Norge.

Ingen av informantene har skiftet religion, men flere har skiftet trosretning etter at de migrerte til Norge. I tillegg til de fem som var interessert i protestantiske menigheter i Eritrea har tre tidligere eritreisk-ortodokse og en etiopisk-ortodoks blitt med i ulike protestantiske menigheter i Norge. Dermed har totalt ni av informantene skiftet trosretning fra eritreisk-ortodokse til protestanter. I de ulike norske protestantiske kirkene finnes både etnisk norske deltakere og mennesker som har innvandret. En av disse menighetene har også oversettelse til tigrinja. Det ville vært fint å hatt flere informanter fra Den eritreisk-ortodokse kirken i Norge, men det lot seg ikke gjøre.

Noen mulige forklaringer på at en stor andel har skiftet trosretning blant informantene, kan være at de som realiserer et trosskifte, har større grunn til å flykte, eller at de er mer tilbøyelig til å flykte fordi de får mer impulser fra Europa og USA. Kanskje har de med mer utdanning høyere tilbøyelighet til å endre trosretning? Kanskje har det skjedd en vekking blant eritreerne i Norge? Eller kanskje er det litt av flere grunner?

Meredith B. McGuire (2002) utdyper begrepet «religiøs tro»:

Religious beliefs are not mere abstractions that are irrelevant to everyday life. People use their beliefs to make choices, interpret events, and plan actions. [...] Individuals draw on these interpretations to give meaning and direction to their own actions. Indeed, the very language in which beliefs are expressed structure believers' perceptions of the world (2002: 16) [...] Thus, an entire range of values, norms and attitudes derives from religious beliefs (2002: 17).

McGuire sier med dette at menneskene tar valg, gjør tolkninger og planlegger handlinger i hverdagen ut fra sin religiøse tro, som også påvirker synet på verdier, normer og holdninger.

Det virker som informantene som har skiftet trosretning er blitt mer kjent med Bibelen og har opplevd en revitalisering av sin kristne tro. Flere av informantene sa de leste svært lite i Bibelen som eritreisk-ortodokse. Da de begynte å gjøre det, og møtte noen som kunne undervise dem, startet en prosess som førte til en ny trosretning.

Sara er et eksempel på dette. Etter at Sara kom til Norge var hun interessert i å lære mer om den kristne tro og fikk kontakt med Kristent Interkulturelt Arbeid (KIA), som ga tilbud om å delta i bibelgrupper hver uke. Dette gjorde inntrykk og noe skjedde: «Vi vokste i Guds ord og ble kjent med Jesus», forklarte hun. Sammen med en gruppe folk fra Eritrea og Etiopia ble de noen år senere døpt i vann og Den hellige ånd i en norsk menighet, som de så ble en del av. Bibelen forteller at å bli døpt i Den hellige ånd kan forstås som en åndelig utrustning der personen gjerne begynner å tale i tunger eller får det som kalles nådegaver (1. Kor. 12).

Flere av informantene forteller at det er en protestantisk slektning eller venn som har fortalt dem om sin tro. Dette har ført til en ny forståelse av Bibelen og en ny trosretning for *Anna*. Hun forteller at som ortodoks kristen leste hun og de fleste andre aldri selv i Bibelen. «Vi hørte bare hva presten sa og gikk hjem. Mens protestanter vet hva som står i Bibelen». Dette tyder på at troen var mer en tradisjon og en barnetro enn en personlig tro. Jeg spurte om hun møtte noen protestanter i Eritrea. «Ja, jeg har en bror som er protestant. Han var i fengsel og ble kjent med Gud i fengselet. En annen fange snakket med broren min. Min bror sa jeg måtte lese i Bibelen.» Dette førte til at hun begynte å lese i Bibelen, og ble senere protestant. På grunn av språket valgte hun de første årene etter migrasjonen å gå i en eritreisk protestantisk menighet der de snakker morsmålet hennes, tigrinja. Senere, når norskkunnskapene ble bedre, begynte hun og barna også i en norsk protestantisk menighet. Hun understreker noe som nok er spesielt viktig for henne som mor: «Veldig viktig for barna mine å kjenne Gud og Bibelen.»

Etter å ha hørt kvinnene fortelle sine historier, finner jeg det interessant at de ofte gjør flere store forandringer i livet sitt omtrent på samme tid i forbindelse med migreringen og integreringen. For det første har de hatt en strevsom og farlig *fysisk reise*. Når de endelig kommer fram, må de lære seg et nytt språk, koder og skikker i det nye landet for å bli best mulig integrert. Dette er en krevende *integreringsreise* som ofte tar mange år med både oppturer og tilbakeslag. Dessuten tar mange en tredje reise på det *åndelige* området når de

velger å skifte til en ny kristen retning. Flere sier at familien ikke støtter deres åndelige /religiøse reise, men de velger likevel å gjøre det fordi det føles riktig for dem selv.

Nussbaum (2011) har presisert at kapabiliteter er basert på det *enkelte* menneskets verdier og valg for et godt liv. Kapabilitetstilnærmingen er basert på at mennesker er ulike selv innen en familie (2011: 35). Dette betyr at det er individet og ikke deres familie som må stå fritt til å gjøre sine valg.

Religionen er en viktig faktor i livet for mange eritreisk-norske. Det framgår av levekårsundersøkelsen blant innvandrere at flere enn åtte av ti fra Eritrea synes at religion er svært viktig. Eritreisk-norske kvinner er også noe mer religiøse enn eritreisk-norske menn. Det fremkommer også at mer enn halvparten av eritreisk-norske personer deltar ukentlig på religiøse møter arrangert av et trossamfunn (Vrålstad og Wiggen, 2017: 87-92).

Tubergen og Sidradottir (2011) har studert religiøsitet blant migranter i Europa. Dette er en stor kvantitativ undersøkelse der også Norge er med. Målet med undersøkelsen var å beskrive og forklare migranternes religiøsitet på tvers av europeiske land. En av konklusjonene deres er at det er en sterk effekt av de innfødtes religiøsitet som påvirker migrantenes religiøsitet.

Elgvin og Tronstad (2013) gjorde en annen kvantitativ undersøkelse: *Nytt land, ny religiøsitet?* De konkluderte med at innvandrere ikke blir mer religiøse med økende botid i Norge, men de påvirkes av sekulariseringen i samfunnet for øvrig. Dette stemmer godt med resultatene til Tubergen og Sindradottir (2011), men er i strid med erfaringene jeg har gjort fra denne kvalitative intervjuundersøkelsen, der flere informanter synes å ha fått en mer bevisst kristen tro etter at de ankom Norge.

Flere metodiske forhold er ulike for de to undersøkelsene og kan forårsake dette. For det første konstaterer Elgvin og Tronstad at landgruppe er en viktig variabel, men den eritreiske landgruppen er ikke inkludert i deres undersøkelse, slik at det er vanskelig å få en direkte sammenligning. For det andre er målet som Elgvin og Tronstad har brukt, et tall på en skala fra 1 til 10, og sier ikke noe om hvordan religiøsiteten utvikler seg for den enkelte personen (Elgvin og Tronstad, 2013).

I tillegg drøfter levekårsundersøkelsen blant innvandrere i Norge 2016 religionens plass blant innvandrere. Der observeres også en sekularisering blant innvandrere totalt sett slik at færre nå tilhører islam og kristendommen. Likevel viser tallene at innvandrere fra Eritrea har en svært stabil religionstilhørighet innenfor den tid undersøkelsene gjelder (Vrålstad og Wiggen, 2017: 85).

En av svakhetene med undersøkelsen jeg har gjort er at det er et begrenset utvalg informanter som kan være lite representativt. Alle informantene har en kristen tro og deltar i en menighet. På den annen side er det en styrke med undersøkelsen at informantene får uttale seg og dermed nyansere, om hvordan deres religiøse liv har vært og senere blitt. Om jeg skulle gjort en tilsvarende undersøkelse om igjen, ville jeg spurt informantene mer direkte om deres skifte av trosretning var basert på kristen tro alene eller var påvirket av et ønske om å bli bedre integrert i det norske samfunnet.

Vi har sett at mange av informantene i denne undersøkelsen har skiftet religiøs retning både før og etter migrasjonen. I neste del vil jeg diskutere om religionen og det å tilhøre en menighet kan påvirke informantenes integrering, og i tilfelle hvorfor og hvordan.

6.4 Religionens betydning for integreringen

Som vist i kapittel 5 har alle informantene flere års erfaring med integrasjonsprosessen. Dessuten er det fremkommet fra tidligere kvantitativ forskning at eritreisk-norske som gruppe kommer i stor grad inn i utdanning og arbeid etter avsluttet introduksjonsprogram (Enes, 2014: 82; Tronstad, 2015: 10). Flere av informantene har i intervjuene beskrevet sin tro og tilhørighet i en menighet, og de sier at det gir dem noe viktig. En forskningshypotese er derfor at religionen - direkte eller indirekte - kan påvirke integreringen i en positiv retning. Dette vil jeg derfor diskutere i dette avsnittet.

Sara verdsetter at hun kan delta på egne gudstjenester på sitt morsmål og utdyper bakgrunnen for dette: «Dessuten er det best for oss alle – enten vi har vært her lenge eller kort – å lese Bibelen og tilbe på vårt eget morsmål for det kan vi best, og det er hjertespråket vårt.» Dette er forståelig og i samsvar med hva ulike andre minoriteter uttrykker.

Sara forteller videre hva det betyr for henne å være med i en menighet i Norge både sosialt og åndelig:

Det er fint både sosialt og åndelig fordi det er viktig å se hvordan kristne lever i Norge. Det er nyttig å møte norske kristne og lære hva som forventes av deg. Jeg har fått være med i en bibelgruppe i tolv år, og slik blitt kjent med norske, kristne mennesker. Det har betydd mye både sosialt og åndelig, både direkte og indirekte [...] Du skjønner også hva som skal til for å komme inn i arbeidslivet. Personer i KIA var mine referanser for min første jobb på aldershjem.

Sara er den eneste av informantene som forteller at hun har vært med i en bibelgruppe med mange norske. Hun har tatt flere nye valg på det religiøse området etter at hun kom til Norge og uttrykker at det har vært både lærerikt og nyttig for henne i integrasjonsprosessen.

Da *Maria* kom til Norge, ble hun (sammen med flere fra Eritrea) ofte invitert av et eritreisk ektepar, som hadde bodd en tid i Norge, til en kristen protestantisk menighet. Noen ganger ble de også hentet med bil. Hun virker takknemlig for denne hjelpen som hennes mer erfarne landsmenn har gitt til de som var nyankomne til Norge. Dette førte til at hun i dag er med i denne menigheten fortsatt. Hun utdyper: «Det er fint å se hvordan de norske har gudstjeneste. Der er oversettelse til tigrinja, men ikke så kjekt å sitte med øreklokker på under møtet. Nå trenger jeg det ikke.» Dette betyr for det første at norskkunnskapene hennes er blitt tilstrekkelig gode til at hun forstår det meste som blir sagt, men også at hun føler seg friere uten dette ekstra utstyret, og kanskje mer integrert?

Lea er aktivt med i en norsk protestantisk menighet som hun fikk kjennskap til via eritreiske venner. Jeg spør Lea om hva det betyr for henne å være med i en menighet i Norge både sosialt og åndelig? Hun svarer: «Du får hjelp når du trenger og ting du trenger. Om du snakker om det, kommer de [ledere og andre eritreere i menigheten] og fikser det». Dette tyder på at deltakerne - og spesielt eritreerne - står hverandre nært og fungerer som en stor familie i hverdagen.

Elisabet sier det betyr mye for henne å være med i en menighet: «At vi deltar, hjelper hverandre i våre vanskeligheter og gleder. Vi priser Gud sammen.» Elisabet peker her på viktigheten av både det sosiale og det åndelige fellesskapet hun opplever i menigheten.

Jeg spør *Ruth* om hva det betyr for henne å være med i en menighet i Norge både sosialt og åndelig, svarer hun: «Det er en glede å prise Herren! Det sosiale kommer som neste steg. Jeg tok imot Jesus her i landet. Det var en venninne på asylmottaket som alltid snakket sånn om Jesus». Dette uttrykkes med en inderlighet, som tyder på at det betyr mye for henne.

Wanjiru (2013) diskuterer i sin masteroppgave immigrantkirkenes rolle i forhold til integrering av kirkens deltakerne i det norske samfunnet. Dette er en kvalitativ undersøkelse i tre ulike immigrantkirker i Oslo. Hun diskuterer også andre lignende undersøkelser av immigrantmenigheter utført av Synnes (2012), Austigard (2008) og Hansen (2007). Alle disse undersøkelsene fokuserer, men på noe ulik måte, på hvordan immigrantkirkene organiserer sin virksomhet og om deres rolle i forhold til integrering av deres deltakerne videre inn i det norske samfunnet. Dette er forskjellig fra denne undersøkelse der ulike sider ved de eritreisk-norske informantenes integrasjon og velvære undersøkes - og der religion og tro er en del av bilde - for å belyse integrasjonsprosessen.

De ulike menighetene som informantene deltar i (se tabell 1) varierer fra kun å bestå av eritreere til å bli benyttet av både eritreere, etnisk norske og mennesker med flere andre nasjonaliteter. Eritreerne er i stor grad mennesker som har eller forventes å få permanent opphold i Norge. Intervjuene viser at alle kirkene som informantene deltar i, vektlegger det sosiale miljøet mellom deltakerne i tillegg til det religiøse aspektet. Dette framkommer spesielt ved at man kan møtes etter hver gudstjeneste til såkalt «kirkekaffe» og ha sosial kontakt med både landsmenn og andre deltakere. Dessuten er der tilbud om å delta i mindre bibelgrupper, kor og annet i ukedagene. Det vises også ved at informantene omgås venner de har fra menigheten og at de bygger nettverk der.

Jeg finner ikke at de enkelte kirkene er spesielt utadrettet mot storsamfunnet, men den sosiale kontakten innenfor det kirkelige miljøet synes å være sterk. Derfor tolker jeg det som kirkene har flere funksjoner med virksomheten som deltakerne verdsetter og kan dra nytte av. I de kirkene der majoritetsbefolkningen også deltar på permanent basis, er det spesielt gode muligheter for å finne norske venner, lære om det norske samfunnet, trene seg på norsk og annet som kan virke positivt på integrasjonsprosessen. Dette foregår i større eller mindre grad, men det er mye opp til den enkelte å nyttiggjøre seg av disse mulighetene. Som Wanjiru

(2013), konkluderer jeg med at de religiøse miljøene ikke er bare åndelig og isolerte, men kan påvirke integrasjonsprosessen positivt.

Religionen og deltakelsen i kirken kan være med på å utvide informantenes kapabiliteter både når det gjelder å knytte seg til andre mennesker, få tilhørighet og øke sin selvrespekt, og oppleve rekreasjon gjennom sosial aktiviteter, slik Nussbaum skriver i femte, syvende og niende grunnleggende kapabilitet. Dette skjer ikke automatisk, men er avhengig av den enkeltes holdning og initiativ. Sitatene om religion og engasjementet det er sagt med viser at mulighetene er gode for at kirkene kan virke positivt på integrasjonsprosessen.

6.5 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg framhevet at religionsfrihet er en kapabilitet med stor betydning uavhengig av hvor en bor. Flere av informantene deltok i ulovlige kirker i Eritrea og flere andre har skiftet trosretning etter at de migrerte til Norge. Den religiøse troen synes å være en veldig sentral del i flyktingenes liv, særlig etter at de kom til Norge, men for en del av dem har den ikke vært like viktig tidligere. Dette merkes ut fra det de forteller om sin noe passive tro og praksis i Eritrea og hvordan de senere begynte å lese Bibelen og ble mer aktiv søkende mennesker på det åndelige området, samtidig som de var i integreringsprosessen. Hvordan dette vil utvikle seg videre i deres liv vet vi imidlertid ikke, ei heller hvordan neste generasjon vil verdsette den religiøse dimensjonen i livet.

Ulike undersøkelser viser dels sammenfallende og dels motstridende konklusjoner om graden av religiøsitet blant innvandrere. Det vil være nyttig med mer forskning på dette emnet. Både deres religiøsitet i hjemlandet, etter noen år i Norge og religiøsiteten senere i livet vil være interessant å vite mer om.

Ut fra informantenes fortellinger virker det som religionen og fellesskapet i kirken bidrar til vennskap, kunnskap om det norske samfunnet og praktisk hjelp i hverdagen. Dette kan tolkes som at kirken er som en «storfamilie» for dem. For mennesker som har flyktet og har familien sin langt unna, blir dette spesielt viktig.

Når kirken er en felles arena for både minoritets- og majoritetsbefolkningen øker mulighetene til å knytte kontakter over barrierer og lære om andre kulturer. Dette kan stimulere til å «stå

på» i integrasjonsprosessen. Dessuten kan det gi klare fordeler, som at Sara hadde nytte av å ha noen norske, kristne venner som referanser da hun søkte sin første jobb i Norge.

Religionen og deltakelse i kirken kan dermed være med på å utvide informantenes kapabiliteter både når det gjelder å knytte seg til andre mennesker, få tilhørighet, øke sin selvrespekt og oppleve rekreasjon gjennom sosiale aktiviteter. Dette skjer ikke automatisk, men er avhengig av den enkeltes holdning og initiativ. Det er derfor gode muligheter for at kirkene kan virke positivt på integrasjonsprosessen og stimulere til nye skritt på veien inn i det norske samfunnet.

7 Oppsummering og konklusjon

I denne forskningsundersøkelsen søker jeg å få innblikk i integrasjonsprosessen blant kristne eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn. Intervju og observasjon av tolv eritreisk-norske kvinner som tilhører ulike kirker på Vestlandet, er deler av mitt empiriske materiale. Ettersom undersøkelsen er begrenset til kristne informanter, kan jeg ikke konkludere noe om hva en annen religiøs tilhørighet ville innebære med hensyn til integrasjonsprosessen.

I avhandlingens avslutningskapittel vil jeg prøve å oppsummere de sentrale delene og sammenfatte de viktigste konklusjonene. Gjennom å høre informantene fortelle sine historier, formidles et innblikk i de ulike «reisene»: den fysiske reisen, integreringsreisen og den åndelig reisen. Den fysiske reisen er ikke blitt utdypet ettersom det ikke ble mulig å spørre informantene om selve flukten. Men ved å få kunnskap om Eritrea og informantenes liv i hjemlandet, kan en få mer forståelse for de utfordringene som førte til flukten.

Denne masteravhandlingen, som består av syv kapitler, starter med å gi en introduksjon om forskningstemaet og den valgte hovedteorien Human Development and Capability Approach (HDCA). Siden avhandlingen handler om kvinner med flyktningbakgrunn, presenteres begrepet flyktning slik det er definert av FNs flyktningkonvensjon. I første kapitlet presenteres avhandlingens problemstilling og hovedfokus. Denne forskningen er forskjellig fra det som er forsket på tidligere, og kan dermed tilføre ny kunnskap om kristne eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn. Kapittel en redegjør også litt om forskningsmetodene og sentrale begrep. Det gis dessuten et innblikk i forholdene i Eritrea og nøkkeltall om innvandrere fra Eritrea. Kapitlet avsluttes med en guide til resten av avhandlingen.

Avhandlingens forskningsspørsmål er: *Hvordan opplever kristne eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn integrasjonsprosessen i det norske samfunnet, og hva betyr religionen for integreringen?*

For å være i stand til å svare på forskningsspørsmålet ble teorien HDCA benyttet fordi den setter fokus på utvikling med mennesket i sentrum. HDCA benevnes gjerne på norsk som *kapabilitetstilnærmingen*, og den er beskrevet og diskutert i kapittel to. Økonomen Amartya Sen og filosofen Martha C. Nussbaum har samarbeidet fra 1990-tallet om å utvikle kapabilitetstilnærmingen. Nussbaum hevder at der finnes universelle verdier og har laget en liste over 10 grunnleggende kapabiliteter som hun argumenterer for at alle mennesker må

være sikret et minstemål av via et anstendig politisk styre. Med hensyn til kapabilitetsliste er Sen og Nussbaum ikke samstemte. Robeyns (2003) påpeker at en styrke ved kapabilitets-tilnærmingen er at den erkjenner at alle mennesker er ulike. Denne erkjennelsen, som Robeyns poengterer, er et viktig grunnlag for å vektlegge individuell valgfrihet der enkeltpersoners behov står i fokus. Robeyns har benyttet kapabilitets-tilnærmingen for å studere kjønnsforskjeller, og utformet derfor en tilpasset kapabilitetsliste med et feministisk perspektiv. Jeg er i stor grad enig i Robeyns' argumentasjon om en tilpasset kapabilitetsliste, men velger likevel å ta utgangspunkt i Nussbaums kapabilitetsliste, og korrigere denne ut fra egne empiriske funn knyttet til integrasjonsprosessen. Dette er fordi Nussbaum beskriver kapabilitetene på en slik måte at det kan øke forståelsen av hva kapabilitetene ideelt bør innebære (se avsnitt 2.1.5).

Videre i kapittel to presenteres integreringsteori og tidligere forskning om integrering og religion. Både Oberg (1960) og Sluzki (1979) beskriver ulike faser i integrasjonsprosessen, men med noe ulikt fokus. Fangen (2009) beskriver sosial ekskludering blant unge med innvandrerbakgrunn og Birkelund et al (2014) har gjort forskning som viser at der trolig foregår diskriminering i arbeidslivet. Nyere norsk kvantitativ forskning knyttet til integrering undersøker blant annet sysselsetting etter introduksjonsprogrammet og innvandrernes økonomiske levekår. Resultatene viser store forskjeller mellom sysselsetting av ulike landgrupper og at individuelle forhold har også betydning. Flyktninger fra Eritrea er blant de som har høyest overgang til utdanning eller arbeid (Enes, 2014: 82). Resultatene i denne avhandlingen, der ti av tolv eritreisk-norske tar utdanning eller er i jobb, er i samsvar med tidligere forskning om sysselsetting. Dessuten viser forskning at de økonomiske levekårene er langt svakere blant innvandrere enn i resten av befolkningen (Bhuller og Aaberge, 2010; Bhuller og Brandsås, 2014).

I kapittel to presenteres også annen forskning som undersøker sammenhengen mellom integrering og religion. En kvantitativ undersøkelse finner at innvandrere ikke blir mer religiøse av å bo i Norge (Elgvin og Tronstad, 2013). Dette synes å være i motsetning til det jeg finner gjeldende for de kristne eritreisk-norske informantene. Flere undersøkelser (Wanjiru, 2013; Synnes, 2012; Austigard, 2008 og Hansen, 2007) har studert immigrant-kirkers rolle for integrering, og konkludert med at kirkene kan fremme integrering (Wanjiru, 2013: 76). Som dem fant også jeg at tilknytning til en kirke kan fremme inkludering i storsamfunnet.

I kapittel tre startet jeg med å argumentere for avgrensning av problemstillingen til å gjelde kristne eritreisk-norske kvinner med flyktningbakgrunn. Deretter ble metode, prosedyrer og forskningsetikk presentert. Å finne informanter, datainnsamling og dataanalyse ble også diskutert.

I kapittel fire ble folk og samfunn i Eritrea presentert med spesielt fokus på kvinnenes status i samfunnet. Stefanos (1997) gir en analyse av kvinners reelle muligheter for utdanning i et historisk perspektiv. Det har skjedd mye positivt, men i høyere utdanning er kvinner fortsatt i mindretall. Weber (2011) hevder at kvinner har også deltatt i frigjøringskrigen som soldater, men ble ikke fullt godtatt som aktive soldater. Etter krigen er de tvunget til å ha en tradisjonell kvinnerolle uten den makt og de kapabiliteter som menn har (Weber, 2011: 366). Også landets historie, nasjonaltjenesten og brudd på menneskerettigheter diskuteres i kapitlet for å belyse hvorfor så mange flykter fra Eritrea.

Kapittel fem er det første av to empiriske kapitler. I dette kapitlet ble empiriske funn presentert om hvordan informantene opplever integrasjonsprosessen både i forhold til det offentlige hjelpeapparatet og hva de selv har gjort. De viktigste funnene blir diskutert i forhold til intervju, teorier og tidligere forskning som ble presentert i kapittel to.

I det neste kapitlet (6) ble sammenhengen mellom religion/kristen tro og integrering analysert som en to-veis prosess. Hypotesene er at integreringen kan påvirke religionen og at religionen kan påvirke integreringen. Dette ble diskutert i lys av intervju og tidligere forskning. De to empiriske kapitlene ble ganske forskjellige. Selv om begge kapitlene relaterer seg til integrasjonsprosessen, er mitt inntrykk at diskusjonen om religion ble mest interessant. Noen årsaker til dette kan være at dette perspektivet er litt uvanlig i integrasjonsdebatten samtidig som temaet er personlig og på et «dypere plan».

I dette avslutningskapitlet i masteravhandlingen vil jeg fokusere på de viktigste resultatene av undersøkelsen. Disse er relatert til mine fem hovedfokus som er spesifisert i avsnitt 1.2. Men først vil jeg reflektere over min egen rolle som forsker. Min rolle betyr også at jeg er en aktør som samspiller med informantene. Det kan derfor ikke utelukkes at resultatene og funnene som framkommer blir påvirket av dette. At jeg er en hvit kvinne fra majoritetsbefolkningen øker opplevelsen av «oss» og «dem». Dessuten er jeg forskeren som har makt til

å stille spørsmålene som de blir bedt om å svare på. I ettertid tenker jeg at informantene sa svært lite negativt om Norge og nordmenn og at dette kan skyldes en respekt for forskerrollen, og min etniske bakgrunn. På den annen side snakket de åpent om sin tro. Dette kan tolkes som de var påvirket av tillit og en form for gjenklang og samhørighet.

Flere områder på systemnivå kan fremme eller hemme en god integrasjonsprosess. Dersom tiden på asylmottak blir passiv og en dessuten må vente lenge på svar på asylsøknaden, blir dette en belastning som kan forsinke eller hemme språkopplæringen og annen kvalifisering til å ta del i det norske samfunnet. Forskning viser også at asylsøkere er mer utsatt for psykiske problemer enn andre, men tilbud om arbeid eller skole i ventetiden vil gi noe annet å tenke på, og dermed minske risikoen for psykiske lidelser (Kolstad og Thorud, 2010).

Asylsøkernes erfaringer fra oppholdet på asylmottak er veldig varierende både med hensyn til den subjektive opplevelsen og hvor lenge de måtte vente på asyl. De fleste informantene er fornøyd med sitt opphold på asylmottak både med hensyn til varighet, frihet og mulighet for å finne venner. Disse informantene kom til Norge i perioden 2008-2011, og de fikk alle en godkjenning av asylsøknaden innen ett år. Det samme gjaldt en informant som fikk asyl på 1980-tallet. To av informantene ventet på asyl i flere år. Disse kom til Norge tidlig på 2000-tallet. Ihle (2008) viser til at det ankom svært mange asylsøkere fra Balkan og Iran/Irak i løpet av 1990-tallet og disse ventet i statlige mottak. Dette medførte en opphopning av personer i mottak på denne tiden. På bakgrunn av økonomiske og menneskelige hensyn ble det arbeidet for å redusere tiden i mottak (2008: 32).

For dem som måtte vente lenge på asyl var dette en særlig tøff tid. Å måtte vente flere år på godkjenning av asylsøknaden, i tillegg til sin erfaring med vold, krig og konflikt, er en belastning som kan påvirke asylsøkerne negativt i den videre integrasjonsprosessen. Dersom de i ventetiden ikke får noe opplæring i norsk språk eller kulturforståelse, kan det bli en veldig trist tid og det forsinke den kvalifisering de trenger for å ta del i det norske samfunnet. Dette ser vi fra fortellingen til Julia og Ruth i kapittel 5, som begge hadde en eller flere deltidsjobber da de ble intervjuet, men ønsket en bedre arbeidssituasjon. Reduksjon av livsutfoldelse og kapabiliteter kan hemme integrasjonsprosessen.

Også kontakten med det offentlige hjelpeapparatet i kommunene er viktig den første tiden. Særlig kan relasjonen med kontaktpersonen hemme integrasjonsprosessen om en ikke kan

kommunisere på en god måte eller får mangelfull oppfølging. Hjelpemottakeren er i denne fasen ukjent med mange av de dagligdagse forholdene og kan trenge mye veiledning.

Ved bosetting i kommunene var informantene avhengig av støtte og hjelp fra det offentlige hjelpeapparatet. I denne undersøkelsen har jeg bare informantenes perspektiv og det er kanskje ikke representativt. Tre av informantene opplevde samarbeidet med det offentlige hjelpeapparatet spesielt vanskelig. Skuffelsene er en del av deres opplevelser, men den profesjonelle parten har muligens en helt annen forståelse av det som hente. En av informantene uttrykte skuffelse over sin kontaktperson og den oppfølging hun fikk fra det offentlige og avsluttet derfor introduksjonsprogrammet etter bare ett år. En annen syntes hun fikk for lite informasjon fra sin kontaktperson i forbindelse med språkpraksisen. Den tredje hadde store problemer med å forstå og besvare skriftlige henvendelser fra NAV. Dette viser at den profesjonelle rollen må innebære en forståelse av den enkeltes situasjon og en dertil egnet kommunikasjon. Begge parter har et ansvar, men den profesjonelle parten har et spesielt ansvar. Svikter dette vil det få negativ betydning for integrasjonsprosessen.

Introduksjonsprogrammet, som er obligatorisk å delta på, synes å være viktig og nyttig, og fungerer som en slags «katalysator» for integrasjonsprosessen videre til informantene. Denne undersøkelsen har ikke fordypet seg i verken innhold eller organisering av opplæringen, men å lære norsk språk og ha kjennskap til norsk kultur, er avgjørende for den videre veien inn i utdanning eller arbeid.

Forskning tyder på at innvandrernes individuelle karakteristika er viktige for integrasjonsprosessen. Dette gjelder blant annet alder ved ankomst, familieforhold og skolegang i hjemlandet. Dette legger føringer for hvordan de senere kan fortsette utdannelsen, ta del i arbeidslivet og få norske venner.

Elleve av informantene har gått minst åtte år på skole i Eritrea, mens en informant hadde ikke gått på skole i hjemlandet. Halvparten av informantene er under videre utdanning i Norge, noen har fast jobb og noen midlertidig jobb gjennom NAV. Dersom informantene har liten eller ingen skolegang når de kommer til Norge som voksne, er det tyngre for dem å lære norsk og få skole og arbeid i Norge. To av informantene ønsker å ta videre utdanning i Norge, men er usikker på om dette lar seg gjøre på grunn av det økonomiske.

Tidligere forskning viser at det er større grad av fattigdom blant innvandrere enn ellers i befolkningen (Bhuller og Aaberge, 2010; Bhuller og Brandsås, 2014), noe denne masteravhandlingen også indikerer.

Mange av informantene synes det er vanskelig å få norske venner, men har flere venner fra Eritrea. Sara, som har vært lengst i Norge av informantene, har både et norsk og et eritreisk nettverk. Seks av informantene har eller har hatt flyktningguide via Røde Kors. Dette mener informantene har vært lærerikt og det har i mange tilfeller ført til vennskap. I tillegg er det viktig at integrering i hverdagen fungerer eksempelvis gjennom frivillige organisasjoner. Dessuten kan det bety noe å være en god nabo, kollega eller lærer som kan møte innvandrerne på en vennlig og hjelpsom måte.

Ingen av informantene sier de har opplevd diskriminering, men flere av informantene har møtt ulik grad av ekskludering. Det framgår av intervjuene at dette er vanskeligst i begynnelsen fordi en selv er usikker, og mangler så mye av de godene og kunnskapene som majoritetsbefolkningen har. Men god støtte fra andre ansatte, for eksempel på sykehjemmet, kan medføre at de gamle sine fordommer mot en farget pleier blir mindre krevende å takle.

Det framkom i intervjuene at informantene så det som sitt ansvar å bli integrert gjennom å lære seg norsk språk og forstå norsk kultur. Men for å få kontakt med nordmenn må begge parter åpne opp og ta gode initiativ i hverdagen.

Flere av informantene fortalte at det de likte best å gjøre på fritiden var å treffe venner, lage mat, spise og prate. Informantene er ikke vant med norsk friluftsliv, men de liker å være ute. Noen liker å sykle og spille volleyball. Informantene feirer kristne høytider og 17. mai, men er lite opptatt av å feire 24. mai, som er Eritreas frigjøringsdag.

Informantenes framtidsdrømmer handler mye om å bli bedre integrert i Norge. Flere har et ønske om å besøke Eritrea, men innser at dette lar vente på seg til der eventuelt blir et bedre politisk styre. Informantenes råd til andre med flyktningbakgrunn er å stå på og ikke gi opp. Det at de ser at andre landsmenn har fått fast jobb og har klart seg godt, er for mange av dem veldig inspirerende.

Flere informanter deltok i ulovlige kirker i Eritrea og flere andre har skiftet trosretning etter at de migrerte til Norge. Det var uventet at så mange informanter har skiftet trosretning før, under og etter flukten. Den religiøse troen synes å være en veldig sentral del i flyktningenes liv, særlig etter at de kom til Norge, men for en del av dem har den ikke vært like viktig tidligere. Dette merkes ut fra det de forteller om sin noe passive tro og praksis i Eritrea og hvordan de senere begynte å lese Bibelen og ble mer aktiv søkende mennesker på det åndelige området, samtidig som de var i integrasjonsprosessen i Norge. Min konklusjon er at integreringen øker den religiøse tilknytningen. Denne konklusjonen er ikke i samsvar med en del kvantitativ forskning som konkluderer med at innvandrerne blir mer sekularisert med økende botid dersom den opprinnelige befolkningen er sekularisert. Hvordan dette vil utvikle seg videre i informantenes liv vet vi imidlertid ikke, ei heller hvordan neste generasjon vil verdsette den religiøse dimensjonen i livet.

Ut fra intervjuene med informantene virker det som religionen og fellesskapet i kirken bidrar til vennskap, kunnskap om det norske samfunnet og praktisk hjelp i hverdagen. Dette kan tolkes som at kirken er som en «storfamilie» for dem. For mennesker som har flyktet og har familien sin langt unna, blir dette spesielt viktig. Når kirken er en felles arena for både minoritets- og majoritetsbefolkningen øker mulighetene til å knytte kontakter over barrierer og lære om andre kulturer. Dette kan stimulere til å stå på i integrasjonsprosessen. Dessuten kan det gi klare fordeler, som at Sara hadde nytte av å ha noen kristne venner som referanser da hun søkte sin første jobb i Norge.

Vi har også sett at religion betyr mye for informantene. Mye tyder på at et fellesskap der både det åndelige og det sosiale behovet blir ivaretatt, kan fremme integrasjonsprosessen. På bakgrunn av dette synes det ikke usannsynlig at religionen og deltakelse i kirken kan være med på å utvide informantenes kapabiliteter både når det gjelder å knytte seg til andre mennesker, få tilhørighet og øke sin selvrespekt, og oppleve rekreasjon gjennom sosial aktivitet. Dette skjer ikke automatisk, men er avhengig av den enkeltes holdning og initiativ. Slik kan kirkene virke positivt på mennesker i integrasjonsprosessen og stimulere til nye skritt på veien inn i det norske samfunnet.

Man kan muligens ikke fremsette en generell påstand, men konklusjonene i denne undersøkelsen kan likevel gi et bilde av hva vi kan forvente med et større utvalg av

informanter. Som følge av avgrensningen av avhandlingens problemstilling, er ikke menn eller barn inkludert i undersøkelsen og heller ikke muslimer. Fra Somalia kommer mange muslimske flyktninger til Norge, og det ville være spennende å få kjennskap til deres integrasjonsprosess i lys av at den somaliske gruppen har en del lavere andel i arbeid eller utdanning enn det som observeres for eritreere. En kan for eksempel spørre: «Betyr ulik religion noe eller er det innvandrernes andre karakteristika som er avgjørende for integrasjonsprosessen?»

Jeg har lært at folk med flyktningbakgrunn er en stor og variert gruppe mennesker. Mange av disse er fra Eritrea, jobber hardt for å bli integrert, og ser ut for å lykkes med det. Til tross for vanskeligheter og utfordringer har de funnet seg vel til rette og har for det meste utvidet sine kapabiliteter og funksjonsevner siden de dro fra Eritrea. Det er å håpe at de får lange, gode liv med god fysisk og psykisk helse, en utdanning og et arbeid de trives med, og gode relasjoner til andre mennesker. Prisen de har betalt er å forlate fedrelandet sitt og menneskene som de var glad i, for så å bli del av en ny fargerik mosaikk - der hver del er unik og har sin viktige betydning.

Referanseliste

- Amnesty International (2015) *Just deserters: Why indefinite national service in Eritrea has created a generation of refugees*. Hentet 20.05.2016 fra:
<https://www.amnesty.org/en/documents/afr64/2930/2015/en/>
- Amartya Sen - Facts. Nobel Media AB (2017). Hentet 18.10.2017 fra:
http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/1998/sen-facts.html
- Austigard K. (2008) *Den spansktalende gruppen i Salemkirken i Oslo*. Upublisert masteroppgave i kristendomskunnskap. Det teologiske Menighetsfakultet.
- Baumann G. (1992) Ritual implicates Others: Rereading Durkheim in a plural society. I. D. Coppet: *Understanding Rituals*. London: Routledge, p. 97-116.
- Berekhet, D & Hamilton, A (2016) *The fox in the hat*. Trykket i Kina.
- Birkelund, G. E. og flere (2014). Diskriminering i arbeidslivet – Resultater fra randomiserte felteksperiment i Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim.
Sosiologisk tidsskrift 04, Vol. 2(04), s. 352-381.
- Bjørklund, A. og Eriksson, T. (1998) Unemployment and Mental Health: Evidence from Research in the Nordic Countries. *International Journal of Social Welfare*, Vol. 7(3): 219-235.
- Blom, S. (2016) *Holdninger til innvandrere og innvandring 2016*. Hentet 20.03.2017 fra:
http://www.ssb.no/befolkning/artiklerpublikasjoner/_attachment/288655?_ts=15915e50e10
- Bhuller M. og Aaberge R. (2010) Økonomisk fattigdom blant innvandrere. *Søkelys på arbeidslivet*, Vol. 27(04)), s. 263-289.
- Bhuller M. og Brandsås E. E. (2014) Fattig i fjor - fattig i år? Tilstandsavhengighet i innvandrerefattigdom. *Søkelys på arbeidslivet*, 31(03), s. 209-228.
- Breivik, I. L. (2015) *Motstridende diskurser om kunnskap i høyere utdanning: En diskursanalyse av enkelte utvalgte styringsdokumenter i lys av kapabilitetstilnærmingen*. Masteravhandling i pedagogikk, NLA Høgskolen, Bergen.
- Creswell, J. W. (2013) *Qualitative Inquiry & Research Design*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Publications:
- Dahl, Ø. (2013) *Møter mellom mennesker. Innføring i interkulturell kommunikasjon*. Oslo: Gyldendal Akademisk,

- Dalen, M. (2004) *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dalland, O. (2013): *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Deneulin S. og Shahani L. (2009) *An Introduction to the Human Development and Capability Approach. Freedom and Agency*. London og Sterling, VA: Earthscan:
- Den Norske Turistforening (DNT) Hentet 25. mars 2017 fra:
<https://www.dnt.no/artikler/nyheter/5131-integrering-til-topps/>
- Durkheim E. (2008 [1915]) *The Elementary Forms of Religious Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Døving, C. A. (2009) *Integrering – teori og empiri*, Oslo: Pax forlag A/S.
- EFA, *Education for All 2015, National Review Report: Eritrea*. Hentet 25.09.2017 fra:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002317/231747e.pdf>
- Elgvin O. og Tronstad K. R. (2013) Nytt land, ny religiøsitet? Religiøsitet og sekularisering blant ikke-vestlige innvandrere i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Vol 54(1), s. 63-90.
- Enes, A. (2014) *Tidligere deltakere i introduksjonsprogrammet 2007-2011*. Rapport, Vol. 15: Statistisk sentralbyrå.
- Eriksen, T. H. (2006) *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Eriksen, T. H. (2010) *Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*. Oslo: Universitetsforlaget AS
- Fangen, K. (2009) Sosial ekskludering av unge med innvandrerbakgrunn – den relasjonelle, stedlige og politiske dimensjonen. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 9(2): 91-112.
- Fegley, R. (1995): *Eritrea. World bibliographical series, volume 181*. Denver Colorado: Clio Press,
- Fjørtoft, K. (2007): Martha Nussbaum om feminisme og politisk liberalisme. *Tidsskrift for kjønnsforskning*. Nr. 2: 55-70.
- FNs Flyktningkonvensjon (1951 og 1967). Hentet 30.04.2017 fra
<http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Flyktninger/Flyktningkonvensjonen>
- Fure K, *Dagen*, 24. oktober 2015. Hentet 20.09.2017 fra:
<http://www.dagen.no/dagensdebatt/lederartikkel/leder/P%C3%A5-flukt-fra-Afrikas-Nord-Korea-262160>

- Geertz, C. (1966) Religion as a cultural system. Side 1-46 i M. Banton (red.). *Antropological Approaches to the Study of Religion*. London: Tavistock.
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Gullestad, M. (2002a) Om å være både norsk og «farget». *Nytt Norsk Tidsskrift*, Vol. 2. s. 155-175.
- Gullestad, M. (2002b) *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen E. (2007) *En empirisk undersøkelse av Scandinavia Chinese Christian Church i Oslo*. Upublisert masteroppgave i religionssosiologi. Det teologiske Menighetsfakultet.
- Hauge, L. S. og Holgernes, B. (2005) *Vitenskap og språk. En innføring i vitenskapsfilosofi*. Kristiansand S: Høyskoleforlaget AS:
- HDR, Human Development Reports (2016). Hentet 01.04.2017 fra:
<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/ERI>
- HRW, Human Rights Watch (2015) Hentet 15.05.2016 fra:
https://www.hrw.org/sites/default/files/world_report_download/wr2015_web.pdf
- HRW, Human Rights Watch (2016) Hentet 15.05.2016 fra:
<https://www.hrw.org/africa/eritrea>
- Human Development Report, HDR, (2016). Hentet 30.09.2017 fra:
<http://report.hdrhdr.undp.org/>
- Ihle, R. (2008) *Søkelys. Perspektiver på arbeid med etniske minoriteter i velferdstjenestene*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- IMDi. *Mål- og resultatstyring*. Hentet 29.08.2017 fra:
<https://www.imdi.no/opplaring-og-utdanning/introduksjonsprogram/tips-og-anbefalinger/>
- IMDi. *Norskopplæring for beboere i asylmottak*. Hentet 04.04.2017 fra:
<https://www.imdi.no/opplaring-og-utdanning/norskopplaring/norskopplaring-for-beboere-i-asylmottak/>
- Justis- og beredskapsdepartementet: Introduksjonsloven. Hentet 10.07.2017 fra
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2003-07-04-80>
- Kingsley, P. (2015) *It's not a war, but up to 3% of its people have fled. What is going on in Eritrea?* The Guardian. Hentet 20.08.2017 fra
<https://www.theguardian.com/world/2015/jul/22/eritrea-migrants-child-soldier-fled-what-is-going>
- Kolstad, A. og Thorud, S. (2010) Maktesløs i ventetida. Asylsøkeres hverdagsliv og mentale helse. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, Vol. 7 (2), s. 153-161.

- Kvale, S. og Brinkmann, S. (2015): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS:
- Landinfo (2015) Hentet 10.04.2016 fra:
https://www.ecoi.net/file_upload/1788_1427811041_3097-1.pdf
- Landinfo (2016) Hentet 30.09.2017 fra
http://landinfo.no/asset/3358/1/3358_1.pdf
- Leraand, D. (2015) *Eritreas Historie*. I Store norske leksikon.
 Hentet 10.04.2016 fra: https://snl.no/Eritreas_historie
- Longva, A. N. (2003) Nordmenn, høflighet og kunsten å omgås fremmede.
Norsk antropologisk tidsskrift. Vol. 14(1), s. 16-26.
- Maxwell, J. A. (2012): *A Reality Approach for Qualitative Research*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Publications.
- McGuire, M. B. (2002) *Religion. The Social Context*. Belmont, CA: Wadsworth Thomson Learning.
- Meld. St. 30 (2015–2016): *Fra mottak til arbeidsliv – en effektiv integreringspolitikk*. Justis- og beredskapsdepartementet. Hentet 10.08.2017 fra:
<https://www.regjeringen.no/contentassets/6676aece374348ee805e9fc5f60b6158/no/pdfs/stm201520160030000dddpdfs.pdf>
- Myhre, J. E. *Utvandring fra Norge*. Hentet 16.04.2017 fra:
<https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/artikler/1537-utvandring-fra-norge.html>
- NESH (2016) *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Hentet 17.10.2016 fra:
<https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi-2006.pdf>
- Nussbaum M. C. (2000) *Women and Human Development. The Capabilities Approach*. Cambridge University Press, New York
- Nussbaum, M. C. (2011) *Creating Capabilities. The Human Development Approach*. Cambridge, Massachusetts and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Oberg, K. (1960) Culture shock. Adjustment to new cultural environments.
Practical Anthropology, Vol.7, s. 177-182. Reprint (2006), s.142-146.

- Paulsen, T. T. (2012) *Kan jeg stole på deg? Etterretningsvirksomhet og overvåkning av eritreiske asylsøkere i Norge*. Masteroppgave i Globale studier, Misjonshøgskolen.
- Regjeringen (2016). Hentet 02.03.2017 fra:
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nyttarstalen-2016/id2469087/>
- Robeyns, I. (2003): Sen's Capability approach and gender inequality: Selecting relevant capabilities. *Feminist Economist* 9 (2-3): 61-92.
- Rønning, R. (2005) Den institusjonelle ydmykingen. *Nordisk sosialt arbeid*, 2: 111-121.
- Sen, A. og Nussbaum, M. C. (1993) *The quality of life*. Oxford: Clarendon Press:
- Sen, A. (1999): *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sluzki, C. E. (1979) Migration and Family Conflict. *Family Process* 18 (4), s. 379-390.
- Statistisk sentralbyrå, SSB (2017a) Hentet 30.09.2017 fra:
<http://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/artikler-og-publikasjoner/30-prosent-av-innvandrere-har-flyktningbakgrunn>
- Statistisk sentralbyrå, SSB (2017b). Hentet 02.04.2017 fra:
<https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/folkemengde/aar-per-1-januar/2017-02-23?fane=tabell&sort=nummer&tabell=295662>
- Statistisk sentralbyrå, SSB (2017c) Hentet 02.04.2017 fra
<https://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/nokkeltall>
- Statistisk Sentralbyrå, SSB (2016). Hentet 26.03.2017 fra
<https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/fritid/hvert-3-aar>
- Stefanos, A. (1997) Women and Education in Eritrea: A Historical and Contemporary Analysis. *Harvard Educational Review* Vol. 67(4), pp. 658-688.
- Svendsen, L. F. H. (2009): *Liberalisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Synnes M. R. (2012) Kristne migrantmenigheter i Oslo. KIFO stiftelsen Kirkeforskning. Rapport 2012:1.
- Tanum, S. og Krogstad, A. (2014) Fortellinger om livet uten arbeid. *Sosiologisk tidsskrift*. Vol. 22 (03). Universitetsforlaget.
- Tronstad, K. R. (2015) *Introduksjonsprogram for flyktninger i norske kommuner. Hva betyr organiseringen for overgang til arbeid og utdanning?*
 NIBR (Norsk institutt for by- og regionforskning).
- Tronvoll, K. og Mekonnen, D. R. (2014). *The Africa Garrison State – Human Rights & Political Development in Eritrea*. Woodbridge: James Currey Ltd.

- Tsegay, T. A. (2016) *Population drain: a qualitative study of migration development on the case of Eritrean refugees in Norway*. Masteroppgave i Globale studier, Misjonshøgskolen.
- Tubergen, F. V. (2006) Religious Affiliation and Attendance Among Immigrants in Eight Western Countries: Individual and Contextual Effects. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45(1), pp. 1-22.
- Tubergen, F. V. og Sindradottir, J. I. (2011) The Religiosity of Immigrants in Europe: A Cross-National Study. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 50(2), pp. 272-288.
- UDI (2016). Hentet 30.04.2017 fra:
<https://www.udi.no/ord-og-begreper/overforingsflyktninger/>
- UDIa, *Asylsøknader etter statsborgerskap og år (2007-2014)* Hentet 23.08.2017 fra:
<https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/asylsoknader-etter-statsborgerskap-og-ar-2007-2014/>
- UDIb, *Asylvedtak etter statsborgerskap og utfall (2015)* Hentet 23.08.2017 fra:
<https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/asylvedtak-etter-statsborgerskap-og-utfall-2015/>
- UDId, *Asylvedtak etter statsborgerskap og utfall (2016)*. Hentet 23.08.2017 fra:
<https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/asylvedtak-etter-statsborgerskap-og-utfall-2016/#Omstatistikken>
- UDId, *Tall og fakta 2006*. Hentet 05.09.2017 fra:
https://www.udi.no/globalassets/global/aarsrapporter_i/tall-og-fakta-2006.pdf
- UDHR (1948): FNs Verdenserklæring om Menneskerettigheter
 Hentet 16.05.2017 fra:
<http://www.fn.no/FN-informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklæring-om-menneskerettigheter>
- UN News Centre (2015) *Thousands of civilians fleeing 'rule of fear' in Eritrea, say UN experts, warning of gross rights abuses*. Hentet 04.09.2017 fra
<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=51239&Kw1=Eritrea&Kw2=&Kw3=#.Wa28KpMjFE4>
- Verdensbanken (2017): Hentet 01.04.2017 fra:
<http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief/global-poverty-line-faq>
- Voas, D. og Fleischmann, F. (2012) Islam Moves West: Religious Change in the First and Second Generations. *Annual review of Sociology*, 38, pp. 525-545.

- Vrålstad S. og Wiggen K. S. (red.) (2017) *Levekår blant innvandrere i Norge 2015*. Statistisk sentralbyrå: Oslo-Kongsvinger.
- Wadel, C. (1973) *Now, Whose Fault Is That?* St. John's: Institute of Social and Economic Research, Memorial University of Newfoundland.
- Wallin, A. M. og Ahlstrøm, G. I. (2005) Unaccompanied young adult refugees in Sweden, experiences of their life situation and well-being: A qualitative follow-up study. *Ethnicity and Health*, Vol. 10(2), pp. 129-144.
- Wanjiru M. W. (2013) *The role of immigrant churches in the incorporation of their participants to the broader Norwegian society*. Masteravhandling i religion, samfunn og globale spørsmål, MF.
- Weber, A. (2011): Women Without Arms: Gendered Fighter Constructions in Eritrea and Southern Sudan. *International Journal of Conflict and Violence*. Vol. 5 (2) 357-370.
- Ytrehus, L. A. (2004). *Intellektuelle i eksil. Integrering og ekskludering i et livsverdenperspektiv*. Dr. Avhandling. Seksjon for kulturvitenskap, IKK/Senter for Europeiske Kulturstudier (SEK), Universitetet i Bergen. Kap. 4. s. 95-130.
- Østberg, S. (2003) Muslim i Norge: Religion og hverdagsliv blant unge norsk-pakistanere. Oslo: Universitetsforlaget.
- Østebø, T. (2016): *Eritrea*. I Store norske leksikon. Hentet 17.03.2017 fra <https://snl.no/Eritrea/>
- Østebø, T. og Engelsviken, T. (2016) Eritreas Befolkning. I Store norske leksikon. Hentet 30. april 2017 fra: https://snl.no/Eritreas_befolkning
- Øverland, O. (2004) Becoming White in 1881: An Immigrant Acquires an American Identity *Journal of American Ethnic History*, Vol. 23(4), July, pp. 132-141.
- Åpne Dører (2017) Hentet 20.09.2017 fra: <https://www.opendoors.no/nyheter/100-kristne-arrestert-ti-aar-etter-at-eritrea-satte-patriark-i-husarrest>

Liste over forkortelser

ELF:	Eritrean Liberation Front
ENA:	Eritrean National Alliance
EPLA:	Eritrean People's Liberation Army
EPLF:	Eritrean People's Liberation Front
EPLF-DP:	Eritrean People's Liberation Front - Democratic Party
HDCA	Human Development and Capability Approach
HRW:	Human Rights Watch
KIA:	Kristent Interkulturelt Arbeid
OAU:	Organisation of African Unity
PFDJ:	People's Front for Democracy and Justice
UDI:	Utlendingsdirektoratet
UN:	United Nations
UNHCR:	United Nations High Commissioner for Refugees (UN Refugee Agency)
UNMEE:	UN Mission in Ethiopia and Eritrea

Kart over Eritrea



Vedleggsliste

Vedlegg 1: Muntlige primærkilder

Vedlegg 2: Intervjuguide

Vedlegg 3: Introduksjonsbrev til informantene om forskningsundersøkelsen

Vedlegg 4: Godkjenning fra NSD

Vedlegg 1: Muntlige primærkilder

<u>“Navn”</u>	<u>Alder i 2016</u>	<u>Skole / Jobb</u>
1. Sara	I førtiårene	Fast jobb
2. Miriam	I trettiårene	Skole & midlertidig jobb (NAV)
3. Dina	I førtiårene	Midlertidig jobb (NAV)
4. Lydia	I trettiårene	Under utdanning & deltidsjobb
5. Rakel	I trettiårene	Under utdanning & deltidsjobb
6. Maria	I trettiårene	Under utdanning & deltidsjobb
7. Anna	I trettiårene	Under utdanning & deltidsjobb
8. Johanna	I trettiårene	Fast jobb
9. Julia	I førtiårene	Deltidsjobber
10. Lea	I tyveårene	Under utdanning & deltidsjobb
11. Elisabeth	I tyveårene	Under utdanning & deltidsjobb
12. Ruth	I trettiårene	Fast deltidsjobb & jobbsøker

Tid og sted for intervjuene

1. Intervju	September 2016	Hjemme hos forskeren
2. Intervju	September 2016	I eget møterom
3. Intervju	Oktober 2016	Hjemme hos informanten
4. Intervju	Oktober 2016	Først kafe, så møterom
5. Intervju	November 2016	Kafe
6. Intervju	November 2016	Kafe
7. Intervju	November 2016	Hjemme hos informanten
8. Intervju	November 2016	Hjemme hos informanten
9. Intervju	Desember 2016	I eget møterom
10. Intervju	Desember 2016	Hjemme hos forskeren
11. Intervju	Desember 2016	Kafe
12. Intervju	Januar 2017	I eget møterom

Samtale med Brunvoll, A., professor emeritus i teologi på NLA Høgskolen, 21.06.2017.

Vedlegg 2: Intervjuguide

Problemstilling:

Hvordan oppleves integrasjonsprosessen for kvinnelige, eritreiske flyktninger i det norske samfunnet og hvordan kan de selv bidra til god integrering?

A. Bakgrunnsdata

1. Fiktivt navn:
2. Hva var ditt tidligere bosted i Eritrea?
3. Hvilken etnisk eritreisk gruppe tilhører du? Språk?
4. Har du gått på skole i Eritrea eller andre steder? Og hvor mange år?
5. Hva drev du med i Eritrea? Skole, jobb, hjemmeværende, soldat?
6. Kom du her som kvoteflyktning eller asylsøker? Når?
7. Har du familie i Norge?

B. Integrasjon i Norge

8. Kan du fortelle om ditt første møte med Norge? Noe som var spesielt rart eller vanskelig?
9. Har du deltatt på Introduksjonsprogrammet? Hva synes du om det? Bodd på asylmottak?
10. Har du hatt flyktningguide gjennom Røde Kors? Hvis ja, hvordan opplevde du det?
11. Hvordan har det vært å komme inn i det norske samfunnet og få norske venner?
12. Er du i arbeid utenfor hjemmet? Hvordan var det for deg å få jobb? Med hva?
Diskriminering?
13. Hva synes du om din families levekår i Norge? Inntekt, bolig?
14. Praktiserer dere eritreiske fester og tradisjoner sammen med andre eritreere?
Sammen med norske? Privat eller offentlig sammenkomst?
Hvordan feire 17. mai? 24. mai?

C. Religiøst

15. Var dere med i en kristen menighet i Eritrea? Eventuelt i Etiopia/Sudan under flukten?
16. Hører du og din familie til i en kristen menighet i Norge? Hvor? Hvordan kom du med?
17. Kan du fortelle litt om hvem dere møter i menigheten og hvordan dere har det?

18. Hvordan er den norske menigheten i forhold til din eritreiske menighet?
19. Hva betyr det for deg å være med i en menighet i Norge både sosialt og åndelig?

D. Refleksjoner mot avslutning

20. Hvordan ser du på framtiden og hva drømmer du om? Ønsker du/dere å bli værende i Norge?
21. Har noen norske vært til spesiell hjelp i integreringen? Opplæring i språk, få jobb, venner?
22. Hvem går du til hvis du får problemer? Eritreere eller norske?
23. Hva tror du kan gjøre det lettere for andre flyktninger å delta i det norske samfunnet og arbeidslivet? Hva har du selv gjort for å bli integrert? Noen eksempler?
24. Noe mer du har lyst til å fortelle knyttet til dette?

Vedlegg 3: Introduksjonsbrev til informantene om forskningsundersøkelsen

Jeg er en masterstudent i IKF ved NLA Høgskolen i Bergen, som skal gjøre en undersøkelse og skrive en masteroppgave. Undersøkelsen skal handle om *hvordan integrasjonsprosessen oppleves for kvinnelige, eritreiske flyktninger i det norske samfunnet*. Jeg vil blant annet høre om hvordan det har vært for deg å få arbeid i Norge, og hvordan og du har blitt kjent med norske mennesker.

For å lære om integrasjonsprosessen, ønsker jeg å intervju 8–12 eritreiske kvinner om deres erfaringer fra tiden i Norge. Jeg vil ta notater og bruke opptaksutstyr mens vi snakker sammen. Det vil være et personlig intervju, som kommer til å vare omtrent en time, og vi blir enige om tid og sted.

Det er frivillig å være med, så du skal ikke være redd for å si nei. Om du blir med, kan du la være å svare på spørsmål som du ikke liker. Du har muligheten til å trekke deg når som helst så lenge prosjektet pågår uten å måtte fortelle hvorfor. Dersom du trekker deg, vil alle innsamlede data om deg bli slettet. Opplysningene vil bli behandlet med fortrolighet. I den ferdige oppgaven skal det skrives slik at deltakerne ikke kan identifiseres. Opptakene slettes når oppgaven er ferdig innen juli 2017. Du kan få lese igjennom det som er skrevet om deg, og godkjenne dette før oppgaven er ferdig.

Dersom du ønsker å være med på intervjuet, er det fint hvis du skriver navnet ditt nederst på arket eller bare sier fra til meg om du vil være med. Hvis det er noe du lurer på senere, kan du kontakte meg eller min veileder Line Alice Ytrehus på NLA Høgskolen i Bergen på telefon 55540768 eller 90121058.

Med vennlig hilsen Randi Strand
telefon: 91828315

Jeg har mottatt informasjon om studie, og jeg ønsker å delta på intervju

Vedlegg 4: Godkjenning fra NSD



Line Alice Ytrehus
NLA Høgskolen AS
Postboks 74 Sandviken
5812 BERGEN

Vår dato: 17.08.2016

Vår ref: 49140 / 3 / ASF

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 01.07.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>49140</i>	<i>Integrering av kvinnelige, eritreiske flyktninger i det norske samfunnet</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>NLA Høgskolen AS, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Line Alice Ytrehus</i>
<i>Student</i>	<i>Randi Liv Johansen Strand</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Kjersti Haugstvedt

Amalie Statland Fantoft

Kontaktperson: Amalie Statland Fantoft tlf: 55 58 36 41

Vedlegg: Prosjektvurdering

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.